

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič o sudskoj praksi Evropske konvencije o ljudskim pravima

Socijalna prava

Ažurirano 28. februara 2025.

Pripremio Sekretarijat. Ne obavezuje Sud.

Molimo izdavače ili organizacije koji žele da prevedu i/ili da reproduciraju cjelokupni Vodič ili neki njegov dio u obliku štampane ili elektronske publikacije da popune obrazac za kontakt: [zahtjev za reprodukciju ili ponovno objavljivanje prevoda](#) kako bi dobili informacije o postupku davanja dozvole za objavljivanje.

Ako želite da znate na kojim se prevodima Vodiča kroz sudsku praksu trenutno radi, pogledajte spisak [prevoda u pripremi](#).

Ovaj Vodič je izvorno napisan na engleskom jeziku. Redovno se ažurira, a posljednje ažuriranje je izvršeno 28. februara 2025. Može podlijegati uredničkoj reviziji.

Vodiči kroz sudsku praksu mogu se preuzeti na adresi <https://ks.echr.coe.int>. Za najnovije podatke o publikacijama pratite nalog Suda na X-u na adresi https://x.com/ECHR_CEDH.

Ovaj prevod je objavljen u dogovoru sa Vijećem Evrope i Evropskim sudom za ljudska prava. Isključivu odgovornost za njega snosi prevodilačka agencija Alkemist d.o.o. © Vijeće Evrope / Evropski sud za ljudska prava, 2025.

Sadržaj

Napomena čitaocima	5
Uvod.....	6
I. Zdravlje.....	7
A. Opseg primjene	7
B. Reproktivno zdravlje	7
1. Medicinski potpomognuta oplodnja	8
2. Surogat majčinstvo	9
3. Abortus.....	10
4. Prenatalni pregled/testiranje	11
5. Sterilizacija	12
C. Vakcinacija	12
D. Zdravstvene informacije.....	14
E. Protjerivanje teško oboljelih osoba	14
II. Radnička prava	16
A. Primjenjivost Konvencije na radni odnos.....	17
B. Pristup radu.....	19
1. Osude i slične mjere	19
2. Prethodno zaposlenje.....	19
3. Nacionalna sigurnost	20
4. Politička mišljenja / vjerska uvjerenja	20
C. Otkazi	21
1. Vjerska uvjerenja	21
2. Politička pripadnost.....	22
3. Seksualna orijentacija	22
4. Zdravlje.....	23
5. Prijavljivanje nepravilnosti.....	23
6. Uvredljive objave na radnom mjestu	23
7. Djelovanje sindikata	24
8. Sudije.....	24
9. Pristup sudu / djelotvorno sudsko preispitivanje.....	25
D. Ravnopravnost spolova	26
E. Smanjenje naknada/penzija javnih službenika kao rezultat mjera štednje	27
F. Radna eksploatacija / trgovina ljudima	28
G. Povrede na radu / zdravlje na radu	30
III. Prava sindikata	31
A. Opseg primjene	32
B. Registracija sindikata	32
C. Pravo na pristupanje i nepristupanje sindikatu	33
D. Pravo na kolektivno pregovaranje.....	34

E. Pravo na štrajk.....	35
F. Sindikalna prava u javnom sektoru	37
IV. Socijalne naknade i penzije	39
A. Opšta razmatranja.....	39
1. Opseg primjene	39
2. Polje slobodne procjene	42
B. Roditeljske/porodične naknade.....	43
C. Naknade iz socijalne zaštite i naknade povezane sa zaposlenjem	45
D. Penzije	46
V. Stanovanje	48
A. Opšta razmatranja.....	49
1. Opseg primjene	49
2. Polje slobodne procjene	50
B. Prinudno iseljenje/Gubitak doma	51
C. Kontrola stanarine	52
D. Ostale mjere državne kontrole	54
E. Stambene naknade	54
VI. Posebne ranjive grupe.....	56
Migranti/Tražioc azila	56
B. Osobe s invaliditetom.....	58
1. Pristup određenim prostorima, zgradama i uslugama	59
2. Invalidnine / Poreske olakšice	61
3. Obrazovanje	62
C. Romi.....	63
Lista citiranih predmeta.....	65

Napomena čitaocima

Ovaj Vodič dio je serije vodiča kroz sudsku praksu koje objavljuje Evropski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: „Sud”, „Evropski sud” ili „Sud u Strazburu”) kako bi obavijestio pravnike o temeljnim presudama i odlukama koje je Sud u Strazburu donio. U ovom Vodiču analizira se i sažima sudska praksa po čitavom nizu odredbi Evropske konvencije o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: „Konvencija” ili „Evropska konvencija”) koje se odnose na socijalna prava. Treba ga tumačiti zajedno sa vodičima o sudskoj praksi po članu na koji se sistematski poziva.

Citirana sudska praksa izabrana je među ključnim, važnim i/ili nedavno donijetim presudama i odlukama.*

Presude i odluke Suda ne služe samo da bi se odlučivalo o slučajevima koji su pred njega iznijeti nego i da bi se razjasnila, zaštitila i razvila pravila utvrđena Konvencijom, čime se doprinosi tome da države poštuju obaveze koje su preuzele kao strane ugovornice (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. januara 1978, stav 154, Serija A, br. 25 i, nedavno, *Jeronovičs protiv Latvije* [VV], br. 44898/10, stav 109, 5. jula 2016).

Zadatak sistema koji je uspostavljen Konvencijom jeste da u opštem interesu odlučuje o pitanjima javne politike, čime se uzdižu standardi zaštite ljudskih prava i širi sudska praksa u toj oblasti na cijelu zajednicu strana ugovornica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 30078/06, stav 89, ESLJP 2012). Zaista, Sud naglašava ulogu Konvencije kao „konstitutivnog instrumenta evropskog javnog reda” u oblasti ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], br. 45036/98, stav 156, ESLJP 2005-VI i, nedavno, *N.D. i N.T. protiv Španije* [VV], br. 8675/15 i 8697/15, stav 110, 13. februara 2020).

Protokolom br. 15 uz Konvenciju nedavno je u Preambulu Konvencije dodato načelo supsidijarnosti. Ovo načelo „predviđa zajedničku odgovornost strana ugovornica i Suda” u pogledu zaštite ljudskih prava, pri čemu domaće vlasti i sudovi moraju da tumače i primjenjuju domaće pravo na način kojim se u najvećoj mogućoj mjeri poštuju prava i slobode definisane Konvencijom i Protokolima uz nju (*Grzęda protiv Poljske* [VV], stav 324).

* Citirana sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleski i francuski) Suda i bivše Evropske komisije za ljudska prava (u daljem tekstu: „Komisija”). Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference se odnose na presude o meritumu koje je donijelo neko Vijeće Suda. Skraćenica „(odl.)” upućuje na odluku Suda, dok skraćenica „[VV]” označava da je predmet razmatralo Veliko vijeće. Presude Vijeća koje nisu bile pravosnažne u trenutku objavljivanja ovog ažuriranog teksta označene su znakom (*).

Uvod

1. Konvencija usvojena 1950. godine odražavala je ideju o razdvajanju između građanskih i političkih prava, s jedne strane, te ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, s druge strane. Katalog prava zagarantovanih Konvencijom i Protokolom br. 1, usvojenim 1952. godine, jasno se temeljio na građanskim i političkim pravima, kojima je Evropska socijalna povelja iz 1961. godine dodala ekonomska i socijalna prava. Ipak, pripremni radovi (*travaux préparatoires*) za Socijalnu povelju pokazuju da je taj instrument bio zamišljen kao „pandan” Konvenciji u socijalnoj sferi (*Beeler protiv Švajcarske* [VV], 2022, stav 50). Zaista, određena prava koja su zaštićena Konvencijom i njenim Protokolima također su regulisana, ponekad i detaljnije, Evropskom socijalnom poveljom (Povelja iz 1961. ili Revidirana povelja iz 1996), uključujući sindikalna prava, zabranu prinudnog rada, pravo na obrazovanje ili zabranu diskriminacije. Oba ugovorna sistema su komplementarna i međusobno zavisna.

2. Osim toga, iako Evropska konvencija o ljudskim pravima propisuje ono što su suštinski građanska i politička prava, mnoga od njih imaju socijalne ili ekonomske implikacije. Sama činjenica da se tumačenje Konvencije može proširiti u sferu socijalnih i ekonomskih prava ne bi trebalo da bude odlučujući faktor protiv takvog tumačenja, budući da nema nepropusne granice koja odvaja tu sferu od oblasti obuhvaćene Konvencijom (*Airey protiv Irske*, 1979, stav 26; *Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.) [VV], 2005, stav 52). Kroz svoju sudsku praksu, Sud je tumačio različite članove Konvencije kao izvor određenih prava koja se mogu smatrati socijalne prirode.

3. Ovaj Vodič kroz sudsku praksu sažima i analizira sudsku praksu Suda koja se odnosi na socijalna prava. Vodič obuhvata pitanja kao što su zdravlje, radna prava, sindikalna prava, socijalne naknade i penzije, kao i određena novija pitanja poput stanovanja, prava posebno ranjivih grupa itd. Relevantni predmeti su brojni i odnose se na značajan broj materijalnih odredbi Konvencije. Ovaj Vodič fokusira se na različita tematska pitanja i na to kako su ona povezana s različitim članovima Konvencije.

I. Zdravlje¹

Član 3. Konvencije

„Niko neće biti podvrgnut torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju.”

Član 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, sprječavanja nereda ili sprječavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.”

A. Opseg primjene

4. Iako pravo na zdravlje kao takvo ne spada među prava zagarantovana Konvencijom ili njenim Protokolima, države ugovornice imaju pozitivnu obavezu da preduzmu odgovarajuće mjere radi zaštite života i zdravlja osoba pod njihovom jurisdikcijom (*Vavrička i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2021, stav 282). Međutim, pitanja zdravstvene politike u principu spadaju u polje slobodne procjene domaćih vlasti, koje su u najboljoj poziciji da ocijene prioritete, raspodjelu resursa i društvene potrebe (*Vavrička i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2021, stavovi 274. i 285). Sudska praksa Suda obuhvata širok spektar tema povezanih sa zdravljem: one se razmatraju u nastavku, pri čemu svako poglavlje obuhvata, gdje je relevantno, pitanja obima i primjenjivosti odgovarajuće odredbe Konvencije.

B. Reproktivno zdravlje²

5. Iako Konvencija ne priznaje pravo da se postane roditelj, Sud je smatrao da on ne može ignorisati emocionalnu patnju osoba čija želja da postanu roditelji nije ispunjena ili nije mogla biti ispunjena (*Paradiso i Campanelli protiv Italije* [VV], 2017, stav 215). Poput pojma privatnog života, i pojam porodičnog života uključuje pravo na poštovanje odluka da se postane ili da se ne postane roditelj u genetskom smislu (*Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2007, stav 66; *Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2007, stavovi 71–72). Shodno tome, pravo para da koristi medicinski potpomognutu oplodnju potpada pod djelokrug člana 8, kao izraz privatnog i porodičnog života (*S.H. i drugi protiv Austrije* [VV], 2011, stav 82).

6. Ipak, Sud je priznao da se državama u principu mora dati široko polje slobodne procjene u pitanjima koja otvaraju delikatna moralna i etička pitanja o kojima ne postoji konsenzus na evropskom nivou, poput medicinski potpomognute reprodukcije i surogat materinstva (*S.H. i drugi protiv Austrije*, 2011, stavovi 94–97; *Mennesson protiv Francuske*, 2014, stavovi 78–79; *Paradiso i Campanelli protiv Italije* [VV], 2017, stavovi 182–184. i 194). Međutim, kada je u pitanju posebno važan aspekt identiteta

¹ Vidjeti također *Vodič kroz sudsku praksu o članu 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima*, *Vodič kroz sudsku praksu o članu 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima*, *Vodič kroz sudsku praksu o životnoj sredini*, *Vodič kroz sudsku praksu o pravima zatvorenika*, a za socijalnu dimenziju zdravstvenih pitanja u vezi s migrantima, vidjeti poglavlje u nastavku o „Posebno ranjivim grupama”.

² Također vidjeti potpoglavlje „Reproduktivna prava” u okviru poglavlja „Privatni život”, i potpoglavlje „Medicinski potpomognuta reprodukcija / pravo da se postane genetski roditelj” u okviru poglavlja „Porodični život”, u *Vodiču kroz sudsku praksu o članu 8. Konvencije*.

pojedince, polje slobodne procjene države bit će suženo (*Mennesson protiv Francuske*, 2014, stavovi 77. i 80). Ovo posebno dolazi do izražaja u predmetima koji uključuju djecu, u kojima dolaze u obzir i drugi bitni aspekti njihovog privatnog života, osim identiteta, kao što su okruženje u kojem žive i razvijaju se, kao i osobe odgovorne za ispunjavanje njihovih potreba i obezbjeđivanje njihove dobrobiti (*Savjetodavno mišljenje br. P16-2018-001*, 2019, stav 45).

7. Sud je također smatrao da se član 8. ne može tumačiti kao da daje pravo na abortus, ali da, kada se abortus traži iz razloga zdravlja i/ili dobrobiti, on može potpasti pod njegov djelokrug (*A, B i C protiv Irske* [VV], 2010, stav 214). Zakonsko uređenje prekida trudnoće odnosi se ne samo na privatni život žene, jer, kada je žena trudna, njen privatni život postaje usko povezan s fetusom u razvoju. Stoga se pravo žene na poštovanje njenog privatnog života mora odmjeriti u odnosu na druga prava i slobode na koje se poziva, uključujući i ona koja se pozivaju u ime nerođenog djeteta (*Tysiack protiv Poljske*, 2007, stav 106; *A, B i C protiv Irske* [VV], 2010, stav 213).

1. Medicinski potpomognuta oplodnja

8. Imajući u vidu brze medicinske i naučne razvojne procese u ovoj oblasti, Sud se sve češće suočava s pitanjima koja se odnose na različite oblike medicinski potpomognute oplodnje.

9. U predmetu *Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2007, Sud je razmatrao pitanja medicinski potpomognute oplodnje u kontekstu zatvora. Podnositelji predstavke željeli su začeti dijete dok je muž još izdržavao kaznu zatvora, tvrdeći da začete inače ne bi bilo moguće imajući u vidu najraniji datum njegovog puštanja na slobodu i ženine godine, ali im je odbijen pristup uslugama umjetne oplodnje. Sud je smatrao da se radi o području u kojem države uživaju široko polje slobodne procjene jer Konvencija još nije bila protumačena kao instrument koji ih obavezuje da omoguće bračne posjete. Ipak, Sud je utvrdio da je tadašnji model politike u suštini isključivao bilo kakvo stvarno odmjeravanje suprotstavljenih individualnih i javnih interesa i onemogućavao potrebno ispitivanje proporcionalnosti ograničenja u svakom pojedinačnom slučaju. Izostanak takve procjene morao se smatrati izlaskom izvan bilo kojeg prihvatljivog polja slobodne procjene, tako da nije postignuta pravična ravnoteža između uključenih suprotstavljenih javnih i privatnih interesa (stavovi 82–85).

10. Sud je razmatrao potrebu pristanka za korištenje oplođenih jajnih ćelija u predmetu *Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2007. Podnositeljica predstavke je svoje jajne ćelije koje je oplodio njen tadašnji partner pohranila za buduću oplodnju. Nakon raskida njihove veze, partner je povukao svoj pristanak za daljnje skladištenje ili implantaciju embrija. Podnositeljica predstavke je tvrdila da je domaće pravo njenom bivšem partneru faktički omogućilo da je spriječi u tome da ikada ima biološko dijete. Sud je primijetio da čuvanje ljudskih embrija u zamrznutom stanju otvara mogućnost protoka vremena između stvaranja embrija i njegove implantacije. Stoga je bilo legitimno i poželjno da država uspostavi pravni okvir koji uzima u obzir mogućnost takvog odgađanja. Kada je pristala na oplodnju svojih jajnih ćelija, podnositeljica je znala da njen partner, prema zakonu, može u svakom trenutku povući svoj pristanak na implantaciju. Imajući u vidu široko polje slobodne procjene dodijeljeno tuženoj državi, Sud nije smatrao da pravu podnositeljice na poštovanje njene odluke da postane roditelj u genetskom smislu treba dati veću težinu nego pravu njenog bivšeg partnera na poštovanje njegove odluke da s njom ne želi imati dijete s kojim bi bio genetski povezan (stavovi 83–92).

11. Nadalje, u predmetu *S.H. i drugi protiv Austrije* [VV], 2011, Sud je razmatrao prigovore koji su se odnosili na zabranu iz domaćeg prava o korištenju doniranih spermatozoida i jajnih ćelija za vantjelesnu oplodnju (heterologna oplodnja). Sud je smatrao da se zabrinutosti zasnovane na moralnim razmatranjima ili društvenoj prihvatljivosti moraju ozbiljno uzeti u obzir u osjetljivom području kao što je umjetna oplodnja. Međutim, one same po sebi nisu bile dovoljan razlog za potpunu zabranu određenih tehnika umjetne oplodnje: bez obzira na široko polje slobodne procjene koje se daje državama ugovornicama, pravni okvir uređen u tu svrhu mora biti oblikovan na koherentan način, koji omogućava da se različiti legitimni interesi adekvatno uzmu u obzir (stav 100).

12. Utvrdivši da tužena država nije prekoračila široko polje slobodne procjene koje joj je bio dodijeljeno u relevantnom periodu, Sud je dao posebnu težinu činjenici da razmatrano zakonodavstvo nije u potpunosti isključivalo druge metode potpomognutog začeća, jer je dopuštalo korištenje homolognih tehnika oplodnje (vantjelesna (*in vitro*) oplodnja korištenjem gameta (polnih ćelija) osoba koje su u braku ili žive zajedno kao muž i žena). Nadalje, zakonodavac je nastojao izbjeći moguće sukobe između bioloških i genetskih roditelja u širem smislu, pokušavajući da uskladi, s jedne strane, želju da se omogući medicinski potpomognuta oplodnja, i s druge strane, postojeću nelagodu kod velikog dijela društva u pogledu uloge i mogućnosti moderne reproduktivne medicine. Činjenica da je zakon zabranjivao doniranje spermatozoida i jajnih ćelija za potrebe vantjelesne oplodnje, a da istovremeno nije zabranjivao doniranje spermatozoida za unutartjelesnu oplodnju (*in vivo*), bila je još jedan značajan element u odmjeravanju suprotstavljenih interesa, jer je pokazivala pažljiv i oprezan pristup zakonodavca u nastojanju da se usklade društvene realnosti s njegovim principijelnim pristupom u ovoj oblasti (*S.H. i drugi protiv Austrije* [VV], stavovi 103–107. i 112–116).

2. Surogat majčinstvo

13. U predmetu *Mennesson protiv Francuske*, 2014, Sud je razmatrao prigovore koji su se odnosili na upis stranog izvoda iz matične knjige rođenih i priznanje pravnog odnosa roditelj–dijete u pogledu djeteta rođenog putem gestacijskog surogat materinstva u inostranstvu. Roditelji i djeca bili su podnositelji predstavke pred Sudom. U odnosu na roditelje, Sud je prihvatio da je došlo do miješanja u njihov porodični život na različitim nivoima, ali nije utvrdio povredu tog prava, ukazujući na to da nije bilo nepremostivih praktičnih teškoća koje bi spriječile podnositelje predstavke da ostvaruju svoje pravo na poštovanje porodičnog života. Oni su se mogli nastaniti u Francuskoj ubrzo nakon rođenja djece, živjeti tamo zajedno u okolnostima koje su, u velikoj mjeri, bile uporedive s okolnostima drugih porodica, i ništa nije ukazivalo na rizik da bi vlasti mogle razdvojiti porodicu zbog njihove situacije (stavovi 87. i 92–94).

14. Pri razmatranju prigovora djece podnositelja predstavke koji se odnosio na „privatni život”, Sud je prihvatio da Francuska može imati legitiman interes da obeshrabri svoje državljane da u inostranstvu pribjegavaju reproduktivnoj tehnici koja je u zemlji zabranjena. Međutim, posljedice odbijanja priznanja odnosa roditelj–dijete u slučaju djece začete na ovaj način ne pogađaju samo namjeravane roditelje, nego utiču i na samu djecu. Uočivši da je takav odnos bio pravno priznat u drugoj državi, ali ne i u tuženoj državi, Sud je smatrao da takva kontradikcija, posebno kada je jedan od namjeravanih roditelja ujedno i biološki otac djece, podriva identitet djece u društvu. Stoga se postavljalo ozbiljno pitanje o usklađenosti takve situacije s najboljim interesima djece, koji moraju predstavljati osnovno načelo pri donošenju svih odluka koje se tiču njih. Imajući u vidu važnost biološkog porijekla kao sastavnog elementa identiteta svakog pojedinca, Sud je zaključio da nije u najboljem interesu djece da budu lišena takve pravne veze kada je biološka stvarnost te veze utvrđena, a djeca i dotični roditelj zahtijevaju njeno puno priznanje. Imajući u vidu posljedice ovako ozbiljnog ograničenja na identitet djece podnositelja predstavke i njihovo pravo na poštovanje privatnog života, kao i značaj koji se mora pridati najboljem interesu djeteta, Sud je utvrdio povredu prava djece iz člana 8 (*Mennesson protiv Francuske*, 2014, stavovi 96–101; uporediti sa stavom Suda u predmetu *Paradiso i Campanelli protiv Italije* [VV], 2017, stavovi 185–216, koji se odnosio na razdvajanje podnositelja predstavke i djeteta rođenog u inostranstvu putem „netradicionalnog surogat aranžmana” u kojem nije bilo biološke veze između roditelja i djeteta).

15. Shodno tome, Sud je smatrao da, kada je dijete rođeno putem gestacijskog surogat materinstva u inostranstvu, u situaciji u kojoj je začeto korištenjem jajnih ćelija treće donorke, a namjeravana majka je u inostranstvu zakonom utvrđenom izvodu iz matične knjige rođenih navedena kao „zakonska majka”, pravo djeteta na poštovanje njegovog privatnog života zahtijeva da domaće pravo predvidi mogućnost priznanja pravnog odnosa roditelj–dijete s namjeravanom majkom (*Savjetodavno mišljenje br. P16-2018-001*, 2019, stav 46). U pogledu najboljeg interesa djeteta, Sud je potvrdio svoje zaključke iz predmeta *Mennesson protiv Francuske*, 2014. Osim toga, Sud je ukazao da odbijanje priznanja pravnog odnosa roditelj–dijete s namjeravanom majkom otvara i druge bitne okolnosti koje

utiču na najbolje interese djeteta, kao što su: rizik od uskraćivanja pristupa državljanstvu namjeravane majke; povećana teškoća da dijete ostane u državi u kojoj namjeravana majka ima boravište; mogućnost da bude narušeno njegovo pravo nasljeđivanja zaostavštinom namjeravane majke; rizik za nastavak njihovog odnosa ako bi se namjeravani roditelji rastavili ili ako bi namjeravani otac umro; te nedostatak zaštite ukoliko bi namjeravana majka odbila brinuti se o djetetu ili bi to prestala činiti. Sud je dalje istakao da najbolji interes djeteta podrazumijeva pravno utvrđivanje osoba odgovornih za njegovo odgajanje, ispunjavanje njegovih potreba i osiguravanje njegove dobrobiti, kao i mogućnost da dijete živi i razvija se u stabilnom okruženju (*Savjetodavno mišljenje br. P16-2018-001*, 2019, stavovi 40–42; vidjeti također *Valdís Fjölnisdóttir i drugi protiv Islanda*, 2021, stavovi 71–75, u vezi s nepriznavanjem roditeljske veze s nebiološkim djetetom rođenim u inostranstvu putem surogat materinstva, uz istovremeno očuvanje porodičnog života putem hraniteljstva; *S.-H. protiv Poljske* (odl.), 2021, stavovi 68–76, u vezi s nemogućnošću djece rođene putem surogat materinstva u SAD da steknu poljsko državljanstvo po porijeklu kada su njihovi namjeravani roditelji istospolni par koji živi u Izraelu, a pravni odnos roditelj–dijete je priznat).

16. Izbor sredstava kojima će se postići priznanje pravnog odnosa između djeteta i namjeravane majke spada u polje slobodne procjene države. Međutim, kada je odnos između djeteta i namjeravane majke postao praktična realnost, postupak predviđen za utvrđivanje tog odnosa u domaćem pravu mora se moći sprovesti bez odlaganja i efikasno, u skladu s najboljim interesima djeteta (*Savjetodavno mišljenje br. P16-2018-001*, 2019, stavovi 53–55). Sud je naglasio da je u takvim situacijama u interesu djeteta da neizvjesnost u pogledu njegovog pravnog odnosa s namjeravanom majkom traje što kraće, ukazujući na to da je dijete u ranjivom položaju sve dok taj odnos ne bude priznat (*ibid.*, stav 49).

3. Abortus

17. Sud je pristupao pitanju abortusa od slučaja do slučaja, bez davanja opšteg stava o tome da li i pod kojim okolnostima države treba ili ne treba da dozvole zakoniti abortus na svojoj teritoriji.

18. Sud je zaključio da blagovremeni postupak treba garantovati trudnici najmanje mogućnost da bude lično saslušana i da se njeni stavovi uzmu u obzir, kako bi se ograničila ili spriječila šteta po njeno zdravlje koja bi mogla nastati usljed kasnog abortusa. Izostanak takvih preventivnih procedura može predstavljati propust države da ispuni svoje pozitivne obaveze prema članu 8. Konvencije (*Tysiac protiv Poljske*, 2007, stavovi 117–118). Predmet *Tysiac* odnosio se na odbijanje da se izvrši terapijski abortus uprkos rizicima od ozbiljnog pogoršanja vida majke, a Sud je utvrdio da, zbog nedostatka procesnih garancija, nije bilo dokazano da domaće pravo, onako kako je primijenjeno u slučaju podnositeljice predstavke, sadrži ijedan djelotvoran mehanizam kojim bi se moglo utvrditi da li su ispunjeni uslovi za zakonit abortus. Podnositeljica predstavke je trpjela ozbiljnu patnju i uznemirenost dok je razmišljala o mogućim negativnim posljedicama svoje trudnoće i predstojećeg porođaja po svoje zdravlje (stavovi 119–130).

19. U predmetu *A, B i C protiv Irske* [VV], 2010, Sud je razmatrao prigovore koji su se odnosili na to da su podnositeljice predstavke zbog zakonske zabrane abortusa (krivično pravo) bile primorane da otputuju u inostranstvo radi abortusa iz zdravstvenih razloga i/ili dobrobiti. Iako Sud nije umanjivao ozbiljan uticaj spornog ograničenja, posebno na prvu podnositeljicu (nezaposlenu samohranu majku četvero male djece smještene u hraniteljstvo, koja se bojala da bi još jedno dijete moglo ugroziti njene šanse da povрати starateljstvo nakon dugotrajnog truda da prevaziđe problem povezan s alkoholizmom), Sud je smatrao da Irska time što nije dopuštala abortus iz zdravstvenih razloga i/ili dobrobiti nije prešla široko polje slobodne procjene koje joj je bilo dodijeljeno u zaštiti duboko ukorijenjenih moralnih vrijednosti svog stanovništva. Sud je posebno uzeo u obzir da je relevantno zakonodavstvo ženama omogućavalo da dobiju informacije o uslugama u inostranstvu, da putuju radi abortusa i da u Irskoj dobiju potrebnu medicinsku njegu nakon abortusa. Stoga nije utvrđena povreda člana 8. Konvencije (stavovi 239–241).

20. U predmetu *P. i S. protiv Poljske*, 2012, 14-godišnja žrtva silovanja željela je prekinuti trudnoću, ali su lokalne javne bolnice odbile da izvrše abortus. Nakon toga, podnositeljica je bila izložena ozbiljnom

pritisku različitih grupa, uključujući medicinske profesionalce, novinare, sveštenika i aktiviste protiv abortusa. Na kraju je u tajnosti odvedena na abortus u drugu bolnicu, udaljenu oko 500 kilometara od njenog doma.

21. Sud je utvrdio da su događaji u vezi s utvrđivanjem prava podnositeljice na zakonit abortus bili obilježeni odugovlačenjem i konfuzijom. Podnositeljica i njena majka, druga podnositeljica, dobijale su pogrešne i protivrječne informacije i nisu imale odgovarajuće i objektivno medicinsko savjetovanje koje bi uzelo u obzir njihove stavove i želje. Nije postojao nikakav utvrđen postupak putem kojeg bi njihovi stavovi mogli biti saslušani i na pravičan način razmotreni, uz elementarnu procesnu pravičnost (stav 108). U odnosu na majku, Sud je smatrao da razlika između položaja trudne maloljetnice i položaja njenih roditelja ne isključuje potrebu za postupkom kojim bi se utvrdilo pravo na zakonit abortus, a u kojem bi obje strane mogle biti saslušane, njihovi stavovi u potpunosti i objektivno razmotreni, te bi bio omogućen mehanizam savjetovanja i usklađivanja suprotstavljenih stavova u najboljem interesu maloljetnice. Sud je istakao da su interesi i životne perspektive majke trudne maloljetnice također uključeni u odluku hoće li trudnoća biti iznesena do kraja, jer bliska emocionalna veza u porodici prirodno dovodi do toga da majka bude duboko zabrinuta zbog pitanja koja proizlaze iz reproduktivnih dilema i izbora koje treba da donese kćerka (stav 109). Sve navedene teškoće u praktičnoj primjeni prava na zakonit abortus navele su Sud na zaključak da vlasti nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu da osiguraju prava podnositeljicama prema članu 8. (stav 112).

22. Nadalje, na osnovu ovih zaključaka, Sud je utvrdio i povredu člana 3. Konvencije, ukazujući na to da je, uprkos velikoj ranjivosti podnositeljice, tužilačko uvjerenje potvrđivalo da je njena trudnoća rezultat nezakonitog seksualnog odnosa, a medicinski dokazi da je bila izložena fizičkoj sili, podnositeljica bila izložena značajnom pritisku različitih medicinskih profesionalaca da ne izvrši abortus. Nije se vodilo dovoljno računa o njoj maloljetnosti, njenim stavovima niti njenim osjećanjima (*P. i S. protiv Poljske*, 2012, stavovi 161–169). Osim toga, Sud je utvrdio da smještanje podnositeljice u ustanovu za maloljetnike nije bilo u skladu s članom 5. stav 1. Konvencije, ukazujući da je suštinska svrha tog smještaja bila da se spriječi da maloljetnica u izrazito ranjivom položaju pribjegne abortusu (*ibid.*, stavovi 148–149).

4. Prenatalni pregled/testiranje

23. U predmetu *R.R. protiv Poljske*, 2011, Sud je razmatrao prigovore u vezi s nedostatkom pristupa prenatalnim genetskim testovima, što je dovelo do toga da podnositeljica nije mogla izvršiti abortus zbog abnormalnosti fetusa. Sud je primijetio da se podnositeljica nalazila u situaciji velike ranjivosti. Zbog odugovlačenja zdravstvenih radnika u omogućavanju pristupa genetskim testovima, trudna podnositeljica je morala da podnese šest sedmica bolne neizvjesnosti u pogledu zdravlja svog fetusa, a kada je konačno dobila rezultate testova, bilo je već prekasno da donese informisanu odluku o tome da li želi nastaviti trudnoću ili pribjeći zakonitom abortusu. Sud je utvrdio povredu člana 3. (*ibid.*, 2011, stavovi 159–162).

24. U predmetu *Costa i Pavan protiv Italije*, 2012, Sud je došao do sličnog zaključka pod članom 8. Konvencije u vezi sa zabranom testiranja embrija u okviru medicinski potpomognute oplodnje, u situaciji u kojoj su umjetna oplodnja i prekid trudnoće iz medicinskih razloga bili dozvoljeni. Predmet se odnosio na par koji je bio zdravi nosilac cistične fibroze i koji je želio, uz pomoć medicinski potpomognute oplodnje i genetskog testiranja, izbjeći prenošenje bolesti na potomstvo. Utvrđujući povredu člana 8, Sud je ukazao na nedosljednost italijanskog zakonodavstva koje je paru uskraćivalo pristup testiranju embrija, ali je istovremeno dopuštalo medicinski potpomognuti prekid trudnoće ako bi fetus pokazivao simptome iste bolesti. Sud je zaključio da je miješanje u pravo podnositelja predstavke na poštovanje njihovog privatnog i porodičnog života bilo nesrazmjerno (stavovi 60–71).

25. Nadalje, Sud je utvrdio povredu člana 8. u njegovom procesnom aspektu u situaciji u kojoj domaći sudovi nisu u potpunosti ispitali tvrdnju podnositeljice da joj nije bila omogućena adekvatna i pravovremena medicinska njega u vidu prenatalnog medicinskog testa koji bi ukazivao na rizik da fetus

ima genetski poremećaj i koji bi joj omogućio da odluči da li želi nastaviti trudnoću (*A.K. protiv Latvije*, 2014, stavovi 93–94).

5. Sterilizacija

26. Sud je primijetio da sterilizacija predstavlja ozbiljno miješanje u reproduktivni status osobe. Kako se radi o jednoj od osnovnih tjelesnih funkcija ljudskog bića, sterilizacija utiče na mnoge aspekte ličnog integriteta pojedinca, uključujući njegovo/njeno fizičko i mentalno blagostanje, kao i emocionalni, duhovni i porodični život (*V.C. protiv Slovačke*, 2011, stav 106). Shodno tome, u predmetima koji se odnose na sterilizaciju, Sud uzima u obzir posljedice sterilizacije na privatni i društveni život podnositelja predstavke pri procjeni da li je dostignut prag ozbiljnosti potreban prema članu 3.

27. U predmetu *V.C. protiv Slovačke*, 2011, Sud je razmatrao prigovor Romkinje koja je sterilizovana tokom porođaja, pri čemu joj je zatraženo da da svoj pismeni pristanak dva i po sata nakon prijema u bolnicu, kada je bila u fazi aktivnog porođaja, ležeći na leđima. Sud je utvrdio da je takav pristup bio paternalistički jer pacijentkinji nije ostavljao nikakvu alternativu osim da se složi s ljekarima, zanemarujući njenu autonomiju moralnog izbora, te da je postupak sterilizacije u gruboj mjeri zadirao u reproduktivnu sposobnost podnositeljice, koja je u to vrijeme bila veoma mlada (stavovi 111–116). Sud je posebno ukazao na to da je podnositeljica, zbog neplodnosti, imala teškoće u odnosu sa svojim partnerom, što je kasnije dovelo do razvoda. Također, zbog nemogućnosti da ima djecu, bila je izopštena iz romske zajednice i trpjela je ozbiljne medicinske i psihološke posljedice, uključujući simptome lažne trudnoće, zbog čega je morala biti pod psihijatrijskim liječenjem. U skladu s tim, Sud je utvrdio povredu člana 3. (stavovi 118–120; vidjeti i *N.B. protiv Slovačke*, 2012, stavovi 74–81; *I.G. i drugi protiv Slovačke*, 2012, stavovi 120–124).

28. Nadalje, Sud je smatrao da je zbog izostanka pravnih garancija koje bi posebno uzimale u obzir reproduktivno zdravlje podnositeljice kao Romkinje, tužena država propustila ispuniti svoju pozitivnu obavezu prema članu 8. da obezbijedi dovoljan stepen zaštite koji bi joj omogućio da djelotvorno uživa svoje pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. Sud je primijetio da je pitanje sterilizacije i njene nepravilne primjene naročito pogađalo ranjive pojedince, poput Romkinja, zbog široko rasprostranjenih negativnih stavova prema relativno visokoj stopi nataliteta u romskoj zajednici u poređenju s ostatkom populacije, koji su se često izražavali kao zabrinutost zbog povećanog udjela stanovništva koje živi od socijalnih naknada. Osim toga, u vezi s bilješkom o etničkom porijeklu u medicinskom kartonu podnositeljice, Sud je uočio određeni način razmišljanja medicinskog osoblja o tome kako se medicinska situacija Romkinje treba rješavati, što nije ukazivalo na to da se primjenjuju posebne mjere kako bi se osigurao potpun i informisan pristanak takve pacijentkinje prije razmatranja bilo kakve sterilizacije, niti da je pacijentkinja učestvovala u procesu donošenja odluka u mjeri koja bi omogućila djelotvornu zaštitu njenih interesa (stavovi 145–155; vidjeti također *N.B. protiv Slovačke*, 2012, stavovi 92–99; *I.G. i drugi protiv Slovačke*, 2012, stavovi 141–146).

C. Vakcinacija

29. Sud je u svojoj sudskoj praksi utvrdio da obavezna vakcinacija, kao nevoljan medicinski postupak, predstavlja miješanje u pravo na poštovanje privatnog života u smislu člana 8. Konvencije (*Solomakhin protiv Ukrajine*, 2012, stav 33, sa daljnjim referencama).

30. U predmetu *Vavrička i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2021, Sud je razmatrao prigovore u vezi sa zakonskom obavezom vakcinacije djece protiv bolesti dobro poznatih medicinskoj nauci, pri čemu je nepoštovanje ove obaveze dovelo do odbijanja upisa u predškolske ustanove, i utvrdio da nije došlo do povrede člana 8. Pri odlučivanju da li su osporene mjere bile „neophodne u demokratskom društvu”, Sud je, između ostalog, naglasio obavezu države da u središte svih odluka koje utiču na zdravlje i razvoj djece postavi njihov najbolji interes, kako pojedinačno tako i kolektivno, kao grupe (stavovi 287–288). Sud se pozvao na opšti konsenzus o vitalnoj važnosti vakcinacije za zaštitu

populacija od bolesti koje mogu imati ozbiljne posljedice po zdravlje pojedinca, a u slučaju ozbiljnih epidemija mogu dovesti i do poremećaja u funkcionisanju društva (stav 300).

31. Nadalje, iako je prihvatio da isključenje podnositelja predstavke iz predškolske ustanove znači gubitak važne prilike za malu djecu da razvijaju svoju ličnost i počnu sticati ključne socijalne i obrazovne vještine u formativnom pedagoškom okruženju, Sud je zaključio da su to bile neposredne posljedice odluke njihovih roditelja da se ne povinuju zakonskoj obavezi, čija je svrha zaštita zdravlja, posebno u toj starosnoj grupi. U tom kontekstu, Sud je primijetio da podnositelji predstavke nisu bili lišeni svake mogućnosti ličnog, socijalnog i intelektualnog razvoja, čak i ako je to zahtijevalo dodatne, i možda znatne, napore i troškove njihovih roditelja (*Vavrička i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2021, stavovi 306–307).

32. U predmetu *Pasquinelli i drugi protiv San Marina*, 2024, Sud nije utvrdio povredu člana 8. u pogledu prigovora zdravstvenih i socijalno-zdravstvenih radnika koji su bili izloženi mjerama u radnom odnosu zbog odluke da se ne vakcinišu protiv virusa kovida 19. Sud je smatrao da je pitanje da li je vakcinacija obavezna ili zasnovana na dužnosti, za razliku od dobrovoljne ili preporučene, relevantno za utvrđivanje pristupa u konkretnom slučaju (stav 57). U datim okolnostima, zakon nije nametao nikakvu zakonsku ili disciplinsku sankciju niti je doveo do ikakvih automatskih posljedica za podnositelje predstavke (kao što je neprimanje u predškolsku ustanovu za svu nevakcinisanu djecu u predmetu *Vavrička i drugi* [VV], stavovi 59–60). Stoga, u nedostatku neizbježnih i ozbiljnih posljedica na nivou cijele države ili čitavih kategorija stanovništva, Sud je zaključio da ne postoji opšta obaveza vakcinacije (stavovi 62–63), razlikujući ovaj predmet od predmeta *Vavrička i drugi* [VV].

33. Sud je prihvatio da je izbor da li se vakcinisati dovoljno povezan s ličnom autonomijom da bi član 8. bio primjenjiv (stav 77). Pri ocjeni da li je postignuta pravična ravnoteža između javnog interesa i prava pojedinaca, Sud je utvrdio da su mjere u radnom odnosu bile privremene, da su podnositelji pretrpjeli mali finansijski gubitak i da je većina njih bila premještena, barem na određeni period, te je nastavila primati platu (stavovi 101–105). Također, osim u jednom slučaju, najveći finansijski gubici nastali su tamo gdje su podnositelji odbili da obavljaju bilo koji društveno koristan posao koji im je bio ponuđen, bez pružanja ikakvog opravdanja za svoje odbijanje (stav 104). Sud je primijetio da su finansijski gubici bili neizbježna posljedica globalne pandemije i izuzetnog konteksta u kojem su se države našle (stav 106). Nadalje, država je ponudila više mogućnosti, a konačne mjere primijenjene na svakog podnositelja zavisile su od mogućnosti službi u kojima su radili, drugih potreba javnog sektora, kao i njihovih vlastitih izbora u tom pogledu (stav 107).

34. Sud je također razmatrao pitanje vakcinacija u kontekstu ograničenja slobode izražavanja ljekara u praksi. U predmetu *Bielau protiv Austrije*, 2024, Sud nije utvrdio povredu člana 10. kada je ljekaru bila izrečena disciplinska novčana kazna s odgodom izvršenja, zbog davanja naučno neodrživih izjava o neučinkovitosti vakcina. Pri razmatranju proporcionalnosti miješanja, Sud je ukazao da su negativne izjave podnositelja predstavke na njegovoj web-stranici bile kategorične i, što je još važnije, nisu bile u skladu s trenutnim stanjem medicinske nauke, a neke čak nisu bile u skladu ni s razumom (vidjeti, suprotno tome, *Hertel protiv Švajcarske*, 1998, gdje su izražena mišljenja manjina u oblasti u kojoj vjerovatno nije moglo postojati potpuno naučno jedinstvo) (stavovi 41–42). Osim toga, Sud je istakao potencijalno veoma širok uticaj izjava podnositelja predstavke na web-stranici dostupnoj svima, posebne dužnosti koje imaju ljekari, važnost i pozitivne efekte vakcinacije uopšte, kao i opšti konsenzus da je vakcinacija jedna od najuspješnijih i najisplativijih zdravstvenih intervencija (stavovi 43–44). Na kraju, Sud je zaključio da izrečena sankcija (novčana kazna) nije bila nesrazmjerna, imajući u vidu da je bila disciplinska (a ne krivična), da je njen iznos bio manji od procijenjenog mjesečnog prihoda ljekara i vrlo nizak u poređenju s mogućim rasponom kazni, te da je bila uslovna tokom jednogodišnjeg probnog perioda (stav 45).

D. Zdravstvene informacije³

35. Zaštita ličnih podataka, a posebno medicinskih podataka, od fundamentalne je važnosti za uživanje prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, kako je zagarantovano članom 8. Konvencije. Poštovanje povjerljivosti zdravstvenih podataka predstavlja ključni princip u pravnim sistemima svih strana ugovornica Konvencije. Shodno tome, domaće pravo mora pružiti odgovarajuće garancije kako bi se spriječilo svako dalje dijeljenje ili otkrivanje ličnih zdravstvenih podataka koje bi bilo nespojivo s garancijama iz člana 8. Konvencije (*Z protiv Finske*, 1997, stav 95; *L.L. protiv Francuske*, 2006, stav 44). Presudno je ne samo poštovati osjećaj privatnosti pacijenta nego i očuvati njegovo/njeno povjerenje u medicinsku profesiju i zdravstvene službe uopšte. Bez takve zaštite, osobe kojima je potrebna medicinska pomoć mogle bi biti odvrćane od otkrivanja ličnih i intimnih informacija potrebnih za odgovarajuće liječenje, pa čak i od traženja medicinske pomoći, čime bi ugrozile vlastito zdravlje, a u slučaju prenosivih bolesti, i zdravlje zajednice (*Z protiv Finske*, 1997, stav 95).

36. Sud je smatrao da su navedena razmatranja posebno važna kada je riječ o zaštiti povjerljivosti informacija o HIV infekciji. Otkrivanje takvih podataka može dramatično uticati na privatni i porodični život osobe, kao i na njen socijalni i profesionalni položaj, izlažući je osudi i riziku društvene izolacije. Zbog toga takvo otkrivanje može obeshrabriti osobe da potraže dijagnozu ili liječenje i time potkopati preventivne napore zajednice u suzbijanju pandemije (*Z protiv Finske*, 1997, stav 96).

37. Predmet *Biriuk protiv Litvanije*, 2008, odnosio se na članak objavljen na naslovnoj strani najtiražnijeg litvanskog dnevnog lista o navodnoj prijetnji od AIDS-a u udaljenom dijelu Litvanije. Sud je posebno uzeo u obzir da podnositeljica živi u selu, a ne u gradu, što je povećavalo vjerovatnoću da će njena bolest postati poznata susjedima i užoj porodici, dovodeći do javnog poniženja i isključenja iz društvenog života sela (stav 41). U predmetu *C.C. protiv Španije*, 2009, koji se odnosio na objavljivanje punog identiteta podnosioca predstavke u presudi donesenoj u vezi s njegovim HIV-pozitivnim statusom, Sud je utvrdio da — imajući u vidu mogućnost domaćeg suda da ograniči pristup presudi ili da koristi inicijale podnosioca i imajući na umu potrebu za posebnom zaštitom povjerljivosti informacija o HIV infekciji, čije bi otkrivanje moglo imati devastirajuće posljedice po privatni i porodični život, kao i po socijalni i profesionalni položaj pogođenih osoba — objavljivanje punog imena podnosioca predstavke u vezi s njegovim zdravstvenim stanjem nije bilo opravdano nikakvom imperativnom potrebom (stavovi 36–41).

38. Nadalje, u predmetu *P. i S. protiv Poljske*, 2012, Sud je utvrdio povredu člana 8. zbog otkrivanja javnosti ličnih i medicinskih podataka o neželjenoj trudnoći maloljetne žrtve silovanja i o odbijanju da se izvrši abortus. Sud je smatrao da se takvo otkrivanje nije moglo opravdati interesom medija za predmet, te stoga nije težilo legitimnom cilju (stav 133).

E. Protjerivanje teško oboljelih osoba

39. U predmetima koji se odnose na protjerivanje stranaca koji su teško bolesni, Sud je naglasio da takve osobe, u principu, ne mogu polagati pravo da ostanu na teritoriji države ugovornice radi nastavka korištenja medicinske, socijalne ili druge pomoći i usluga koje im pruža država povratka (*D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997, stav 54; *N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2008, stav 42). Međutim, Sud je smatrao da u „vrlo izuzetnim okolnostima“, uzimajući u obzir snažne humanitarne razloge, sprovođenje odluke o udaljenju teško bolesne osobe može predstavljati povredu člana 3. Konvencije (*D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997, stav 54).

40. U predmetu *D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997, koji se odnosio na odluku vlasti Ujedinjenog Kraljevstva da protjeraju podnosioca predstavke oboljelog od AIDS-a na Sveti Kristofor (St Kitts), Sud je smatrao da bi udaljenje izložilo podnosioca stvarnom riziku da umre u krajnje teškim okolnostima

³ Vidjeti također *Vodič kroz sudsku praksu o zaštiti podataka Evropske konvencije o ljudskim pravima*.

i predstavljalo bi nečovječno postupanje. Sud je utvrdio da je predmet obilježen „vrlo izuzetnim okolnostima“, budući da je podnositelj patio od neizlječive bolesti u terminalnoj fazi, da nije bilo nikakve garancije da bi mogao dobiti ikakvu medicinsku pomoć ili njegu na Svetom Kristoforu, niti da tamo ima porodicu spremnu ili sposobnu da brine o njemu, niti je imao drugi oblik moralne ili socijalne podrške (stavovi 52–54). Ipak, Sud je u svojoj kasnijoj sudskoj praksi ponavljao da će u takvim predmetima zadržati visoki prag (*N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2008, stav 43; vidjeti stavove 46–51, gdje Sud, u činjenicama sličnim onima u predmetu *D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997, nije utvrdio povredu člana 3. jer predmet nije otkrivao „vrlo izuzetne okolnosti“, niti su humanitarni razlozi bili jednako uvjerljivi. Iako bi kvalitet života podnositeljice i njena očekivana dužina života bili pogoršani nakon povratka, podnositeljica nije bila kritično bolesna u relevantnom trenutku, a brzina pogoršanja njenog stanja i stepen do kojeg bi mogla imati pristup medicinskom liječenju i njezi bili su donekle spekulativni).

41. U predmetu *Paposhvili protiv Belgije* [VV], 2016, koji se odnosio na planiranu deportaciju teško bolesnog gruzijskog državljanina u zemlju porijekla, uprkos sumnjama o dostupnosti odgovarajućeg medicinskog liječenja tamo, Sud je pružio detaljne smjernice o „vrlo izuzetnim slučajevima“ koji mogu pokrenuti pitanje prema članu 3. u ovakvim predmetima. Sud je pojasnio da se ta kategorija treba shvatiti kao situacije u kojima je utvrđeno da postoje osnovani razlozi za vjerovanje da bi osoba, iako nije u neposrednoj životnoj opasnosti, bila izložena stvarnom riziku — zbog izostanka odgovarajućeg liječenja u državi prijema ili nedostatka pristupa takvom liječenju — od ozbiljnog, brzog i nepovratnog pogoršanja zdravstvenog stanja koje bi rezultiralo intenzivnom patnjom ili značajnim smanjenjem očekivanog životnog vijeka (stav 183). U pogledu utvrđivanja da li su ti uslovi ispunjeni u konkretnom slučaju, Sud je naglasio da su domaće vlasti, prema članu 3, dužne da uspostave odgovarajuće procedure koje će omogućiti ispitivanje strahova podnositelja predstavke i procjenu rizika kojima bi bio izložen u slučaju udaljenja (stavovi 184–185).

42. Primjenjujući ovaj pristup na konkretne činjenice predmeta, Sud je zaključio da, zbog izostanka bilo kakve procjene domaćih vlasti o riziku kojem bi podnositelj bio izložen s obzirom na njegovo zdravstveno stanje i dostupnost odgovarajućeg liječenja u Gruziji, njegovo udaljenje bi predstavljalo povredu člana 3 (*Paposhvili protiv Belgije* [VV], 2016, stavovi 200–207). Nadalje, Sud je utvrdio da bi udaljenje podnositelja predstavke bez procjene od strane vlasti o stepenu njegove zavisnosti od porodice zbog pogoršanja zdravstvenog stanja također predstavljalo povredu člana 8. Konvencije (*ibid.*, stavovi 223–226).

43. U predmetu *Savran protiv Danske* [VV], 2021, koji se odnosio na protjerivanje podnositelja predstavke dijagnostikovanog s paranoidnom shizofrenijom, Sud je potvrdio test iz predmeta *Paposhvili*, navodeći da on pruža sveobuhvatan standard koji uzima u obzir sve relevantne elemente koji su bitni za primjenu člana 3. u ovakvom kontekstu, i da je primjenjiv bez obzira na prirodu bolesti (fizičku ili mentalnu) (stavovi 133. i 137–139). Sud je smatrao da se tek nakon što je taj test ispunjen — i time se član 3. smatra primjenjivim — može ocjenjivati da li država izvršilac poštuje svoje obaveze prema toj odredbi, kako su utvrđene u predmetu *Paposhvili* (stav 135). U konkretnom predmetu, Sud je utvrdio da udaljenje podnositelja u Tursku nije izložilo podnositelja riziku koji bi dostigao visoki prag potreban za primjenjivost člana 3. Shizofrenija, iako ozbiljna mentalna bolest, ne može se sama po sebi smatrati dovoljnim elementom u tom pogledu. Iako bi pogoršanje njegovih psihotičnih simptoma vjerovatno dovelo do „agresivnog ponašanja“ i „značajno većeg rizika od napada na druge osobe“, ti efekti se nisu mogli okarakterizirati kao „intenzivna patnja“ za samog podnositelja. Posebno, nije bilo utvrđeno da postoji rizik da bi podnositelj mogao naškoditi samome sebi (stavovi 141–148).⁴

⁴ Vidjeti također *Vodič kroz sudsku praksu o imigraciji Evropske konvencije o ljudskim pravima*, stavovi 54–55.

II. Radnička prava

Član 2. Konvencije

„1. Pravo na život svake osobe zaštićeno je zakonom.”

Član 4. Konvencije – Zabrana ropstva i prinudnog rada

„1. Niko neće biti držan u ropstvu ili položaju ropske zavisnosti.

2. Niko neće biti primoravan da obavlja prinudni ili obavezni rad.

3. Za potrebe ovog člana izraz „prinudni ili obavezni rad” ne uključuje:

(a) bilo koji rad koji se normalno zahtijeva od osobe koja se nalazi u zatvoru u skladu sa odredbama člana 5. ove konvencije, ili za vrijeme uslovnog otpusta;

(b) bilo koju službu vojne prirode ili, u slučaju odbijanja služenja vojne obaveze u zemljama gdje se to dozvoljava, bilo koju drugu službu umjesto obaveznog služenja vojne obaveze;

(c) bilo koju službu koja se zahtijeva u slučaju izvanredne situacije ili bilo koju službu koja se zahtijeva u slučaju izvanredne situacije ili katastrofe koja ugrožava život ili blagostanje zajednice;

(d) bilo koji rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obaveza.”

Član 6. stav 1. Konvencije – Pravo na pravično suđenje

„1. Prilikom utvrđivanja građanskih prava i obaveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravično suđenje i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom. Presuda se izriče javno, ali se novinari i javnost mogu isključiti s čitavog ili jednog dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne sigurnosti u demokratskom društvu, kada to nalažu interesi maloljetnika ili zaštite privatnog života strana u sporu, ili kada to sud smatra izričito neophodnim zato što bi u posebnim okolnostima publicitet mogao nanijeti štetu interesima pravde.”

Član 7. Konvencije – kažnjavanje samo na osnovu zakona

„1. Niko se ne može smatrati krivim za krivično djelo nastalo činjenjem ili nečinjenjem koje nije predstavljalo krivično djelo u vrijeme izvršenja, prema nacionalnom ili međunarodnom pravu. Isto tako, izrečena kazna neće biti stroža od one koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

2. Ovaj član ne utječe na suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe koja je kriva za činjenje ili nečinjenje, ako je to djelo u vrijeme izvršenja predstavljalo krivično djelo prema opštim pravnim načelima priznatim kod civiliziranih naroda.”

Član 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, sprječavanja nereda ili sprječavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.”

Član 9. Konvencije – sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti

„1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere: ovo pravo uključuje slobodu da promjeni vjeru ili uvjerenje i slobodu, sam ili zajedno sa drugima i javno ili privatno, da manifestira svoju vjeru ili uvjerenje, obredom, propovijedanjem i vršenjem vjerskih dužnosti i rituala.

2. Sloboda manifestiranja svoje vjere ili svojih uvjerenja će podlijegati samo onim ograničenjima predviđenim zakonom i koja su neophodna u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, zaštite javnog poretka, zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.”

Član 10. Konvencije – Sloboda izražavanja

„1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.

2. Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijegati takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprječavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”

Član 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.”

Član 1. Protokola br. 1 – Zaštita imovine

„1. Svako fizičko ili pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.

2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo Države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnim da bi nadzirala korištenje imovine u skladu s opštim interesima ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni.”

A. Primjenjivost Konvencije na radni odnos

44. Sud je ponovio da radni sporovi koji se odnose na otkaze, uključujući i one u civilnoj službi, u načelu potpadaju pod građanski aspekt člana 6. Konvencije u skladu s testom iz predmeta *Vilho Eskelinen (Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske)* [VV], 2007, stav 62; *Denisov protiv Ukrajine* [VV], 2018, stavovi 51–52).

45. Nadalje, iako se iz člana 8. ne može izvesti opšte pravo na zaposlenje, pojam „privatni život”, kao širok pojam, načelno ne isključuje aktivnosti profesionalne ili poslovne prirode (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, 2013, stavovi 165–167; *Denisov protiv Ukrajine* [VV], 2018, stav 115). Sud je smatrao da ograničenja profesionalnog života pojedinca mogu potpasti pod član 8. kada ona imaju posljedice na način na koji on ili ona gradi svoj društveni identitet razvijanjem odnosa s drugima (*Fernández Martínez protiv Španije* [VV], 2014, stavovi 109–110).

46. U predmetu *Denisov protiv Ukrajine* [VV], 2018, Sud je uspostavio dva načina na koja se pitanje privatnog života obično može pojaviti u situacijama povezanim sa zaposlenjem: (i) zbog razloga koji stoje u osnovi osporene mjere („pristup zasnovan na razlozima”); ili (ii) zbog posljedica po privatni život („pristup zasnovan na posljedicama”) (stav 115). Ako je riječ o *pristupu zasnovanom na posljedicama*, član 8. je primjenjiv samo kada su te posljedice veoma ozbiljne i u veoma znatnoj mjeri utiču na privatni život podnositelja predstavke (*ibid.*, stav 116).

47. Sud je primijenio *pristup zasnovan na posljedicama* u predmetu *Denisov protiv Ukrajine* [VV], 2018, u kojem se razmatralo razrješenje sudije s funkcije predsjednika suda, te zaključio da osporena

mjera nije imala ozbiljne negativne posljedice na aspekte koji čine „privatni život” podnositelja, i to: (i) njegov „unutrašnji krug”; (ii) njegove mogućnosti da uspostavlja i razvija odnose s drugima; ili (iii) njegov ugled. Stoga je zaključeno da član 8. nije bio primjenjiv (stavovi 120–134). Sud je došao do drugačijeg zaključka u predmetu *Polyakh i drugi protiv Ukrajine*, 2019, koji se odnosio na razrješenja javnih službenika sa njihovih dužnosti u cijelosti, primjenjujući isti pristup (stavovi 207–211). U predmetu *Budimir protiv Hrvatske*, 2021, Sud je primijenio pristup zasnovan na posljedicama u vezi s oduzimanjem dozvole podnositelju predstavke da radi kao inspektor motornih vozila tokom krivičnog postupka, što je dovelo do njegovog otkaza u privatnom sektoru, a postupak je kasnije okončan oslobađajućom presudom i odbacivanjem svih optužbi (stavovi 46–47). U predmetu *Pajqk i drugi protiv Poljske*, 2023, Sud je primijenio isti pristup u vezi s prigovorima na zakonodavstvo koje razlikuje muškarce i žene u pogledu starosne granice za penzionisanje sudija i odbijanja da se podnositeljima dopusti obavljanje funkcije nakon isteka starosne granice (stavovi 210–220).

48. U predmetu *Yilmaz protiv Turske*, 2019, Sud je, primjenjujući pristup zasnovan na razlozima, smatrao da je član 8. primjenjiv na odbijanje imenovanja učitelja na dužnost u inostranstvu jer su razlozi za odbijanje bili zasnovani isključivo na informacijama o njegovom privatnom životu — njegova supruga je nosila veo i u njihovom domu primjenjivala se rodna segregacija (stav 41).

49. Nadalje, pravo na slobodu izražavanja iz člana 10. primjenjuje se i na radno mjesto, ali je Sud naglasio da zaposleni, a posebno državni službenici, imaju dužnost lojalnosti, suzdržanosti i diskrecije prema svom poslodavcu (*Guja protiv Moldavije* [VV], 2008, stav 70; *Kudeshkina protiv Rusije*, 2009, stav 93, u vezi sa sudijama).

50. Pri utvrđivanju postojanja miješanja u član 10, Sud je u predmetima koji uključuju razrješenje iz pravosuđa razmatrao da li postoji uzročno-posljedična veza između razrješenja i ostvarivanja slobode izražavanja od strane podnositelja predstavke. U tom smislu Sud je ocjenjivao činjenice i slijed događaja u njihovoj cjelini (*Baka protiv Mađarske* [VV], 2016, stavovi 143–152). Sličan pristup primijenjen je i u predmetima koji se tiču pristupa javnoj službi (*Cimperšek protiv Slovenije*, 2020, stavovi 56–59).

51. Nadalje, Sud se bavio predmetima prinudnog rada i ropskog položaja prema članu 4. Konvencije (*Siliadin protiv Francuske*, 2005, stavovi 113–129; *C.N. i V. protiv Francuske*, 2012, stavovi 70–79. i 88–94). Pojam „prinudni ili obavezni rad” iz člana 4. Sud je tumačio pozivajući se na definiciju iz člana 2. stava 1. Konvencije MOR-a o prinudnom radu br. 29 iz 1930. godine, prema kojoj „prinudni ili obavezni rad” znači „sav rad ili sve usluge koje se zahtijevaju od bilo koje osobe pod prijetnjom kazne, a za koje se ta osoba nije dobrovoljno ponudila” (*Siliadin protiv Francuske*, 2005, stavovi 115–116; *C.N. i V. protiv Francuske*, 2012, stav 71; *S.M. protiv Hrvatske* [VV], 2020, stavovi 281–282).

52. Sud je naglasio da ne predstavlja svaki rad iznuđen od pojedinca pod prijetnjom „kazne” prinudni ili obavezni rad, te da treba uzeti u obzir i druge faktore, uključujući vrstu i obim rada. U skladu s tim, Sud je pravio razliku između „prinudnog rada” i pomoći u domaćinstvu koju se razumno može očekivati od članova porodice ili osoba koje dijele isti smještaj (*C.N. i V. protiv Francuske*, 2012, stavovi 74–75). U vezi s ropskim položajem, Sud je smatrao da on predstavlja otežani oblik prinudnog ili obaveznog rada, pri čemu je odlučujuća karakteristika osjećaj žrtve da je njen položaj trajan i da je malo vjerovatno da će se promijeniti (*ibid.*, stavovi 91–92).

53. Osim toga, Sud je u svojoj sudskoj praksi isticao da eksploatacija kroz rad predstavlja jedan od oblika eksploatacije obuhvaćene definicijom trgovine ljudima, koja prema dobro utvrđenoj sudskoj praksi Suda potpada pod član 4. Konvencije (*Rantsev protiv Kipra i Rusije*, 2010, stavovi 272–282; *Chowdury i drugi protiv Grčke*, 2017, stav 93). Kada poslodavac zloupotrebljava svoj položaj moći ili koristi ranjivost radnika kako bi ih eksploatisao, oni se ne nude dobrovoljno za rad. Pristanak žrtve dat unaprijed nije dovoljan da isključi da se njen rad kvalifikuje kao „prinudni rad”, pri čemu je riječ o činjeničnom pitanju koje se mora ispitati u svjetlu svih relevantnih okolnosti konkretnog predmeta (*ibid.*, stav 96). U predmetu *Chowdury i drugi*, koji se odnosio na zapošljavanje neregularnih migranata na sezonske poslove, Sud je smatrao da je zbog ranjivog položaja podnositelja predstavke — kao

neregularnih migranata bez sredstava, u riziku od hapšenja, pritvaranja i deportacije — te zbog prijetnji, nasilja i odbijanja poslodavaca da isplate plate, čak i pod pretpostavkom da su se dobrovoljno ponudili za rad u trenutku zapošljavanja, njihov rad očigledno predstavljao prinudni rad i trgovinu ljudima (stavovi 97–101).

B. Pristup radu

1. Osude i slične mjere

54. Države se uopšteno smatraju da imaju legitiman interes da određene počiniocice isključe iz određenih profesija (*Thlimmenos protiv Grčke* [VV], 2000, stav 47). Međutim, Sud pravi razliku između određenih vrsta osuda. U predmetu *Thlimmenos*, Sud je smatrao da, za razliku od drugih osuda za teška krivična djela, osuda zbog odbijanja da se nosi vojna uniforma iz vjerskih ili filozofskih razloga ne može podrazumijevati nepoštenje ili moralnu pokvarenost koja bi potkopala sposobnost počinioca da obavlja profesiju ovlaštenog računovođe. Isključenje podnositelja predstavke iz ove profesije na osnovu toga da je „nepodobna osoba” nije bilo opravdano, i to posebno imajući u vidu da je on već izdržao kaznu zatvora zbog svojih postupaka (stav 47). Sud je utvrdio povredu člana 14. u vezi s članom 9. Konvencije.

55. Izricanje zabrane obavljanja određenih profesija pojedincu po osnovu stečaja može dovesti do povrede člana 8. Konvencije, u zavisnosti od načina na koji je zabrana izrečena i uslova pod kojima se može ukinuti (*Albanese protiv Italije*, 2006, stavovi 63–66, u kojem zabrana nije proizašla iz sudske odluke, već kao automatska posljedica upisa u registar stečaja, s brisanjem iz registra uslovljenim dokazivanjem „efikasnog i dosljednog dobrog vladanja” tokom najmanje pet godina nakon zaključenja stečajnog postupka).

56. U predmetu *Gouarré Patte protiv Andore*, 2016, Sud je utvrdio povredu člana 7. u vezi s doživotnom zabranom obavljanja ljekarske profesije, kada je novi i blaži krivični zakonik propisivao da trajanje sporednih kazni ne može premašiti najtežu glavnu kaznu (u ovom slučaju kaznu zatvora koja nikada nije odslužena) te je izričito priznao retroaktivnu primjenu blažeg krivičnog zakona (stav 35). S druge strane, Sud nije našao povredu člana 8. u slučaju ograničenja pristupa advokatskoj profesiji podnositelju predstavke, bivšem policijskom istražitelju osuđenom zbog zloupotrebe položaja, ističući posebno visoke moralne zahtjeve koji se primjenjuju u pravosuđu i vrijednosti dostojanstva, integriteta i poštovanja pravične primjene pravde koje se odnose na advokate (*Jankauskas protiv Litvanije* (br. 2), 2017, stavovi 77–83).

57. U predmetu *Budimir protiv Hrvatske*, 2021, koji se odnosio na oduzimanje profesionalne licence od strane državnih tijela zbog pokretanja krivičnog postupka protiv podnositelja predstavke, Sud je razmatrao pozitivne obaveze države iz člana 8. u kontekstu otkaza u privatnoj kompaniji dok se još utvrđivala njegova krivična odgovornost. Sud je utvrdio da su, propuštajući da pruže podnositelju predstavke bilo kakvo rješenje dok se ne utvrdi njegova odgovornost, kao i izostavljajući uspostavljanje djelotvornog pravnog okvira kojim bi on mogao zahtijevati pravičnu naknadu za štetu nastalu dugotrajnim oduzimanjem licence, vlasti propustile ispuniti svoje pozitivne obaveze iz člana 8. Konvencije (stavovi 58–64).

2. Prethodno zaposlenje

58. Kao opšte pravilo, države imaju legitiman interes da uređuju uslove zaposlenja u javnoj službi. Demokratska država ima pravo zahtijevati od državnih službenika lojalnost prema ustavnim principima na kojima počiva država (*Naidin protiv Rumunije*, 2014, stav 49). Ograničenja pristupa javnim funkcijama mogu se smatrati mjerama koje slijede legitiman cilj zaštite nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, kao i prava i sloboda drugih (*ibid.*, stav 51). U skladu s tim, mjere kojima se ograničavaju karijerne mogućnosti isključivo u javnom sektoru smatrane su proporcionalnima, imajući u vidu visok stepen odgovornosti takvih funkcija i mogućnosti zaposlenja u privatnom sektoru (*ibid.*, 2014, stavovi 54–55, o zabrani zapošljavanja bivšeg saradnika političke policije u javnoj službi).

59. Nasuprot tome, Sud je smatrao da isti zahtjevi nisu podjednako primjenjivi na zaposlenje u privatnom sektoru. U predmetu *Sidabras i Džiautas protiv Litvanije*, 2004, Sud je utvrdio da ograničenja zaposlenja bivših pripadnika KGB-a u različitim oblastima privatnog sektora zbog navodnog nedostatka lojalnosti državi ne mogu biti opravdana prema članu 14. u vezi s članom 8. Konvencije, bez obzira na to koliko je određena privatna kompanija važna za državu u ekonomskom, političkom ili sigurnosnom smislu (stavovi 57–58; vidjeti i *Rainys i Gasparavičius protiv Litvanije*, 2005, stav 36; *Žičkus protiv Litvanije*, 2009, stavovi 31–32).

3. Nacionalna sigurnost

60. Države se uopšteno smatraju da imaju široko polje slobodne procjene u obradi ličnih podataka pri procjeni podobnosti kandidata za zapošljavanje na funkcijama važnim za nacionalnu sigurnost (*Leander protiv Švedske*, 1987, stav 59). Sistem provjere osoblja u interesu nacionalne sigurnosti usklađen je s članom 8. sve dok sadrži potrebne zaštitne mehanizme protiv zloupotreba (*ibid.*, stav 67).

61. Sličan zaključak Sud je donio u predmetu *Regner protiv Češke Republike* [VV], 2017, koji se odnosio na izostanak pristupa povjerljivim informacijama u sudskom preispitivanju, na čijoj osnovi je podnositelju predstavke oduzeta sigurnosna dozvola koja mu je omogućavala obavljanje dužnosti zamjenika prvog zamjenika ministra odbrane. U pogledu postojanja prava, a time i primjenjivosti člana 6. stava 1, Sud je primijetio da je sposobnost podnositelja da obavlja svoje dužnosti i dobije novu poziciju u civilnoj službi zavisila od ovlaštenja za pristup povjerljivim informacijama. Veza između odluke o oduzimanju sigurnosne dozvole podnositelja i gubitka dužnosti i zaposlenja bila je stoga više od tek slabe ili udaljene — što mu je omogućilo da ospori zakonitost te odluke pred sudovima (stavovi 118–119).

62. Što se tiče prava podnositelja predstavke u skladu s načelima kontradiktornosti i ravnopravnosti stranaka prema članu 6. stavu 1, Sud je primijetio da su domaći sudovi propisno iskoristili ovlasti nadzora dostupne u takvim postupcima, kako u pogledu potrebe očuvanja povjerljivosti klasifikovanih dokumenata, tako i u pogledu opravdanosti odluke o oduzimanju sigurnosne dozvole (*Regner protiv Češke Republike* [VV], 2017, stav 154). Sudovi su smatrali da bi objavljivanje klasifikovanih informacija moglo otkriti metode rada obavještajnih službi, njihove izvore informacija ili dovesti do pokušaja uticaja na potencijalne svjedoke. Nadalje, klasifikovane informacije sadržavale su specifične, sveobuhvatne i detaljne podatke na osnovu kojih su domaći sudovi bili uvjereni u njihovu relevantnost za utvrđivanje da li podnositelj predstavlja rizik po nacionalnu sigurnost (*ibid.*, stavovi 155–156). Stoga, uzimajući u obzir postupak u cjelini, prirodu spora i polje slobodne procjene koju uživaju domaće vlasti, Sud je smatrao da ograničenja prava podnositelja predstavke nisu narušila pravičnu ravnotežu između stranaka u toj mjeri da bi bila povrijeđena sama suština njegovog prava na pravično suđenje (stav 161).

4. Politička mišljenja / vjerska uvjerenja

63. Uzimanje u obzir nečijih političkih mišljenja i aktivnosti prilikom utvrđivanja da li ispunjava potrebne kvalifikacije za pristup civilnoj službi nije u suprotnosti s pravima te osobe iz člana 10 (*Kosiek protiv Njemačke*, 1986, stav 39). Međutim, obim u kojem određena uvjerenja nisu kompatibilna s određenom funkcijom mora biti obrazložen (*Lombardi Vallauri protiv Italije*, 2009, stavovi 47–49).

64. U predmetu *Lombardi Vallauri protiv Italije*, 2009, Sud je smatrao da je odbijanje dodjele nastavničkog mjesta zbog navodno heterodoksnih stavova podnositelja predstavke, bez objašnjenja stvarnog sadržaja tih stavova i načina na koji utiču na funkciju o kojoj je riječ, zajedno s nedostatkom djelotvornog i adekvatnog sudskog preispitivanja njegovog prava na slobodu izražavanja iz člana 10, bilo u suprotnosti s tom odredbom (stavovi 54–56). Sud je u sličnim predmetima pridavao posebno značenje ovom procesnom aspektu člana 10. U predmetu *Cimperšek protiv Slovenije*, 2020, koji se odnosio na odbijanje dodjele titule sudskog vještaka podnositelju predstavke zbog njegovog kritikovanja državnih organa na blogu i zbog njegovih pritužbenih pisama o odgađanju ceremonije polaganja zakletve, Sud je utvrdio povredu člana 10, posebno zbog izostanka bilo kakve ocjene da li je

postignuta pravična ravnoteža između prava podnosioca predstavke na slobodu izražavanja iz člana 10. i javnog interesa na koji se pozivala osporena odluka (stavovi 67–70).

65. Nadalje, u pogledu prava iz člana 8, Sud je utvrdio povredu Konvencije u predmetu *Yılmaz protiv Turske*, 2019, gdje je odbijen zahtjev za upućivanje učitelja na dužnost u inostranstvu na osnovu činjenice da njegova supruga nosi veo izvan radnog vremena i da se u njihovom domaćinstvu praktikuju rodna segregacija. Iako je Sud prihvatio da bezbjednosne provjere mogu biti neophodne radi utvrđivanja ispunjavaju li kandidati određene posebne uslove za imenovanja u javne službe, nije uočio kako bi činjenica da supruga podnosioca nosi veo, kao ni način njegovog ponašanja u privatnom domu, mogli biti u suprotnosti s imperativima javnog interesa ili potrebama nastavnice i obrazovne službe (stav 47). S druge strane, u predmetu *Fernández Martínez protiv Španije* [VV], 2014, Sud nije utvrdio povredu člana 8. u vezi s odbijanjem produženja ugovora nastavniku katoličke vjeroispovijesti i morala nakon što je javno otkrio da je „oženjeni svećenik”. Sud je posebno uzeo u obzir povećanu dužnost lojalnosti koju je podnositelj imao prema Crkvi, a koju je svjesno i dobrovoljno prihvatio stupanjem u radni odnos, te javnu eksponiranost njegove situacije, koju je sam prihvatio. Nesklad između sadržaja učenja koje je morao prenositi i njegovih ličnih uvjerenja narušio je odnos povjerenja između njega i Crkve (stavovi 123–153).

66. U vezi s pravima iz člana 9. Konvencije, Sud je pridavao posebno značenje principu sekularizma i neutralnosti u javnoj službi, dajući državama članicama široko polje slobodne procjene. U kontekstu javne bolničke službe, država ima pravo zahtijevati da se zaposleni uzdrže od ispoljavanja svojih vjerskih uvjerenja tokom obavljanja dužnosti, kako bi se garantovalo jednako postupanje prema svim pojedincima i otklonila svaka sumnja u nepristrasnost onih koji ih liječe (*Ebrahimian protiv Francuske*, 2015, stavovi 64–65). U predmetu *Ebrahimian*, koji se odnosio na odbijanje produženja ugovora socijalnoj radnici u javnoj bolnici zbog nošenja marame, Sud je smatrao da tužena država nije prekoračila svoje polje slobodne procjene kada je zaključila da je nespojivo pomiriti vjerska uvjerenja podnositeljice sa obavezom da ih ne ispoljava tokom rada, kao i kada je odlučila dati prednost zahtjevu za državnu neutralnost i nepristrasnost. Miješanje u prava podnositeljice iz člana 9. bilo je stoga proporcionalno cilju za koji se težilo postići (*ibid.*, stavovi 65–72). U drugačijem kontekstu, međutim, koji se odnosio na suspenziju zaposlenice aviokompanije zbog nošenja krsta na poslu, što je bilo protivno pravilniku kompanije o kodeksu oblačenja uniforme, Sud je smatrao da domaći sudovi, prilikom uravnotežavanja suprotstavljenih prava koja su razmatrana, nisu dovoljno zaštitili njena prava iz člana 9, jer su preveliku težinu dali interesu poslodavca da projektuje određeni korporativni imidž. Sud je posebno istakao principe pluralizma i raznolikosti u kontekstu slobode vjere, kao i diskretnu prirodu i minimalan učinak vjerskog simbola o kojem je riječ (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2013, stavovi 93–95).

67. Nadalje, otkrivanje vjerskih uvjerenja pojedinca, ili njihovog izostanka, u situacijama kada je osoba primorana na takvo otkrivanje prilikom polaganja zakletve za stupanje na dužnost, smatrano je povredom člana 9. Konvencije (*Alexandridis protiv Grčke*, 2008, stav 38).

C. Otkazi

68. Sud je razmatrao predmete koji se odnose na otkaze zaposlenika s aspekta negativnih obaveza države (otkazi zaposlenih u javnom sektoru) i pozitivnih obaveza države prema Konvenciji (otkazi zaposlenih u privatnom sektoru).

1. Vjerska uvjerenja

69. Time što uspostavi sistem radnih sudova, kao i ustavnopravnu nadležnost sposobnu da preispituje njihove odluke, država je u načelu ispunila svoje pozitivne obaveze prema građanima u oblasti radnog prava, u kojoj sporovi mogu uticati na prava osoba iz člana 9. Konvencije (*Siebenhaar protiv Njemačke*, 2011, stav 42). U predmetu *Siebenhaar*, koji se odnosio na otkaz podnositeljice predstavke u vrtiću kojim upravlja protestantska župa zbog njenog angažmana u drugoj vjerskoj zajednici, Sud je smatrao

da su radni sudovi sproveli temeljno odmjeravanje suprotstavljenih interesa. Njihov zaključak da je otkaz bio nužan radi očuvanja vjerodostojnosti Crkve te da je podnositeljica morala biti svjesna nespojivosti svojih aktivnosti s radnim mjestom bio je razuman (stavovi 43–47).

70. U predmetu *Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2013, jedna zaposlena hrišćanske vjeroispovijesti koja je radila za lokalne javne vlasti otpuštena je jer je odbila obavljati registraciju istospolnih civilnih partnerstava zbog svojih vjerskih uvjerenja o braku. Sud je, podsjećajući na široko polje slobodne procjene država u odmjeravanju suprotstavljenih prava prema Konvenciji, smatrao da je politika lokalne vlasti imala za cilj zaštitu prava drugih, također zaštićenih Konvencijom, te da su usvojene mjere bile proporcionalne i nisu predstavljale povredu člana 14. u vezi s članom 9 (stav 106).

71. Sud se bavio sličnim pitanjima i u kontekstu člana 8. Konvencije:

- U predmetu *Obst protiv Njemačke*, 2010, stavovi 43–53, otkaz zbog preljube podnositelju predstavke, koji je obavljao visoku dužnost u Mormonskoj crkvi, smatran je razumnim s obzirom na njegove dužnosti lojalnosti radi očuvanja vjerodostojnosti Crkve; vidjeti i *Schüth protiv Njemačke*, 2010, stavovi 71–75, za suprotan ishod prema članu 8. u vezi s orguljašem i zborovođom u katoličkoj župi).
- U predmetu *Travaš protiv Hrvatske*, 2016, stavovi 87–115, u vezi s otkazom vjeroučitelju nakon razvoda i ponovne ženidbe (nepostojanje povrede člana 8. primjenom istih principa kao u predmetu *Fernández Martínez protiv Španije* [VV], 2014, stavovi 123–153; vidjeti iznad pod „Pristup radu“).

2. Politička pripadnost

72. Sud je smatrao da, u odsustvu sudskih garancija, pravni sistem koji dopušta otkaz isključivo zbog članstva zaposlenika u političkoj partiji, nosi rizik od zloupotreba (*Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, stav 55). Domaćim sudovima mora biti omogućeno da odluče da li u okolnostima konkretnog slučaja interesi poslodavca prevladavaju nad pravima zaposlenika iz člana 11 (*ibid.*, stav 56).

73. U predmetu *Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2012, podnositelj predstavke, vozač autobusa, otpušten je zbog svoje pripadnosti političkoj partiji, ali nije mogao osporiti otkaz zbog zakonske odredbe koja zabranjuje podnošenje tužbi za neosnovan otkaz radnicima s manje od godinu dana staža. Prihvatajući društvene i ekonomske razloge za uvođenje takvog perioda, Sud je naveo da se na to pravilo primjenjuje nekoliko izuzetaka u slučajevima otkaza zasnovanih na osnovama kao što su rasa, pol ili vjera, ali da zaposlenima otpuštenim zbog njihovog političkog mišljenja ili političke pripadnosti nije bila obezbijeđena nikakva dodatna zaštita (stavovi 53–54). Sud je zaključio da je tužena država propustila da ispuni svoju pozitivnu obavezu iz člana 11. da preduzme razumne i odgovarajuće mjere radi zaštite zaposlenih, uključujući i onih sa manje od godinu dana radnog staža, od otkaza zasnovanog na političkom mišljenju ili političkoj pripadnosti — bilo uvođenjem dodatnog izuzetka od jednogodišnjeg kvalifikacionog perioda, bilo omogućavanjem samostalnog pravnog sredstva zbog nezakonite diskriminacije na osnovu političkog mišljenja ili pripadnosti (stav 57; vidjeti i, u istom smislu, *Vogt protiv Njemačke* [VV], 1995, stavovi 57–61, koji se odnosio na otkaz nastavnice zbog njenog aktivnog članstva u DKP-u (Njemačkoj komunističkoj partiji)).

3. Seksualna orijentacija

74. Sud je u više predmeta smatrao da su otkazi iz vojske na osnovu seksualne orijentacije nespojivi s Konvencijom, posebno naglašavajući izostanak uvjerljivih i relevantnih razloga za ovakvo miješanje u pravo podnositelja predstavke na poštovanje privatnog života (*Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, stavovi 94–105; *Lustig-Prean i Beckett protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, stavovi 87–98; *Perkins i R. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002, stav 38).

4. Zdravlje

75. U predmetu *I.B. protiv Grčke*, 2013, zaposleni koji je bio HIV-pozitivan otpušten je kao rezultat pritiska kolega koji su se bojali za vlastito zdravlje. Sud je smatrao da je podnositelj predstavke bio diskriminisan na osnovu svog zdravstvenog stanja, ističući da domaći sud nije adekvatno odmjerio suprotstavljene interese podnositelja predstavke i poslodavca, posebno zato što nije postojao naučno dokazan razlog kako bi njegova bolest mogla uticati na druge zaposlene ili na uredno funkcionisanje preduzeća (stavovi 86–88).

5. Prijavljivanje nepravilnosti⁵

76. Sud je smatrao da državni službenik, u toku svog rada, može doći do saznanja o povjerljivim informacijama čije bi otkrivanje ili objavljivanje moglo odgovarati snažnom javnom interesu. U takvim okolnostima, ukazivanje državnog službenika ili drugog zaposlenog u javnom sektoru na nezakonito postupanje ili nepravilnosti na radnom mjestu može uživati zaštitu (*Guja protiv Moldavije* [VV], 2008, stav 72). U predmetu *Guja*, podnositelj predstavke, državni službenik, otpušten je jer je medijima dao dokaze o miješanju Vlade u djelovanje kaznenog pravosuđa. Sud je, nakon odmjeravanja različitih suprotstavljenih interesa – uključujući postupanje u dobroj vjeri, javni interes za otkrivanje informacija i težinu izrečene sankcije – zaključio da miješanje u podnositeljevo pravo na slobodu izražavanja, posebno pravo na saopštavanje informacija, nije bilo „neophodno u demokratskom društvu” te da je stoga predstavljalo povredu člana 10 (stavovi 80–97).

Sud se bavio sličnim pitanjima i u drugim činjeničnim okolnostima:

- predmet *Kudeshkina protiv Rusije*, 2009, stavovi 85–102, koji se odnosio na razrješenje sutkinje zbog kritičkih izjava o ruskom pravosuđu;
- predmet *Matúz protiv Mađarske*, 2014, stavovi 36–51, koji se odnosio na otpuštanje novinara nakon objavljivanja knjige u kojoj kritikuje svog poslodavca – državnu televizijsku kuću;
- predmet *Gawlik protiv Lihtenštajna*, 2021, stavovi 73–87, koji se odnosio na otpuštanje ljekara u javnoj bolnici zbog podnošenja krivične prijave protiv kolege za aktivnu eutanaziju, bez provjere tačnosti informacija.

77. Sud je, iako je priznao da obaveza lojalnosti može biti izraženija kod državnih službenika i zaposlenih u javnom sektoru, utvrdio da isti principi i kriteriji iz predmeta *Guja protiv Moldavije* [VV], 2008, važe i za zaposlene u privatnom sektoru (*Heinisch protiv Njemačke*, 2011, stav 64). U predmetu *Heinisch*, koji se odnosi na otpuštanje medicinske sestre zbog podnošenja krivične prijave kojom je ukazala na propuste u pružanju njege kod privatnog poslodavca, Sud je odmjerio pravo zaposlene da ukaže na nezakonito djelovanje ili nepravilnosti svojih poslodavaca i pravo poslodavca na zaštitu ugleda i poslovnih interesa, te zaključio da je otkaz podnositelju bio nesrazmjeran i predstavljao povredu člana 10 (stavovi 71–95; vidjeti i, slično tome, *Herbai protiv Mađarske*, 2019, stavovi 39–52, o otpuštanju bankarskog službenika zbog objavljivanja stručnih članaka na jednoj web-stranici).

6. Uvredljive objave na radnom mjestu

78. Predmet *Palomo Sánchez i drugi protiv Španije*, 2011, odnosio se na otpuštanje podnositelja zaposlenih u preduzeću (koji su ujedno bili i članovi sindikata) zbog objavljivanja uvredljivih karikatura i članaka usmjerenih protiv drugih zaposlenih u istom preduzeću. Iako je Sud uzeo u obzir da je predmet bio povezan i sa slobodom udruživanja, posebno u vezi sa zaštitom izražavanja ličnih stavova kao jedne od svrha slobode okupljanja i udruživanja, smatrao je prikladnijim razmotriti predmet prema

⁵ Vidjeti također odjeljak „Zaštita prijavitelja nepravilnosti” u poglavlju „Posebna zaštita prijavitelja nepravilnosti i prijavljivanja navodnih nepravilnosti od strane javnih službenika” u *Vodiču kroz sudsku praksu o članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima*.

članu 10. u vezi sa članom 11, budući da su se prigovori podnositelja prvenstveno odnosili na otkaz zbog konkretnih objava, a njihovo sindikalno članstvo nije bilo odlučujući faktor (stav 52).

79. Sud je zaključio da nije došlo do povrede člana 10. (tumačenog u svjetlu člana 11), utvrdivši da su domaći sudovi sprovedi detaljnu analizu okolnosti slučaja i temeljno odmjerili konkurentne interese, posebno zaštitu ugleda drugih i zahtjev međusobnog povjerenja u radnim odnosima (stavovi 74–79). Sud je naglasio da napad na ugled pojedinaca korištenjem grubo uvredljivih ili pogrdnih izraza u profesionalnom okruženju, zbog njegovih ometajućih posljedica, predstavlja naročito težak oblik nedoličnog ponašanja koji može opravdati stroge sankcije (stav 76).

7. Djelovanje sindikata

80. U predmetu *Straume protiv Latvije*, 2022, Sud je razmatrao prigovor predstavnice sindikata na niz nepovoljnih mjera koje su joj nametnute na radnom mjestu, a koje su kulminirale njenim otkazom, kao reakcijom na to što je — zajedno s drugim članovima upravnog odbora sindikata — potpisala pismo žalbe koje je sindikat uputio poslodavcu podnositeljice. Sud je utvrdio da domaći sudovi nisu primijenili odgovarajuće standarde iz Konvencije u svojoj procjeni jer su zanemarili sindikalni kontekst slučaja. Posebno je Sud smatrao da je pismo prigovora koje je sindikat uputio poslodavcu podnositelja predstavke predstavljalo legitimno djelovanje sindikata, zaštićeno članom 11. Konvencije, s ciljem zaštite radnih interesa svojih članova. Nadalje, Sud je ocijenio da su posljedice po podnositeljicu bile iznimno teške, s nespornih negativnim efektima na njen privatni i profesionalni život, te da je bila individualno odgovorna za odluku sindikata da prenese pritužbe svojih članova. Sud je stoga zaključio da je došlo do povrede člana 11. Konvencije, tumačenog u svjetlu člana 10. (stavovi 103–113).

81. Suprotno tome, u predmetu *Barış i drugi protiv Turske* (odl.), 2021, koji se odnosio na otpuštanje zaposlenih zbog učešća u štrajku organizovanom izvan sindikalnog okvira, Sud je utvrdio da se zaštita iz člana 11. odnosi na štrajk samo ako je organizovan od strane sindikalnih tijela i ako se efektivno smatra dijelom sindikalne aktivnosti. Prigovori podnositelja predstavki u vezi s otpuštanjem prema članu 11. stoga su proglašeni nespojivim *ratione materiae* sa odredbama Konvencije (stavovi 45–55).

82. U predmetu *Hoppen i sindikat zaposlenih u AB Amber Grid protiv Litvanije*, 2023, Sud je razmatrao prigovore o navodno diskriminatornom otpuštanju rukovodioca sindikata zbog navodnih mana u karakteru, ponašanju ili radnim odnosima. Sud je utvrdio da je domaći pravni okvir pružao odgovarajuće garancije za zaštitu podnositelja predstavke od navodne diskriminacije zasnovane na sindikalnim aktivnostima, kao i od navodne povrede prava na slobodu udruživanja (stavovi 206–219). Između ostalog, Sud je smatrao da se član 11. ne može tumačiti tako da obavezuje države ugovornice da u svom domaćem pravu predvide da se član ili rukovodilac sindikata ne može otpustiti bez pristanka tog sindikata.⁶ Sud je, osim toga, utvrdio da je podnositeljima predstavke pružena stvarna i djelotvorna zaštita od navodnih povreda njihovih prava, zahvaljujući sveobuhvatnom preispitivanju u upravnim i građanskim postupcima (stavovi 220–247).

8. Sudije

83. Sud je u svojoj sudskoj praksi na osnovu člana 6. primijetio da međunarodni i pravni instrumenti Vijeća Evrope, kao i sudska praksa međunarodnih sudova, pridaju sve veći značaj procesnoj pravičnosti u predmetima koji uključuju razrješenje ili smjenu sudija (*Baka protiv Mađarske* [VV], 2016, stav 121).

84. U predmetu *Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, 2013, koji se ticao razrješenja sudije, Sud je utvrdio više povreda člana 6, *inter alia*, zbog toga što nije bila obezbijedena nezavisnost i nepristrasnost tijela koja su odlučivala o predmetu podnositelja predstavke (vidjeti i *Denisov protiv Ukrajine* [VV], 2018,

⁶ U stavu 215 Sud je primijetio da takav zahtjev nije propisan ni relevantnim konvencijama MOR-a, te da se Preporuka MOR-a br. 143 o zaštiti i pogodnostima za predstavnike radnika u preduzeću iz 1971. poziva umjesto toga na „zahtjev konsultacije sa nezavisnim tijelom, javnim ili privatnim, ili zajedničkim tijelom, ili pribavljanje savjetodavnog mišljenja, odnosno saglasnosti takvog tijela prije nego što otkaz predstavniku radnika postane konačan”.

stavovi 66–82), zbog nepostojanja roka za izricanje disciplinske kazne i manjkavih procedura prilikom donošenja odluke o razrješenju u pogledu načela pravne sigurnosti, kao i zbog toga što domaći upravni sud koji je odlučivao o predmetu nije ispunjavao uslov „zakonom ustanovljenog suda” (stavovi 103–156). Pored toga, Sud je utvrdio da je razrješenje podnositelja nezakonito zadiralo u njegovo pravo na poštovanje privatnog života iz člana 8, budući da mjera nije bila u skladu s domaćim pravom, a ovo pravo također nije ispunjavalo zahtjeve predvidivosti i odgovarajuće zaštite od proizvoljnosti (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, 2013, stavovi 171–187).

85. S druge strane, u predmetu *Xhoxhaj protiv Albanije*, 2021, koji se odnosio na razrješenje sudije u okviru procesa provjere integriteta (vetting) sprovedenog u okviru sveobuhvatne reforme pravosuđa, Sud je zaključio da nema povrede u odnosu na slične prigovore u vezi sa članom 6 (stavovi 280–353) i članom 8 (stavovi 402–414), pri čemu je ukazao, *inter alia*, na izuzetnu i *sui generis* prirodu reforme pravosuđa sprovedene u zemlji (stavovi 297, 299, 404, 412).

9. Pristup sudu / djelotvorno sudsko preispitivanje

86. U predmetu *Baka protiv Mađarske* [VV], 2016, Sud je utvrdio da je nemogućnost podnositelja predstavke da pred redovnim sudom ili drugim tijelom koje vrši sudske funkcije ospori prijevremeni prestanak svog mandata predsjednika Vrhovnog suda predstavljala povredu njegovog prava na pristup sudu iz člana 6. stava 1. Konvencije (stavovi 121–122). Razrješenje podnositelja predstavke bilo je posljedica ustavnog zakonodavstva koje ga je lišilo bilo kakve mogućnosti sudskog preispitivanja, što je Sud smatrao upitnim u pogledu njegove usklađenosti s načelom vladavine prava (stavovi 117. i 121; vidjeti i *Grzęda protiv Poljske* [VV], 2022, stavovi 345–346, o primjeni sličnih procesnih zaštita u kontekstu razrješenja sudije iz sudskog savjeta dok je i dalje bio aktivni sudija; kao i *Pajqk i drugi protiv Poljske*, 2023, stavovi 196–198, u vezi s prijevremenim prestankom mandata sutkinje jednostranom odlukom Nacionalnog savjeta pravosuđa). Sud je u ovom predmetu također utvrdio povredu člana 10. Konvencije zbog, *inter alia*, izostanka djelotvornih i adekvatnih zaštitnih mehanizama protiv zloupotrebe u vezi s mjerama koje su zadirale u pravo podnositelja predstavke na slobodu izražavanja (stavovi 174–176). Zaista, Sud je i u drugim sličnim predmetima smatrao da procesne zaštite u disciplinskim postupcima (kao što su razrješenja) predstavljaju važan dio zaštite slobode izražavanja iz člana 10 (*Kudeshkina protiv Rusije*, 2009, stavovi 96–97, o razrješenju sutkinje nakon njenih kritičkih izjava o pravosuđu).

87. Propust domaćeg suda da sprovede detaljno i temeljno ispitivanje argumenata podnositelja nakon otkaza, kao i izostanak obrazloženja za odbijanje njegovih prigovora, Sud je smatrao povredom prava na pravično suđenje u smislu člana 6. stava 1. Konvencije (*Pişkin protiv Turske*, 2020, stav 151). Predmet *Pişkin* odnosio se na otkaz zaposlenom u javnom institutu na osnovu vanrednog zakonodavnog dekreta, zbog njegovih navodnih veza s terorističkom organizacijom. Iako su domaći sudovi teoretski imali nadležnost da razmotre spor između podnositelja predstavke i vlasti, oni nisu ispitali pitanja činjenične i pravne prirode koja su im bila predočena. Takvi nedostaci u sudskom preispitivanju prigovora podnositelja predstavke i u obrazloženju sudskih odluka predstavljali su povredu člana 6. stava 1. Konvencije (stavovi 141–150⁷; vidjeti i *Pengezov protiv Bugarske*, 2023, stavovi 49–53).

88. U tom pogledu, Sud je također utvrdio da djelotvorno sudsko preispitivanje, kao temeljno načelo vladavine prava, mora prevladati čak i u izuzetnim okolnostima poput vanrednog stanja. Prema tome, domaći sudovi moraju sprovesti djelotvorno sudsko preispitivanje nakon prestanka radnog odnosa, bez obzira na legitimnost hitnih zakonodavnih dekreta u trenutku vanrednog stanja, posebno ako ti akti ne sadrže jasne ili izričite odredbe (način izražavanja) kojima se isključuje mogućnost sudske kontrole (*Pişkin protiv Turske*, 2020, stavovi 152–153).

⁷ Sud se u odjeljku o relevantnim međunarodnim instrumentima (stav 53) pozvao na član 24. Revidirane Evropske socijalne povelje (Pravo na zaštitu u slučaju prestanka radnog odnosa).

89. Uz to, u predmetu *Piškin protiv Turske*, 2020, nedostatak djelotvornog sudskog preispitivanja nad otkazom koji je podnositelju uručen također je doveo Sud do utvrđenja povrede člana 8. Konvencije, budući da podnositelj nije uživao minimalni stepen zaštite od arbitrarnog miješanja koji se zahtijeva prema toj odredbi. Sud je ponovio da i kada je nacionalna sigurnost u pitanju, mjere koje utiču na osnovna ljudska prava moraju biti predmet kontradiktornog postupka pred nezavisnim tijelom nadležnim da ispita razloge za tu odluku i relevantne dokaze (stavovi 223–229). Zaista, detaljna i sveobuhvatna analiza sukobljenih interesa od strane domaćih sudova predstavlja važan element u ocjeni Suda u pogledu kriterija „neophodno u demokratskom društvu” iz člana 8. Konvencije (*Fernández Martínez protiv Španije* [VV], 2014, stavovi 147–151; *Travaš protiv Hrvatske*, 2016, stavovi 108–113; *Pengezov protiv Bugarske*, 2023, stavovi 85–87).

90. Pored toga, iako je Sud u svojoj sudskoj praksi priznao značaj imuniteta države prema međunarodnom pravu, dodjeljivanje takvog imuniteta nije apsolutno i mora biti proporcionalno i ne smije narušiti samu suštinu prava na pristup sudu iz člana 6. stava 1. Konvencije. U predmetu *Cudak protiv Litvanije* [VV], 2010, koji se odnosio na odbijanje domaćeg suda da razmotri zahtjev zaposlene u ambasadi nakon njenog otkaza zbog državnog imuniteta, Sud je utvrdio povredu člana 6. stava 1. Konvencije, posebno istakavši da osnovne dužnosti podnositeljice predstavke — telefonistkinje — nisu bile povezane s obavljanjem vladinih ovlaštenja niti sa zaštitom suverenih interesa države, odnosno funkcijama koje bi zahtijevale primjenu državnog imuniteta (stavovi 69–75; vidjeti i *Sabeh El Leil protiv Francuske* [VV], 2011, stavovi 55–68).

D. Ravnopravnost spolova⁸

91. Unapređenje ravnopravnosti spolova predstavlja jedan od glavnih ciljeva država članica Vijeća Evrope i moraju se iznijeti veoma uvjerljivi razlozi da bi se razlika u postupanju mogla smatrati kompatibilnom s Konvencijom (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], 2012, stav 127; *Jurčić protiv Hrvatske*, 2021, stav 65). U predmetima koji uključuju razliku u postupanju zasnovanu na spolu, država uživa usko polje slobodne procjene, a načelo proporcionalnosti ne zahtijeva samo da mjera bude uopšteno primjerena ostvarenju cilja kojem se težilo, nego i da bude dokazano da je bila nužna u konkretnim okolnostima (*Emel Boyraz protiv Turske*, 2014, stav 51).

92. U predmetu *Schuler-Zraggen protiv Švajcarske*, 1993, pretpostavka domaćeg suda prema kojoj, prema „iskustvu svakodnevnog života”, udate žene napuštaju posao kada rode prvo dijete, predstavljala je povredu člana 14. Konvencije u vezi s članom 6. stav 1 (stavovi 64–67). Sud je smatrao da je domaći sud, bez razumne i objektivne opravdanosti, usvojio takvu pretpostavku i nije pokušao preispitati njenu valjanost vaganjem suprotnih argumenata (stav 67). U predmetu *García Mateos protiv Španije*, 2013, koji se odnosio na odbijanje zahtjeva majke podnositeljice za skraćenje radnog vremena kao jedine starateljke svog djeteta, Sud je također utvrdio povredu člana 14. u vezi s članom 6. stav 1, naglašavajući da domaći sudovi nisu sproveli izvršenje presude kojom je utvrđena spolna diskriminacija radnice, niti su joj dodijelili naknadu štete kako bi postigli pravno zadovoljenje (stavovi 45–49).

93. Sud je prihvatio da određene profesionalne aktivnosti mogu zahtijevati specifične uslove u zavisnosti od njihove prirode ili konteksta u kojem se obavljaju (*Emel Boyraz protiv Turske*, 2014, stav 54). Međutim, razlozi zbog kojih je otpuštena službenica obezbjeđenja pod izgovorom da je manje sposobna od muških kolega — samo zato što je posao uključivao noćne smjene, rad u ruralnim područjima, kao i upotrebu vatrenog oružja i fizičku silu u određenim okolnostima — nisu bili dovoljni da opravdaju različito postupanje prema ženama i muškarcima (*ibid.*).

94. U pogledu trudnoće, Sud je istakao da se na toj osnovi može različito postupati samo prema ženama, te stoga svako takvo razlikovanje u postupanju predstavlja direktnu diskriminaciju na osnovu spola ako nije opravdano (*Napotnik protiv Rumunije*, 2020, stav 77). U predmetu *Napotnik*, koji se

⁸ Vidjeti također *Vodič kroz sudsku praksu o članu 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima*.

odnosio na okončanje diplomatske misije podnositeljice predstavke nakon što je najavila drugu trudnoću, Sud je smatrao da je takva odluka bila nužna radi očuvanja funkcionalnog kapaciteta konzularnog odjela ambasade u kojem je radila, te, u konačnici, radi zaštite prava drugih (državljana kojima je bila potrebna konzularna pomoć). Stoga nije došlo do povrede člana 1. Protokola br. 12. Konvencije (stavovi 78–87).⁹

95. Međutim, u predmetu *Jurčić protiv Hrvatske*, 2021, Sud je utvrdio da je odbijanje dodjele naknade povezane sa zapošljavanjem trudnoj ženi koja je prošla postupak vantjelesne oplodnje neposredno prije stupanja na novo radno mjesto predstavljalo direktnu diskriminaciju na osnovu spola, te je stoga bilo u suprotnosti s članom 14, u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju (stavovi 76–85). Sud je posebno naglasio da trudnoća žene kao takva ne može biti smatrana prijevremenim ponašanjem, te da finansijske obaveze države tokom trudnoće žene ne mogu predstavljati dovoljno ozbiljan razlog za različito postupanje na osnovu spola, pozivajući se u tom pogledu na relevantne standarde MOR-a¹⁰ (stavovi 73 i 84). Sud je istakao da je uvođenje mjera zaštite materinstva ključno za očuvanje načela ravnopravnog postupanja prema muškarcima i ženama u zapošljavanju, te da se, kao načelno pravilo, zaštita koja se pruža ženi tokom trudnoće ne može uslovljavati time da li je njeno prisustvo na radu tokom trudnoće nužno za pravilno funkcioniranje njenog poslodavca, niti činjenicom da je ona privremeno spriječena obavljati posao za koji je bila angažovana (stav 76). Osim toga, implikacije domaćih sudova da je, zbog trudnoće, podnositeljica nekompetentna da preuzme zaposlenje, te da žene uopšteno ne bi trebalo da rade ili traže zaposlenje tokom trudnoće, Sud je smatrao dodatnim dokazom da je podnositeljica bila diskriminisana na osnovu spola i izložena rodnim stereotipima (*ibid.*, stavovi 76–78. i 83).

96. U predmetu *Moraru i Marin protiv Rumunije*, 2022, Sud je razmatrao prigovore u vezi s time što dvije državne službenice, koje su napunile godine za penziju propisane za žene, nisu mogle da nastave da rade do više starosne granice utvrđene za muškarce. Sud je utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 12 zbog diskriminacije na osnovu spola, posebno istaknuvši da je opšte pravilo o obaveznom prestanku radnog odnosa žena u nižoj dobi nego što je propisano za muškarce održavalo stereotipnu predstavu o rodnim ulogama i tretiralo žene kao homogenu grupu bez stvarne autonomije, pri čemu su njihove lične okolnosti ili želje u pogledu profesionalnog života i razvoja karijere – kao i njihova ravnopravnost s muškarcima – bile potpuno zanemarene (stav 118). Štaviše, u predmetu *Pajk i drugi protiv Poljske*, 2023, Sud je razmatrao prigovore četiri sutkinje u vezi sa zakonom kojim je starosna granica za obavezni odlazak u penziju određena na šezdeset godina za žene, a na šezdeset pet godina za muškarce. Prilikom utvrđivanja razlikovanja u postupanju zasnovanog na spolu u pogledu obavezne starosne granice za penzionisanje osoba iz iste profesije, Sud je bio naročito zabrinut zbog zahtjeva da sutkinje dokazuju svoju intelektualnu sposobnost za obavljanje sudske dužnosti putem ljekarskog uvjerenja (stav 259). Pored toga, Sud je smatrao da je prijevremeno penzionisanje imalo očigledne negativne posljedice na njihove karijere, kao i na njihove izgled u pogledu profesionalnog i ličnog razvoja (stav 263). Shodno tome, utvrđena je povreda člana 14. u vezi sa članom 8. Konvencije.

E. Smanjenje naknada/penzija javnih službenika kao rezultat mjera štednje¹¹

97. Sud je ponovio da države ugovornice Konvencije uživaju prilično široko polje slobodne procjene u regulisanju svoje socijalne politike. Shodno tome, budući da regulisanje državnih rashoda i prihoda obično uključuje razmatranje političkih, ekonomskih i socijalnih pitanja, Sud smatra da su državni

⁹ Sud se, u odjeljku o materijalima Vijeća Evrope (stav 39), pozvao na član 8 (pravo zaposlenih žena na zaštitu materinstva), član 20. (pravo na jednake mogućnosti i jednako postupanje u pitanjima zapošljavanja i rada, bez diskriminacije na osnovu spola) i član 27. (pravo radnika s porodičnim obavezama na jednake mogućnosti i jednako postupanje) Revidirane Evropske socijalne povelje.

¹⁰ Konvencija Međunarodne organizacije rada (MOR) o zaštiti materinstva iz 2000. godine (br. 183).

¹¹ Vidjeti također odjeljak „Mjere štednje” u poglavlju „Posebna pitanja” *Vodiča kroz sudsku praksu o članu 1. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*.

organi, u načelu, u boljem položaju da odaberu najprikladnija sredstva za ostvarenje tog cilja, te će poštovati njihovu presudu osim ako je ona očigledno bez razumnog osnova. Ovo polje slobodne procjene je još šire kada pitanja zahtijevaju ocjenu prioriteta u raspodjeli ograničenih državnih resursa. Pored toga, Sud mora biti uvjeren da je postignuta „pravična ravnoteža” između zahtjeva opšteg interesa zajednice i zahtjeva zaštite osnovnih prava pojedinca (*Koufaki i Adedy protiv Grčke* (odl.), 2013, stavovi 31–32. i 42; *Da Silva Carvalho Rico protiv Portugala* (odl.), 2015, stavovi 37–38).

98. U predmetu *Koufaki i Adedy protiv Grčke* (odl.), 2013, koji se odnosio na smanjenje plata, naknada, bonusa i penzija državnih službenika zbog ekonomske i finansijske krize s kojom se zemlja suočavala, Sud je smatrao da je usvajanje spornih mjera bilo opravdano postojanjem izuzetne krize, kao i proporcionalno, jer nije postojala opasnost da će podnositeljica biti izložena poteškoćama u pogledu egzistencije koje bi bile nespojive s članom 1. Protokola br. 1 (stavovi 37. i 44–46). Sud je zauzeo sličan stav i u slučajevima koji su se odnosili na smanjenje naknada koje se isplaćuju penzionerima iz javnog sektora kao posljedica mjera štednje poduzetih radi smanjenja javne potrošnje i postizanja srednjoročnog ekonomskog oporavka (*Da Conceição Mateus i Santos Januário protiv Portugala* (odl.), 2013, stavovi 23–29; *Da Silva Carvalho Rico protiv Portugala* (odl.), 2015, stavovi 40–46; *Žegarac protiv Srbije* (odl.), 2023, stavovi 94–105).

99. Predmet *Kubát i drugi protiv Češke Republike*, 2023, odnosio se na uskraćivanje retroaktivne isplate razlike u platama sudija, za koje je utvrđeno da su bile neustavno smanjene tokom finansijske krize 2011–2014. Sud je uzeo u obzir napetu socijalnu i političku situaciju u zemlji u relevantnom periodu, kao i budžetsko opterećenje koje bi retroaktivne isplate predstavljale za državu u razdoblju ekonomske krize (stavovi 89–91). Pored toga, Sud je naveo da sporna mjera nije ugrozila sposobnost sudija da obavljaju svoje funkcije nezavisno i nepristrasno, niti je predstavljala prijetnju njihovoj egzistenciji. Prema tome, Sud nije utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1 (stavovi 93–97).

F. Radna eksploatacija / trgovina ljudima¹²

100. U predmetima koji se odnose na radnu eksploataciju i trgovinu ljudima, Sud se uglavnom bavio pozitivnim obavezama država ugovornica prema članu 4. Te pozitivne obaveze su trostruke: prvo, obaveza uspostavljanja zakonodavnog i administrativnog okvira koji pruža stvarnu i djelotvornu zaštitu prava žrtava trgovine ljudima; drugo, obaveza poduzimanja operativnih mjera radi zaštite stvarnih ili potencijalnih žrtava postupanja suprotnog članu 4; i treće, procesna obaveza efektivnog istraživanja navodnih krivičnih djela trgovine ljudima (*S.M. protiv Hrvatske* [VV], 2020, stav 306; *Chowdury i drugi protiv Grčke*, 2017, stavovi 86–89).

101. U predmetu *Chowdury i drugi protiv Grčke*, 2017, Sud je smatrao da je radni angažman podnositelja kao sezonskih poljoprivrednih radnika predstavljao prinudni rad i trgovinu ljudima, imajući u vidu njihov nesiguran položaj kao neregularnih migranata i teške uslove rada – duge radne sate, stalne prijetnje naoružanih poslodavaca, neisplatu nadnica itd. (stavovi 94–101). Sud je utvrdio da je tužena država ispunila svoju pozitivnu obavezu da uspostavi zakonodavni okvir za borbu protiv trgovine ljudima, ali da nije poduzela dovoljno operativnih mjera da spriječi osporavanu situaciju trgovine ljudima, da zaštiti podnositelje predstavke od postupanja kojem su bili izloženi, niti da provede djelotvornu istragu krivičnih djela i kazni odgovorne za trgovinu ljudima, čime je došlo do povrede člana 4. stava 2. Konvencije (*ibid.*, stavovi 103–128).

102. U predmetu *Siliadin protiv Francuske*, 2005, maloljetna strana državljanka bez boravišne dozvole bila je protiv svoje volje dovedena u stanje zavisnosti koje ju je prisiljavalo na rad bez odmora i naknade, što je, prema ocjeni Suda, predstavljalo prinudni rad i ropski položaj u smislu člana 4 (stavovi 113–129). Sud je utvrdio povredu člana 4. zbog nepostojanja djelotvorne zaštite krivičnih zakona koji su bili na snazi, što je dovelo do toga da počinioci djela kojima je podnositeljica predstavke bila izložena ne budu osuđeni (*ibid.*, stavovi 145–149; vidjeti i *C.N. i V. protiv Francuske*, 2012, stavovi 105–108).

¹² Vidjeti također *Vodič kroz sudsku praksu o članu 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima*.

103. U predmetu *S.M. protiv Hrvatske* [VV], 2020, koji se odnosio na eksploataciju prostitucije, Sud je pojasnio da je cilj pojma „prisilni ili obavezni rad” iz člana 4. zaštita od slučajeva ozbiljne eksploatacije, kao što je prisilna prostitucija, nezavisno od toga jesu li, u posebnim okolnostima predmeta, ti slučajevi povezani sa specifičnim kontekstom trgovine ljudima (stav 303). Sud je utvrdio povredu procesne obaveze tužene države iz člana 4. zbog značajnih nedostataka u procesnom postupanju domaćih vlasti u odnosu na razumno dokazivu tvrdnju i *prima facie* dokaze da je podnositeljica predstavke bila izložena postupanju suprotnom članu 4, trgovini ljudima i/ili prisilnoj prostituciji (stavovi 333–347).

104. Nadalje, krivično procesuiranje žrtava ili potencijalnih žrtava trgovine ljudima može biti u suprotnosti sa obavezom države prema članu 4. da preduzme operativne mjere radi njihove zaštite, kada su vlasti svjesne ili su morale biti svjesne okolnosti koje ukazuju na vjerodostojnu sumnju da je pojedinac žrtva trgovine ljudima. U tim okolnostima, vlasti je trebalo da bez odlaganja upute žrtvu, ili potencijalnu žrtvu, na procjenu od strane osoba obučениh i kvalifikovanih za rad sa žrtvama trgovine ljudima, pri čemu bi se takva procjena trebalo zasnivati na kriterijima utvrđenim u *Palermskom protokolu Ujedinjenih nacija i Konvenciji Vijeća Evrope o suzbijanju trgovine ljudima (V.C.L. i A.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2021, stavovi 159–160).¹³

105. Predmet *V.C.L. i A.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2021, odnosio se na krivično procesuiranje vijetnamskih maloljetnika koji su radili u ilegalnim fabrikama kanabisa. Uprkos vjerodostojnoj sumnji da su potencijalne žrtve radne eksploatacije i trgovine ljudima u trenutku kada su otkriveni, optužbe protiv njih su podignute i nastavljene čak i nakon što su naknadno priznati kao žrtve trgovine ljudima. Sud je smatrao da državne vlasti nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu prema članu 4. da preduzmu operativne mjere radi zaštite podnositelja, ni u početku kao potencijalnih žrtava trgovine ljudima, ni kasnije kao osoba koje su već bile priznate kao žrtve trgovine ljudima (stavovi 163–183). Nadalje, propust da se ispita da li su podnositelji predstavke bili žrtve trgovine ljudima prije nego što su optuženi i osuđeni za krivična djela u vezi s drogama doveo je do povrede člana 6. stava 1. Konvencije, jer je uticao na ukupnu pravičnost krivičnog postupka (stavovi 194–210).

106. Nadalje, u predmetu *Lacatus protiv Švajcarske*, 2021, koji se odnosio na kaznu zatvora izrečenu siromašnoj i ranjivoj Romkinji zbog nenametljivog prosjačenja na ulici, Sud je, iako je priznao važnost borbe protiv trgovine ljudima i eksploatacije pojedinaca, izrazio sumnju u to da je kažnjavanje žrtava takvih mreža zbog prosjačenja djelotvorna mjera. U tom pogledu, Sud se pozvao na izvještaj Grupe eksperata Vijeća Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) o Švajcarskoj, u kojem je utvrđeno da kriminalizacija prosjačenja dovodi žrtve prisilnog prosjačenja u stanje pojačane ranjivosti (stavovi 111–112). S obzirom na navedeno, i imajući u vidu, *inter alia*, težinu izrečene sankcije i ranjivu situaciju podnositeljice, budući da joj je prosjačenje predstavljalo jedino sredstvo za opstanak, Sud je zaključio da izrečena kazna nije bila proporcionalna, te je stoga predstavljala povredu člana 8. Konvencije (stavovi 107–115; vidjeti i, suprotno, *Dian protiv Danske* (odl.), 2024, stavovi 54–55).

107. U predmetu *M.A. i drugi protiv Francuske*, 2024, Sud je razmatrao opštu i apsolutnu kriminalizaciju kupovine seksualnih usluga kao dio sveobuhvatnog zakonodavnog sistema za borbu protiv prostitucije i trgovine ljudima. Prigovor je uložilo više podnositelja koji su se bavili prostitucijom. Sud je smatrao da zakonodavstvo predstavlja miješanje u pravo podnositelja na poštovanje privatnog života, kao i njihovu ličnu autonomiju i seksualnu slobodu, budući da je stvaralo situaciju čije su posljedice neposredno osjećali (stav 138). S obzirom na izostanak opšteg konsenzusa o pristupu prostituciji i o upotrebi apsolutne kriminalizacije kupovine seksualnih usluga kao instrumenta za borbu protiv trgovine ljudima, Sud je državi priznao široko polje slobodne procjene (stavovi 149–153).

108. Prilikom ocjene proporcionalnosti mjere, Sud je uzeo u obzir dug i složen zakonodavni proces, kao i pomno razmatranje Parlamenta svih kulturnih, društvenih, političkih i pravnih aspekata složenog fenomena koji otvara osjetljiva moralna i etička pitanja (*M.A. i drugi protiv Francuske*, 2024, stav 158).

¹³ Sud se također pozvao, u odjeljku o relevantnom međunarodnom pravu i praksi (stavovi 97–101), na standarde MOR-a o prinudnom radu, poput Konvencije MOR-a o prinudnom radu, njenog Protokola iz 2014, indikatore prinudnog rada MOR-a te Konvenciju i Preporuku MOR-a o najgorim oblicima dječijeg rada iz 1999. godine.

Sud je također naglasio da je zakon imao za cilj borbu protiv stigmatizacije i stereotipa vezanih za prostituciju, jačanje javnih politika radi smanjenja zdravstvenih rizika u korist svih osoba uključenih u prostituciju, borbu protiv prostitucije maloljetnika i postepeno suzbijanje prostitucije pružanjem alternativa, bez zabrane same prakse (stavovi 161–164). Uzimajući u obzir sva ova razmatranja, Sud je smatrao da je, imajući u vidu trenutno stanje razvoja domaćeg prava u pogledu razumijevanja pitanja koja se tiču prostitucije, postignuta pravična ravnoteža između suprotstavljenih interesa u ovom predmetu. Međutim, takav pristup morao se stalno preispitivati kako bi mogao biti nijansiran u svjetlu razvoja evropskih i međunarodnih standarda u ovoj oblasti (stavovi 166–167).

G. Povrede na radu / zdravlje na radu

109. Sud je bio pozvan da ispita predmete koji su se odnosili na povrede ili narušeno zdravlje podnositelja zahtjeva, nastale kao posljedica specifičnosti njihovog zaposlenja. U predmetu *Burdov protiv Rusije*, 2002, podnositelju je dosuđena naknada za narušeno zdravlje uzrokovano izloženošću radijaciji tokom njegovog učešća u hitnim operacijama u nuklearnoj elektrani Černobil. Sud je utvrdio povrede člana 6. stava 1. i člana 1. Protokola br. 1 zbog dugotrajnog neizvršenja sudskih odluka kojima je naložena isplata naknada podnositelju, odbivši argument nedostatka sredstava kao opravdanje za takav propust (stavovi 35–38. i 40–42).

110. Štaviše, u pojedinim predmetima Sud je utvrdio povredu prava na pristup sudu iz člana 6. stava 1. Konvencije u vezi s rokovima zastare za zahtjeve zasnovane na narušavanju zdravlja, u situacijama kada se žrtva nije mogla smatrati svjesnom povrede/oboljenja za potrebe obračunavanja takvog roka:

- U predmetu *Eşim protiv Turske*, 2013, zahtjev podnositelja je proglašen neblagovremenim, jer se smatralo da je rok zastare od pet godina počeo teći kada je podnositelj (vojnici na službenju vojnog roka) ranjen tokom sukoba s grupom terorista, bez obzira na činjenicu da tokom tog perioda nije bio upoznat sa svojom povredom, što je dovelo do povrede člana 6. stav 1 (stavovi 22–27); i
- U predmetu *Howald Moor i drugi protiv Švajcarske*, 2014, koji se odnosio na zahtjev za naknadu štete proglašen zastarjelim u vezi s bolešću izazvanom azbestom kojoj je žrtva bila izložena tokom rada, Sud je smatrao da je rok zastare lišio podnositelje mogućnosti da iznesu svoje zahtjeve pred sudom, s obzirom na to da se bolesti uzrokovane azbestom nerijetko dijagnosticiraju tek mnogo godina nakon događaja koji su ih uzrokovali (stavovi 74–80).

111. Sud je utvrdio da u određenim okolnostima, prema članu 8. Konvencije, može nastati pozitivna obaveza države da osigura djelotvoran i pristupačan postupak kojim bi se pojedincu omogućio pristup svim relevantnim i odgovarajućim informacijama koje bi mu omogućile procjenu eventualnih rizika po zdravlje kojima je pojedinac bio izložen tokom zaposlenja (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2005, stav 162). U predmetu *Roche*, podnositelj je patio od različitih zdravstvenih problema za koje je sumnjao da su posljedica njegovog učešća u testiranjima s gasom tokom službe u britanskoj vojsci, te je tražio pristup svojim vojnim dosijeima. Sud je zaključio da, time što nije obezbijedio djelotvoran i dostupan postupak kojim bi podnositelju predstavke bio omogućen pristup svim relevantnim i odgovarajućim informacijama koje bi mu omogućile da procijeni svaki rizik kojem je bio izložen tokom svog učešća u testovima, tužena država nije ispunila svoju pozitivnu obavezu iz člana 8. Konvencije (stavovi 166–167).

112. Razmatranja zdravlja i sigurnosti za određene profesije mogu također biti povezana s pozitivnom obavezom države prema članu 2. i članu 8. da pruži ključne informacije koje pojedincima omogućavaju procjenu rizika po zdravlje i život, uključujući profesionalne rizike (*Vilnes i drugi protiv Norveške*, 2013, stav 235; *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, stav 102). U predmetu *Vilnes i drugi*, koji se odnosio na bivše ronioce koji su pretrpjeli oštećenja zdravlja usljed profesionalnih aktivnosti, Sud je utvrdio povredu člana 8. zbog propusta državnih vlasti da osiguraju da podnositelji dobiju ključne informacije o upotrebi dekompresionih tablica u ronilačkim operacijama, koje bi im omogućile procjenu rizika po zdravlje i sigurnost. Imajući u vidu ulogu državnih vlasti u odobravanju ronilačkih operacija i zaštiti

sigurnosti tih operacija, Sud je smatrao razumnim da su morali osigurati da ronilačke kompanije postupaju potpuno transparentno u pogledu korištenih ronilačkih tablica (stavovi 236–244).

113. Sličan zaključak donesen je u predmetu *Brincat i drugi protiv Malte*, 2014, koji se odnosio na narušeno zdravlje, a u jednom slučaju i smrt, zaposlenih državnog brodogradilišta uzrokovano dugotrajnom i intenzivnom izloženošću azbestu tokom rada. Sud je smatrao da ne samo da državne vlasti nisu pružile informacije o rizicima povezanim s takvom izloženošću tokom njihovih karijera, već također nisu ispunile svoje pozitivne obaveze da donesu zakone ili preduzmu druge praktične mjere prema članu 2. i članu 8. Sud je stoga utvrdio povredu člana 2. u odnosu na smrt jednog podnositelja predstave i povredu člana 8. u odnosu na preostale podnositelje (stavovi 103–117).

III. Prava sindikata¹⁴

Član 9. Konvencije – sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti

„1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere: ovo pravo uključuje slobodu da promijeni vjeru ili uvjerenje i slobodu, sam ili zajedno sa drugima i javno ili privatno, da manifestira svoju vjeru ili uvjerenje, obredom, propovijedanjem i vršenjem vjerskih dužnosti i rituala.

2. Sloboda manifestiranja svoje vjere ili svojih uvjerenja će podlijegati samo onim ograničenjima predviđenim zakonom i koja su neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, zaštite javnog poretka, zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.”

Član 11. Konvencije – Sloboda okupljanja i udruživanja

„1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja s drugima, uključujući i pravo osnivanja sindikata i pridruživanja sindikatima zbog zaštite svojih interesa.

2. Ova prava neće biti ograničena izuzev na način propisan zakonom i koji je neophodan u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti ili javne sigurnosti, u cilju sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih. Ovim članom se ne zabranjuje uvođenje zakonitih ograničenja na ona prava koja uživaju pripadnici oružanih snaga, policije ili državne administracije.”

Član 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.”

Član 1. Protokola br. 1 – Zaštita imovine

„1. Svako fizičko ili pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.

2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo Države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnim da bi nadzirala korištenje imovine u skladu s opštim interesima ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni.”

¹⁴ Vidjeti također [Vodič kroz sudsku praksu o članu 11. Evropske konvencije o ljudskim pravima](#).

A. Opseg primjene

114. Sindikalna sloboda, kao poseban aspekt slobode udruživanja iz člana 11, predstavlja bitan element socijalnog dijaloga između radnika i poslodavaca, te je stoga važan instrument za postizanje socijalne pravde i harmonije (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 130). Imajući u vidu osjetljivu prirodu socijalnih i političkih pitanja koja se tiču postizanja odgovarajuće ravnoteže između interesa rada i menadžmenta, kao i široke razlike između domaćih sistema u ovoj oblasti, države ugovornice uživaju široko polje slobodne procjene u pogledu načina na koji se sindikatima može osigurati sloboda zaštite profesionalnih interesa svojih članova (*Sørensen i Rasmussen* [VV], 2006, stav 58; *Manole i „Romanian Farmers Direct” protiv Rumunije*, 2015, stav 60).

115. Kroz svoju sudsku praksu, Sud je razvio neiscrpnu listu sastavnih elemenata prava na organizovanje, uključujući pravo na osnivanje ili pristupanje sindikatu, zabranu „closed-shop” sporazuma i pravo sindikata da nastoji uvjeriti poslodavca da sasluša ono što ima reći u ime svojih članova (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 135; *National Union of Belgian Police protiv Belgije*, 1975, stavovi 38–39¹⁵). Pravo na kolektivno pregovaranje s poslodavcem u načelu je, osim u vrlo specifičnim slučajevima, postalo jedan od bitnih elemenata prava na osnivanje i učlanjivanje u sindikate radi zaštite vlastitih interesa (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stavovi 145 i 154¹⁶; *Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 135).

116. Ova lista je neiscrpnja i podložna razvoju u zavisnosti od promjena u radnim odnosima. Sud će uzeti u obzir elemente međunarodnog prava izvan Konvencije, njihovo tumačenje od strane nadležnih vlasti i praksu evropskih država koja odražava njihove zajedničke vrijednosti (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stavovi 85 i 146; *Manole i „Romanian Farmers Direct” protiv Rumunije*, 2015, stav 67). Bilo bi nedosljedno primjenjivati ovu metodu kada bi Sud, u pogledu člana 11, usvojio tumačenje obima slobode udruživanja sindikata koje je znatno uže od onoga koje prevladava u međunarodnom pravu (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 76).

117. Međutim, Sud je utvrdio da sloboda sindikata ne osigurava nikakvo posebno postupanje prema sindikalnim članovima od strane države, poput, na primjer, prava na retroaktivnost pogodnosti koje proizlaze iz novog kolektivnog ugovora (*Schmidt i Dahlström protiv Švedske*, 1976, stav 34, pri čemu je Sud naveo da takvo pravo nije obuhvaćeno ni Evropskom socijalnom poveljom).

B. Registracija sindikata

118. Iako Konvencija ne jemči poseban način postupanja od strane države, Sud je utvrdio da domaće pravo mora omogućiti sindikatima da, pod uslovima koji nisu u neskladu s članom 11, nastoje da štite interese svojih članova (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 134; *National Union of Belgian Police protiv Belgije*, 1975, stavovi 38–39). Pri tome, primjenjivost prava na osnivanje sindikata iz člana 11. će zavisiti od postojanja radnog odnosa članova sindikata (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunije* [VV], 2013, stav 141). Prilikom ocjenjivanja postojanja navedenog radnog odnosa, Sud će se usredsrediti na stvarne dužnosti, rad i naknadu zaposlenog, bez obzira na to kako je odnos kvalifikovan u bilo kakvom aranžmanu koji su strane eventualno sklopile (*ibid.*, stav 142).

119. U predmetu *Sindicatul „Păstorul cel Bun”*, koji se ticao odbijanja registracije sindikata za sveštena lica Rumunske pravoslavne crkve zbog neispunjavanja zahtjeva da se prethodno pribavi dopuštenje arhiepiskopa, Sud je utvrdio da, uprkos posebnim vjerskim obilježjima odnosa između sveštenih lica i crkve, njihove svakodnevne aktivnosti i zadaci imaju mnoge karakteristike radnog odnosa, zbog čega potpadaju u djelokrug člana 11. Konvencije (stavovi 143–148). Sud u ovom slučaju nije utvrdio povredu

¹⁵ Sud se, pri donošenju ovog zaključka, pozvao i na član 6. stav 1. Evropske socijalne povelje iz 1961. godine.

¹⁶ U stavu 149. ukazano je i na član 6. stav 2. revidirane Evropske socijalne povelje, koji svim radnicima i sindikatima jemči pravo na kolektivno pregovaranje.

člana 11, smatrajući da su vlasti, odbijajući zahtjev za registraciju sindikata, jednostavno primijenile načelo autonomije vjerskih zajednica i odbile da se upliću u organizaciju i funkcionisanje Rumunske pravoslavne crkve, te su time poštovale svoju obavezu denominacijske neutralnosti iz člana 9. Konvencije (stavovi 164–166).

120. Sličan zaključak Sud je donio u predmetu *Manole i „Romanian Farmers Direct“ protiv Rumunije*, 2015, koji se odnosio na odbijanje registracije grupe samozaposlenih zemljoradnika kao sindikata. Sud je, ne nalazeći povredu člana 11, posebno uzeo u obzir činjenicu da nacionalno zakonodavstvo ovim podnositeljima omogućava osnivanje profesionalnih udruženja radi zaštite interesa članova u odnosima s javnim vlastima, kao i mogućnost pristupanja postojećim sindikatima (stavovi 69. i 72–75).¹⁷

121. Većina predmeta u vezi sa sindikalnim slobodama koji su bili pred Sudom ticali su se zaposlenih i, šire posmatrano, osoba u „radnom odnosu“. U predmetu *Yakut Republican Trade-Union Federation protiv Rusije*, 2021, koji se odnosio na nalog upućen podnositelju predstavke – sindikalnoj federaciji – da iseli sindikat formiran na nivou zatvora zbog zakonske zabrane sindikalnog organizovanja zatvorenika, Sud je bio pozvan da utvrdi može li se, u kontekstu sindikalne aktivnosti, rad u zatvoru izjednačiti s „običnim zaposlenjem“. Sud je ponovio da se rad u zatvoru razlikuje od rada običnih zaposlenih jer primarno služi rehabilitaciji i resocijalizaciji, usmjeren je na reintegraciju i obavezan je (stavovi 43–44). Dalje, iako Sud potvrđuje da nijedna profesionalna grupa nije isključena iz djelokruga člana 11, on se pozvao na nedostatak dovoljnog konsenzusa među državama članicama Vijeća Evrope u pogledu prava zatvorenika na osnivanje i pristupanje sindikatima te utvrdio da, u okolnostima konkretnog slučaja, nalog za protjerivanje sindikata zatvorenika nije prešao široko polje slobodne procjene kojim domaće vlasti raspolažu u ovoj oblasti. Stoga je ocijenjeno da je mjera bila „neophodna u demokratskom društvu“ u smislu člana 11. stava 2. Konvencije (stavovi 45–48).

C. Pravo na pristupanje i nepristupanje sindikatu

122. Član 11. Konvencije obuhvata i negativno pravo udruživanja, odnosno pravo da se ne bude primoran pristupiti nekom udruženju. Iako obaveza pristupanja određenom udruženju ne mora uvijek biti protivna Konvenciji, svaki oblik takve obaveze koji zadire u samu suštinu slobode udruživanja garantovane članom 11. predstavlja miješanje u tu slobodu (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske* [VV], 2006, stav 54; i *Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981, stav 55, o „closed shop“ sporazumima koji zaposlenje čine zavisnim od članstva u sindikatu). U predmetu *Sørensen i Rasmussen*, utvrđujući povredu člana 11, zbog propusta tužene države da zaštiti negativno pravo podnositelja predstavke na sindikalnu slobodu, Sud se posebno pozvao na zaključke Evropskog komiteta za socijalna prava prema kojima održavanje „closed shop“ sporazuma krši član 5. Evropske socijalne povelje iz 1961. godine („pravo na organizovanje“) (stavovi 72. i 75–77).

123. Zaštita koju pruža član 11. ne odnosi se samo na situacije u kojima se zahtjev za pristupanje sindikatu nameće nakon zasnivanja radnog odnosa pojedinca ili izdavanja licence. Pojedinaac se ne može smatrati da se odrekao svog negativnog prava na slobodu udruživanja u situacijama kada, znajući da je članstvo u sindikatu uslov za zasnivanje radnog odnosa, ipak prihvati ponudu za posao uprkos protivljenju tom nametnutom uslovu (*Sørensen i Rasmussen protiv Danske*, [VV], 2006, stav 56). Prihvatanje članstva u sindikatu kao jednog od uslova zaposlenja ne mijenja bitno element prinude sadržane u obavezi pristupanja sindikatu protiv svoje volje (*ibid.*, stav 59). Otpuštanje osobe zbog njenog odbijanja da ispuni zahtjev da postane član određenog sindikata predstavlja ozbiljan oblik prisile, koji zadire u samu suštinu slobode izbora sadržane u negativnom pravu na slobodu udruživanja koje štiti član 11. Konvencije (*ibid.*, stav 61).

¹⁷ Sud je u svojoj analizi uzeo u obzir i relevantne međunarodne instrumente, posebno Konvencije MOR-a (stavovi 68 i 71).

124. Nadalje, član 11. uključuje pravo da se ne bude diskriminisan zbog korištenja prava na zaštitu putem sindikata. Stoga države, na osnovu članova 11. i 14. Konvencije, imaju obavezu da uspostave pravosudni sistem koji osigurava stvarnu i djelotvornu zaštitu od anti-sindikalne diskriminacije (*Danilenkov i drugi protiv Rusije*, 2009, stavovi 123–124, gdje domaći sudske vlasti nisu razmatrali prigovore podnositelja predstavke uz obrazloženje da se diskriminacija po osnovu članstva u sindikatu može utvrđivati samo u krivičnom postupku; vidjeti i *Zakharova i drugi protiv Rusije*, 2022, stavovi 35 i 42).

125. U predmetu *Zakharova i drugi protiv Rusije*, 2022, koji se ticao smanjenja radnih sati i ponovljenih pokušaja otpuštanja podnositelja predstavke zbog članstva u sindikatu, Sud je naveo da su podnositelji pripadali zaštićenoj grupi (kao članovi i predstavnici sindikata) te da su pretrpjeli štetne radnje od strane poslodavaca. Na osnovu činjenica slučaja, Sud je utvrdio postojanje *prima facie* diskriminacije podnositelja na osnovu članstva u sindikatu i povezanih aktivnosti, što državne vlasti nisu adekvatno razmotrile kako bi osigurale stvarnu i djelotvornu zaštitu podnositelja od anti-sindikalnih postupanja (stav 42). Shodno tome, došlo je do povrede člana 14. Konvencije u vezi s članom 11. Pored toga, Sud je dodatno pojasnio da, u ovakvim okolnostima gdje je utvrđen *prima facie* slučaj diskriminacije podnositelja, teret dokazivanja prelazi na tuženu državu i poslodavca, koji moraju dokazati postojanje legitimnih razloga za otpuštanje podnositelja predstavke (*ibid.*, stavovi 36 i 43).¹⁸

126. Nasuprot tome, član 11. se ne može tumačiti kao obaveza sindikalnih organizacija da prime svakoga ko želi da im pristupi. Kada su udruženja formirana od osoba koje, dijeleći određene vrijednosti ili ideale, teže da ostvare zajedničke ciljeve, bilo bi protivno samoj svrsi slobode udruživanja da nemaju kontrolu nad svojim članstvom (*Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 39¹⁹). Tako je bilo i u predmetu *Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen (ASLEF)*, u kojem je sindikatu bilo onemogućeno da protjera člana zbog njegovog članstva u političkoj partiji koja je zagovarala stavove nespojive s njegovim vlastitim, što je predstavljalo povredu člana 11. Konvencije (stavovi 47–53; vidjeti i, u sličnom smislu, *Vlahov protiv Hrvatske*, 2022, stavovi 66–74, koji se odnosio na krivičnu osudu predstavnika sindikata zbog odbijanja da primi kandidate za članstvo u sindikat).

D. Pravo na kolektivno pregovaranje

127. Sud je smatrao da član 11. Konvencije štiti slobodu sindikata da kolektivnim djelovanjem štiti profesionalne interese svojih članova, a države ugovornice moraju takvo djelovanje i razvoj sindikalnih aktivnosti dozvoliti i učiniti mogućim (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stav 140). On članovima sindikata daje pravo da njihov sindikat bude saslušan radi zaštite njihovih interesa, te zahtijeva da domaće pravo omogući sindikatima, pod uslovima koji nisu u suprotnosti s članom 11, da teže zaštiti interesa svojih članova (stav 141). U predmetu *Demir i Baykara*, Sud se osvrnuo na svoju raniju sudsku praksu prema kojoj pravo na kolektivno pregovaranje i zaključivanje kolektivnih ugovora nije bilo smatrano inherentnim elementom člana 11, niti neophodnim za djelotvorno uživanje sindikalne slobode (stavovi 140–146). Imajući u vidu, između ostalog, razvoj međunarodnog radnog prava, uključujući Konvencije MOR-a i Evropsku socijalnu povelju²⁰, Sud je utvrdio da je pravo na kolektivno pregovaranje s poslodavcem u načelu postalo jedan od bitnih elemenata „prava na osnivanje i učlanjivanje u sindikate radi zaštite [nečijih] interesa” iz člana 11. Konvencije, uz

¹⁸ U donošenju ovog zaključka, Sud se oslonio na stav Evropskog komiteta za socijalna prava o potrebi ublažavanja tereta dokazivanja za tužioce u predmetima diskriminacije, kao i na stav MOR-a o potrebi prebacivanja tereta dokazivanja na tuženu stranu.

¹⁹ U stavovima 22–24. Sud se pozvao na zaključke Evropskog komiteta za socijalna prava u vezi s članom 5. Evropske socijalne povelje iz 1961. godine.

²⁰ U stavovima 147–149. Sud se pozvao na odredbe Konvencije MOR-a br. 98 o pravu na organizovanje i kolektivno pregovaranje iz 1949. godine, Konvencije MOR-a br. 151 o zaštiti prava na organizovanje i postupcima za utvrđivanje uslova zaposlenja u javnoj službi iz 1978. godine, te na član 6. stav 2. Evropske socijalne povelje (koji Turska nije prihvatila) i tumačenje tog člana koje je dao Evropski komitet za socijalna prava.

razumijevanje da države ostaju slobodne da organizuju svoj sistem tako da, prema potrebi, dodijele poseban status reprezentativnim sindikatima (*ibid.*, stavovi 147–154).

128. Pozivajući se na priznanje u tim međunarodnim instrumentima prava državnih službenika na kolektivno pregovaranje, Sud je u predmetu *Demir i Baykara* utvrdio da poništenje, s retroaktivnim efektom, kolektivnog ugovora koji je zaključio sindikat podnositelj predstave i uskraćivanje njihovog prava, kao opštinskih službenika, na kolektivno pregovaranje, nije bilo opravdano i stoga nije bilo „neophodno u demokratskom društvu” u smislu člana 11. stava 2. Konvencije (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stavovi 164–170).

129. Ipak, Sud je naglasio da se pravo na kolektivno pregovaranje ne tumači kao uključivanje „prava” na zaključenje kolektivnog ugovora (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 85), niti kao pravo sindikata da zadrži važenje kolektivnog ugovora o određenom pitanju na neodređeno vrijeme (*Swedish Transport Workers Union protiv Švedske* (odl.), 2004).

130. U predmetu *Association of Civil Servants and Union for Collective Bargaining i drugi protiv Njemačke*, 2022, Sud je smatrao da domaće zakonodavstvo kojim se kolektivni ugovori koje sklope manjinski sindikati proglašavaju neprimjenjivim nije predstavljalo povredu člana 11, imajući u vidu polje slobodne procjene tužene države, ograničen opseg tog ograničenja i težinu cilja osiguranja pravilnog funkcionisanja sistema kolektivnog pregovaranja u interesu i zaposlenih i poslodavaca (stavovi 69–75).

131. Nadalje, pozitivne obaveze države po članu 11. ne obuhvataju obavezu uvođenja obaveznog zakonskog mehanizma za kolektivno pregovaranje (*Unite the Union protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2016, stavovi 65–66). U tom predmetu, koji se odnosio na navodnu nemogućnost sindikata da učestvuje u kolektivnom pregovaranju u poljoprivrednom sektoru, Sud je ukazao na nepostojanje utvrđenog konsenzusa među državama članicama Vijeća Evrope u ovom području, što opravdava široko polje slobodne procjene tužene države. Evropski i međunarodni instrumenti, uključujući Evropsku socijalnu povelju, također nisu podržali stav da pozitivne obaveze po članu 11. uključuju obavezu osiguranja obaveznog zakonskog mehanizma kolektivnog pregovaranja (stavovi 61–63).

132. Sud je razmatrao pravo na kolektivno pregovaranje i iz perspektive člana 1. Protokola br. 1 u slučajevima gdje kolektivni ugovori stvaraju imovinska prava poput prava na penziju (*Aizpurua Ortiz i drugi protiv Španije*, 2010, stavovi 39–40). U predmetu *Aizpurua Ortiz i drugi*, koji se odnosio na kolektivni ugovor kojim su izmijenjena prava podnositelja predstave na dodatnu starosnu penziju stečena na osnovu ranijeg kolektivnog ugovora, Sud je smatrao da je izmjena zasnovana na kasnijem kolektivnom ugovoru, koju su potvrdili domaći sudovi, težila cilja u opštem interesu, odnosno osigurati finansijsku stabilnost kompanije, zaštititi zaposlenje i osigurati poštovanje prava na kolektivno pregovaranje. Sud je dalje utvrdio da mjera nije bila nesrazmjerna, napominjući da njome nisu ukinuta prava podnositelja predstave, već su zamijenjena isplatom jednokratnog iznosa (stav 53).

E. Pravo na štrajk

133. Sudska praksa Suda pokazuje da, iako pravo na štrajk ne predstavlja bitan element sindikalne slobode, štrajkovanje je jasno zaštićeno članom 11. Konvencije (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 84, sa daljnjim referencama). U svojoj sudskoj praksi, Sud je smatrao da je pravo na štrajk važan aspekt slobode udruživanja, kao i prava na osnivanje sindikata i prava sindikata da bude saslušan i da kolektivno pregovara, što je potvrđeno relevantnim međunarodnim instrumentima, među kojima je Evropska socijalna povelja (*Ognevenko protiv Rusije*, 2018, stav 70, pozivajući se na član 6, stav 4, revidirane ESP). Međutim, Sud je smatrao da je štrajkovanje, u načelu, zaštićeno članom 11. Konvencije samo ukoliko je organizovano od strane sindikalnih tijela i efektivno se smatra dijelom sindikalne aktivnosti. Sud nije prihvatio da se ta zaštita

proteže na članove sindikata ili na osobe koje nisu članovi (*Barış i drugi protiv Turske* (odl.), 2021, stav 45²¹).

134. Iako se mogu nametnuti ograničenja prava na štrajk radnicima koji pružaju esencijalne usluge stanovništvu, potpuna zabrana zahtijeva čvrste razloge države kojima se opravdava njena nužnost (*Ognevenko protiv Rusije*, 2018, stavovi 72–73). U predmetu *Ognevenko*, koji se odnosio na otpuštanje mašinovođe zbog njegovog učešća u štrajku usljed zakonske opšte zabrane štrajka za određene kategorije radnika na željeznici, Sud je smatrao, pozivajući se na postojeći međunarodni pristup,²² da transport uopšteno, a željeznički transport posebno, ne predstavlja esencijalnu uslugu. Sud je također utvrdio da negativne ekonomske posljedice štrajka ne mogu predstavljati dovoljan razlog za opravdanje potpune zabrane prava na štrajk (*ibid.*). Shodno tome, otkaz je predstavljao nesrazmjerno ograničenje prava podnositelja predstavke na slobodu udruživanja iz člana 11. Konvencije (*ibid.*, stav 84).

135. Nadalje, sekundarna akcija (štrajkovanje usmjereno protiv drugog poslodavca s ciljem vršenja indirektnog pritiska na poslodavca uključenog u industrijski spor) također čini dio sindikalne aktivnosti, a zakonska zabrana takvog djelovanja predstavlja miješanje u prava sindikata prema članu 11. (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stavovi 76–78)²³. U predmetu *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers*, koji se odnosio na zakonsku zabranu preduzimanja sekundarnih industrijskih akcija protiv poslodavca koji nije bio stranka u radnom sporu, Sud je utvrdio da miješanje u pravo podnositelja predstavke – sindikata – na slobodu udruživanja nije bilo neosnovano. Sud je posebno naveo da je sindikat već mogao ostvarivati suštinske elemente tog prava u odnosu na glavnog poslodavca, kao što su zastupanje svojih članova, pregovaranje s poslodavcem u ime članova koji su bili u sporu s poslodavcem, kao i organizovanje štrajka tih članova na njihovom radnom mjestu. Uzimajući u obzir ove faktore, kao i činjenicu da se predmetna materija ticala osjetljivog područja zakonodavne politike koje je bilo povezano sa socijalnom i ekonomskom strategijom tužene države, Sud je smatrao da je potonja uživala široko polje slobodne procjene, dovoljno široko da obuhvati postojeću zakonsku zabranu sekundarne akcije, koja u okolnostima konkretnog slučaja nije predstavljala nesrazmjerno ograničenje prava sindikata podnositelja predstavke iz člana 11. Konvencije (*ibid.*, stavovi 85–89. i 99–105).

136. Zanimljivo je da je u ovom predmetu, uzimajući u obzir negativne ocjene koje su o osporavanoj zabrani sekundarne akcije protiv tužene države iznijela relevantne nadležne nadzorne instance MOR-a i Evropske socijalne povelje, Sud primijetio da, za razliku od tih tijela, njegov zadatak nije da ispituje relevantno domaće pravo u apstraktnom smislu, već da utvrdi da li način na koji se to pravo primjenjuje u konkretnom slučaju zadire u prava podnositelja predstavke prema članu 11. Konvencije. Shodno tome, Sud je smatrao da negativne ocjene koje su dali Komitet stručnjaka MOR-a i Evropski komitet za socijalna prava nisu imale takvu uvjerljivu težinu da bi uticale na njegov pristup u utvrđivanju da li se primjena zakonske zabrane sekundarnog štrajka u ovom predmetu zadržala u okviru dopuštenih opcija kojima domaće vlasti raspolažu prema članu 11. Konvencije (*National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2014, stav 98; vidjeti i, u

²¹ U stavu 46. Sud je napomenuo da je, prema sudskoj praksi Evropskog komiteta za socijalna prava, ograničavanje prava na organizovanje štrajkova isključivo na sindikate također u skladu sa članom 6. stav 4. Evropske socijalne povelje (revidirana), pod uslovom da osnivanje sindikata nije podvrgnuto pretjeranim formalnostima.

²² U stavu 72. Sud se pozvao i na nalaze Komiteta Međunarodne organizacije rada (ILO) za slobodu udruživanja (odjeljak 587 ILO-ovog Pregleda odluka i načela), kao i na Evropski komitet za socijalna prava (u njegovom Pregledu sudske prakse od 1. septembra 2008. godine).

²³ U stavu 76. Sud je naveo da je sekundarna akcija priznata i zaštićena kao dio sindikalnih sloboda prema Konvenciji MOR-a br. 87 (Konvencija o slobodi udruživanja i zaštiti prava na organizovanje iz 1948. godine), kako su je razvili odgovarajući komiteti MOR-a na osnovu članova 3. i 10. te konvencije, te prema članu 6. stav 4. Evropske socijalne povelje iz 1961. godine, u tumačenju Evropskog komiteta za socijalna prava.

sličnom smislu, *Humpert protiv Njemačke* [VV], 2023, stavovi 125–127, koji se odnosi na zabranu štrajka državnih službenika).

F. Sindikalna prava u javnom sektoru

137. Prema članu 11. stav 2, zakonita ograničenja mogu se nametnuti u pogledu ostvarivanja sindikalnih prava članovima oružanih snaga, policije ili državne uprave. Međutim, Sud je naglasio da se izuzeci predviđeni članom 11. moraju usko tumačiti; samo uvjerljivi i snažni razlozi mogu opravdati ograničenja slobode udruživanja takvih kategorija osoba (*Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006, stav 35).

138. U predmetu *Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske*, 2006, koji se odnosio na raspuštanje sindikata osnovanog od strane državnih službenika i radnika zaposlenih u javnom sektoru na ugovor, Sud je smatrao da nametnuta mjera nije odgovorila na „goruću društvenu potrebu”, budući da se zasnivala isključivo na činjenici da „zakonodavstvo nije predviđalo takvu mogućnost” (stav 36). Sud je uzeo u obzir dva ključna argumenta u prilog strogom tumačenju ograničenja prava državnih službenika da osnivaju sindikate: prvo, to pravo je bilo predviđeno Konvencijom br. 87 Međunarodne organizacije rada, koju je Turska ratifikovala, iako je još nije implementirala u nacionalno zakonodavstvo; i drugo, Evropski komitet za socijalna prava tumačio je član 5. Evropske socijalne povelje, kojim se svim radnicima priznaje pravo na osnivanje sindikata, kao primjenjiv i na državne službenike (stavovi 37–39). Shodno tome, Sud je smatrao da je tužena država propustila da ispuni svoju obavezu osiguravanja uživanja prava iz člana 11. Konvencije (stav 40).

139. Sud je potvrdio, pozivajući se na različite međunarodne instrumente i praksu, da državni službenici imaju pravo na učlanjivanje u sindikate i da se „članovi državne uprave” ne mogu isključiti iz domašaja opsega primjene člana 11. Konvencije. Najviše što domaće vlasti mogu učiniti jeste da, u skladu s članom 11. stav 2, nametnu „zakonita ograničenja” tim osobama (*Demir i Baykara protiv Turske* [VV], 2008, stavovi 96–108). Nadalje, Sud je smatrao da se opštinski službenici, koji nisu uključeni u samu državnu upravu, u načelu ne mogu tretirati kao „članovi državne uprave” i stoga ne mogu biti podvrgnuti ograničenju njihovog prava na organizovanje i osnivanje sindikata na toj osnovi. Tako je bilo u predmetu *Demir i Baykara*, u kojem je Sud smatrao da se podnositelji predstavke mogu legitimno pozvati na član 11. Konvencije (*ibid.*). U okolnostima konkretnog slučaja (nep priznavanje prava podnositelja predstavke, zaposlenih u opštinskoj upravi, da osnuju sindikat), Sud je utvrdio povredu člana 11, jer se takva ograničenja nisu mogla smatrati „neophodnim u demokratskom društvu” u smislu člana 11. stava 2. Sud se pri tome pozvao, *inter alia*, na univerzalne i regionalne instrumente u ovom području (*ibid.*, stavovi 120–127).

140. Međutim, opšta zabrana pripadnicima vojske da osnivaju ili pristupaju sindikatu zadire u samu bit njihove slobode udruživanja i stoga je kao takva zabranjena Konvencijom (*Matelly protiv Francuske*, 2014, stavovi 71–75).

141. Nadalje, u pogledu prava na štrajk javnih službenika, Sud je smatrao da, iako se ograničenja tog prava mogu odnositi na određene kategorije državnih službenika, ona se ne mogu proširiti na sve državne službenike niti na radnike zaposlene u državnim komercijalnim ili industrijskim preduzećima (*Enerji Yapi-Yol Sen protiv Turske*, 2009, stav 32). Shodno tome, u predmetu *Enerji Yapi-Yol Sen*, koji se odnosio na disciplinske kazne izrečene javnim službenicima zbog učešća u štrajku, Sud je ocijenio da okružnica sastavljena u opštim crtama, kojom se svim javnim službenicima u potpunosti uskraćuje pravo na štrajk, ne odgovara „gorućoj društvenoj potrebi”, te stoga predstavlja nesrazmjerno miješanje u djelotvorno uživanje prava podnositelja garantovanih članom 11. Konvencije (stavovi 32–34). Sličan zaključak Sud je donio i u predmetima:

- *Dilek i drugi protiv Turske*, 2007, u vezi s građanskim sankcijama izrečenim radnicima u javnom sektoru zbog učešća u sindikalnim aktivnostima (stavovi 72–74); i

- *Kaya i Seyhan protiv Turske*, 2009, u vezi s disciplinskim sankcijama izrečenim nastavnicima zbog učešća u štrajku (stavovi 30–32).

142. Međutim, u predmetu *Humpert protiv Njemačke* [VV], 2023, Sud je nijansirao tvrdnju iznesenu u predmetu *Enerji Yapı-Yol Sen protiv Turske* u vezi s opštom zabranom štrajka državnim službenicima, uvodeći pristup zasnovan na razmatranju svakog pojedinačnog slučaja pri ocjeni da li zabrana štrajka zadire u suštinski element sindikalne slobode tako što je lišava njenog sadržaja, što se ne može utvrđivati apstraktno. Potrebna je procjena svih okolnosti konkretnog slučaja, uključujući, *inter alia*, cjelinu mjera koje je tužena država preduzela kako bi osigurala sindikalnu slobodu, omogućila da se glas sindikata čuje i zaštitila profesionalne interese njihovih članova (stavovi 109 i 124). Sud je ponovio da, iako je štrajk važan dio sindikalne aktivnosti, on nije jedino sredstvo putem kojeg sindikati i njihovi članovi mogu zaštititi relevantne profesionalne interese (stav 128).

143. U predmetu *Humpert i drugi protiv Njemačke* [VV], 2023, koji se odnosio na disciplinske sankcije izrečene nastavnicima sa statusom državnih službenika zbog učešća u štrajku tokom radnog vremena, Sud je naglasio da je u tuženoj državi uspostavljen niz različitih institucionalnih garancija koje omogućavaju državnim službenicima i njihovim sindikatima da brane profesionalne interese u tuženoj državi (stavovi 128–135). Shodno tome, za razliku od predmeta *Enerji Yapı-Yol Sen protiv Turske*, u kojem domaće vlasti nisu sprovele odgovarajući test ravnoteže, Sud je smatrao da je u konkretnoj situaciji osporena mjera odražavala temeljnu procjenu i vaganje različitih, potencijalno suprotstavljenih ustavnih interesa (stavovi 145–146). Stoga nije bilo povrede člana 11. Konvencije.

144. Nadalje, u predmetu *Kaymak i drugi protiv Turske*, 2023, Sud je ispitao prigovore u vezi s izricanjem disciplinskih sankcija, u obliku ne-kaznenih opomena, državnim službenicima zbog postavljanja štanda na univerzitetu radi promovisanja sindikata i distribucije letaka. Utvrdivši povredu člana 11, Sud je primijetio da domaći sudovi nisu izvršili sudsko preispitivanje te mjere, posebno imajući u vidu njen uticaj na karijere podnositelja predstavljanja u pogledu budućih unapređenja, imenovanja i napredovanja, kao i mogućnost strožijih sankcija u slučaju narednih disciplinskih postupaka, što je moglo izazvati osjećaj nesigurnosti i odvraćati ih od budućeg učešća u sindikalnim aktivnostima (stavovi 58–59).

145. U predmetu *Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) protiv Španije*, 2015, koji se odnosio na odbijanje da se dozvoli pripadnicima policije da učestvuju u štrajku, Sud nije utvrdio povredu člana 11 (stav 43). Sud je primijetio da se zakonodavno ograničenje prava na štrajk nije odnosilo na sve javne službenike, već isključivo na pripadnike državnih bezbjednosnih snaga, kao garantima javne sigurnosti (stav 37). Sud je smatrao da strožiji zahtjevi nametnuti toj kategoriji nisu prelazili ono što je neophodno u demokratskom društvu, u mjeri u kojoj su ti zahtjevi služili zaštititi opštih interesa države, a posebno osiguravanju nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti i sprječavanju nereda, načelima utvrđenim u članu 11. stavu 2. Konvencije (stav 38)²⁴.

²⁴ U stavu 40, Sud se također složio sa zaključkom Komiteta ministara da ograničenje prava na štrajk za policijske službenike nije bilo u suprotnosti s Evropskom socijalnom poveljom.

IV. Socijalne naknade i penzije²⁵

Član 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.
2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, sprječavanja nereda ili sprječavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.”

Član 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.”

Član 1. Protokola br. 1 – Zaštita imovine

1. Svako fizičko ili pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.
2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo Države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnim da bi nadzirala korištenje imovine u skladu s opštim interesima ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni.”

A. Opšta razmatranja

1. Opseg primjene

146. U velikoj većini predmeta u kojima je Sud odlučivao o navodnoj diskriminaciji u oblasti prava na socijalne naknade, svoju analizu je primarno usmjerio na član 1. Protokola br. 1 (ili član 14. u vezi s članom 1. Protokola br. 1), a ne na član 8. Konvencije (*Beeler protiv Švajcarske* [VV], 2022, stavovi 54–56, i navedene reference). Principi koji se uopšteno primjenjuju u predmetima koji se odnose na član 1. Protokola br. 1 jednako su relevantni i kada je riječ o socijalnim naknadama (*Andrejeva protiv Latvije* [VV], 2009, stav 77). Sud je primijetio da mnogi pojedinci tokom cijelog ili dijela života u potpunosti zavise od socijalne zaštite i socijalnih naknada. Kada pojedinac ima pravo, koje se može ostvariti prema domaćem pravu, na određenu socijalnu naknadu, važnost tog interesa mora se odraziti i kroz primjenu člana 1. Protokola br. 1 (*Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.) [VV], 2005, stav 51).

147. U predmetu *Beeler protiv Švajcarske* [VV], 2022, stavovi 57–58, Sud je smatrao da je njegova sudska praksa dostigla dovoljnu zrelost i stabilnost kako bi se jasno definisao prag koji se zahtijeva za primjenjivost člana 1. Protokola br. 1, uključujući i u oblasti socijalnih naknada. U tom smislu, Sud je ponovio i sumirao relevantne principe postavljene u predmetu *Bélné Nagy protiv Mađarske* [VV],

²⁵ Vidjeti i *Vodič kroz sudsku praksu o članu 1. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, *Vodič kroz sudsku praksu o članu 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima* i *Vodič kroz sudsku praksu o članu 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima*. Za predmete koji se odnose na socijalna prava u vezi s naknadama za stanovanje i naknadama za invaliditet, vidjeti poglavlja u nastavku pod nazivima „Stanovanje” i „Posebno ranjive grupe”.

2016, prema kojima član 1. Protokola br. 1 ne stvara pravo na sticanje imovine ili primanje penzije određenog iznosa. Zaštita se primjenjuje samo na postojeću imovinu i, u određenim okolnostima, na „legitimno očekivanje” sticanja imovine: da bi se priznalo postojanje imovine u obliku legitimnog očekivanja, podnositelj predstavke mora imati pravo koje se može ostvariti i koje ne može biti ispod dovoljno utvrđenog, suštinskog imovinskog interesa prema domaćem pravu (*Bélané Nagy protiv Mađarske* [VV], 2016, stavovi 74–79). Stoga, kada podnositelj predstavke ne ispunjava ili prestane da ispunjava zakonske uslove navedene u domaćem pravu za ostvarivanje određene vrste naknade ili penzije, ne postoji miješanje u prava iz člana 1. Protokola br. 1 ako su se uslovi promijenili prije nego što je podnositelj predstavke stekao pravo na tu naknadu. Ako suspenzija ili umanjeње penzije nisu posljedica bilo kakvih promjena u okolnostima podnositelja predstavke, već promjena zakona ili njegove primjene, to može predstavljati miješanje u prava iz člana 1. Protokola br. 1. Shodno tome, kada su se domaći zakonski uslovi za ostvarivanje određene vrste naknade ili penzije promijenili i kada zbog toga pojedinac više ne ispunjava te uslove, potrebno je pažljivo razmotriti individualne okolnosti slučaja – posebno prirodu promjene uslova – kako bi se utvrdilo da li postoji dovoljno utvrđen suštinski imovinski interes prema domaćem pravu (*ibid.*, stavovi 86–89).

148. Na primjer, u predmetu *Brazauskienė protiv Litvanije* (odl.), 2023, koji se odnosio na odbijanje dodjele državne doživotne naknade (dodatak) udovici bivšeg Predsjednika Litvanije nakon odluka Ustavnog suda kojima su ukinute relevantne odredbe i nakon zakonodavnih intervencija. Sud je smatrao da je podnositeljica predstavke mogla imati barem „legitimno očekivanje” da će joj ta plaćanja biti odobrena i isplaćena na osnovu zakona koji je bio na snazi u vrijeme kada je podnijela svoj zahtjev (stavovi 107–112). Međutim, u konkretnim okolnostima slučaja, Sud je smatrao da je stvar ipak riješena jer je podnositeljici dodijeljena druga vrsta socijalne naknade – doživotna naknada za udovice potpisnika – koja joj je isplaćena retroaktivno (stavovi 119–120).

149. Štaviše, Sud je naglasio da član 1. Protokola br. 1 ne nameće nikakvo ograničenje slobodi države ugovornice da odluči hoće li uopšte imati bilo kakav sistem socijalne zaštite, niti da izabere vrstu ili iznos naknada koje će se isplaćivati u okviru takvog sistema. Međutim, ako država ugovornica ima na snazi zakonodavstvo koje predviđa isplatu naknade iz socijalne zaštite kao zakonsko pravo – bilo da je ta isplata uslovljena prethodnim uplatama doprinosa ili ne – takvo zakonodavstvo mora se smatrati kao ono koje stvara imovinsko pravo koje potpada pod djelokrug člana 1. Protokola br. 1 za osobe koje ispunjavaju njegove uslove. U predmetima u kojima je podnositelju predstavke uskraćena cijela ili dio određene naknade, Sud je primijenio relevantni test kako bi utvrdio da li bi, da nije bilo spornog uslova za sticanje prava, podnositelj predstavke imao pravo – koje se može ostvariti prema domaćem pravu – na primanje dotične naknade. Osim toga, iako država nema obavezu da to učini, ukoliko se odluči uspostaviti sistem naknada, mora to učiniti na način koji je u skladu sa članom 14 (*Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.) [VV], 2005, stavovi 54–55; *Andrejeva protiv Latvije* [VV], 2009, stav 77; *Stummer protiv Austrije* [VV], 2011, stavovi 82–83; *Efe protiv Austrije*, 2013, stavovi 45–46; *X i drugi protiv Irske*, 2023, stavovi 67–69).

150. Nadalje, u predmetu *Beeler protiv Švajcarske* [VV], 2022, koji se odnosio na ukidanje porodične penzije udovcu koji se puno radno vrijeme brinuo o svojoj djeci, Sud je razjasnio, za potrebe primjenjivosti člana 14, relevantne kriterijume koji se primjenjuju kako bi se utvrdilo šta potpada pod „domet” člana 8, u njegovom aspektu „porodičnog života”, u sferi socijalnih naknada (stavovi 68–72).

Sud je najprije utvrdio da pojam „porodičnog života” u smislu člana 8. obuhvata (pored društvenih, moralnih i kulturnih odnosa) i određene materijalne interese koji imaju nužne imovinske posljedice, ali je primijetio da je takvo tumačenje prvenstveno bilo usvajano u predmetima koji su se ticali nepriznavanja odnosa roditelj-dijete u domaćem pravu i posljedica takvog nepriznavanja na prijenos imovine između pojedinaca (*Beeler protiv Švajcarske* [VV], 2022, stav 59, i reference navedene u tom slučaju). Osim toga, Sud je primijetio da je bilo manje predmeta u kojima su se prigovori u vezi sa socijalnim naknadama ispitivali isključivo na osnovu člana 8. U tom pogledu, Sud je naglasio da se član 8. sam po sebi ne može tumačiti kao nametanje bilo kakvih pozitivnih obaveza državi u oblasti socijalne zaštite, niti da on garantuje pravo na socijalnu naknadu (*ibid.*, stav 60 i reference navedene u tom

slučaju; vidjeti i [Zanola protiv Italije](#) (odl.), 2023, stav 26, koji se tiče pristupa porodičnoj penziji nakon smrti partnera istog spola).

Istovremeno, Sud je primijetio da opseg primjene člana 14, čitanog zajedno s članom 8, može biti *širi* od opsega primjene člana 8. posmatranog samostalno. Uistinu, kada država uspostavi pravo na socijalnu naknadu, čime prelazi okvire svojih obaveza prema članu 8, ona u primjeni tog prava ne smije poduzimati diskriminatorne mjere u smislu člana 14 ([Beeler protiv Švajcarske](#) [VV], 2022, stavovi 61–62. i reference navedene u tom slučaju). U predmetu *Beeler* Sud je analizirao faktore koji mogu dovesti do toga da se prigovori koji se odnose na socijalne naknade nađu u opsegu primjene člana 8, kako proizlazi iz brojnijih predmeta u kojima su takvi prigovori razmatrani na osnovu člana 14. u vezi s članom 8. Konvencije.

Analiza relevantne sudske prakse pokazala je nedosljednosti u definiranju faktora koji aktiviraju primjenjivost člana 14 čitanog zajedno s članom 8 ([Beeler protiv Švajcarske](#) [VV], 2022, stavovi 63–66). Konkretno, postojala su tri različita pristupa. Prema *prvom* pristupu, primjenjivost je proizlazila iz kombinacije okolnosti koje su uključivale odobravanje roditeljskog odsustva i povezane novčane naknade (dodatka), što je u konkretnim situacijama podnositelja predstavke *nužno uticalo* na način na koji je njihov porodični život bio organizovan ([Konstantin Markin protiv Rusije](#) [VV], 2012, stavovi 129–130; [Petrovic protiv Austrije](#), 1998, stav 27; [Topčić-Rosenberg protiv Hrvatske](#), 2013, stavovi 38–39). *Drugi* pristup počivao je na pretpostavci da je samo odobravanje ili odbijanje određene naknade *moglo uticati* na način organizovanja porodičnog života ([Di Trizio protiv Švajcarske](#), 2016, stav 62; [Belli i Arquier-Martinez protiv Švajcarske](#), 2018, stavovi 65–66). *Treći* pristup zasnivao se na pravnoj pretpostavci da je država, pružajući konkretnu naknadu, *pokazivala svoju podršku i poštovanje porodičnog života* ([Dhahbi protiv Italije](#), 2014, stav 41; [Weller protiv Mađarske](#), 2009, stav 29; [Fawsie protiv Grčke](#), 2010, stav 28; [Okpiz protiv Njemačke](#), 2005, stav 32; [Niedzwiecki protiv Njemačke](#), 2005, stav 31; [Yocheva i Ganeva protiv Bugarske](#), 2021, stav 72).

Kako bi izbjegao prekomjerno proširivanje domašaja člana 8, Sud je odlučio da više ne slijedi *drugi* i *treći* pristup. Primijetio je da, iako sve finansijske naknade uopšteno imaju određeni uticaj na način na koji se uređuje porodični život dotične osobe, ta činjenica sama po sebi ne može biti dovoljna da ih sve dovede u djelokrug navedene odredbe ([Beeler protiv Švajcarske](#) [VV], 2022, stavovi 67–69). Shodno tome, Sud je odlučio da usvoji *prvi* od gore navedenih pristupa kao pristup koji će se ubuduće primjenjivati: da bi član 14. bio primjenjiv u ovom specifičnom kontekstu, predmet navodnog nepovoljnog postupanja mora predstavljati jednu od modaliteta ostvarivanja prava na poštovanje porodičnog života garantovanog članom 8. Konvencije, u smislu da mjere nastoje da promovišu porodični život i *nužno utiču* na način na koji je on organizovan (*ibid.*, stavovi 70–72).

Sud je dodatno precizirao niz faktora relevantnih za utvrđivanje prirode konkretne naknade, a posebno: cilj naknade, kako ga utvrđuje Sud u svjetlu relevantnog zakonodavstva; kriterijume za dodjelu, obračun i prestanak naknade, kako su utvrđeni odgovarajućim zakonskim odredbama; učinke koje zakonodavstvo predviđa na način organizovanja porodičnog života; te praktične posljedice naknade, uzimajući u obzir individualne okolnosti podnositelja predstavke i njegov/njen porodični život tokom cijelog perioda isplate naknade. Ovi faktori moraju se razmatrati u *cjelini* ([Beeler protiv Švajcarske](#) [VV], 2022, stavovi 72–73).

U predmetu *Beeler*, stavovi 74–82, Sud je utvrdio, najprije, da je penzija o kojoj je riječ imala za cilj da promoviše porodični život tako što bi omogućila preživjelom roditelju da se brine o djeci bez potrebe da bude zaposlen, te, drugo, da je primanje te penzije nužno uticalo na način na koji je porodični život podnositelja predstavke bio organizovan tokom relevantnog perioda. Sud je primijetio da su u trenutku smrti supruge podnositelja 1994. njihove kćerke imale jednu godinu i devet mjeseci, odnosno četiri godine. U takvoj situaciji, koja je zahtijevala donošenje teških odluka s presudnim uticajem na organizaciju njegovog porodičnog života, podnositelj je napustio posao kako bi se u potpunosti posvetio svojoj porodici, posebno brizi o kćerkama i njihovom odgoju. Sud stoga nije imao nikakvu sumnju da je primanje penzije za udovce nužno uticalo na način na koji je njegov porodični život bio

organizovan tokom relevantnog perioda. Stoga, Sud je smatrao da činjenice slučaja padaju u djelokrug člana 8, čime član 14. Konvencije postaje primjenjiv (vidjeti i primjenu kriterija utvrđenih u predmetu *Beeler* u pogledu primjenjivosti „porodičnog života” na drugu vrstu socijalnih davanja, odnosno invalidnine, u predmetu *Berisha protiv Švajcarske* (odl.), 2023, stavovi 39–45; za više o ovoj temi, vidjeti niže pod naslovom „Invalidnine/Poreske olakšice”).

151. Nadalje, u predmetu *X i drugi protiv Irske*, 2023, Sud je razmatrao prigovore koji su se odnosili na uskraćivanje univerzalnog zakonskog dječijeg dodatka dvjema majkama koje su zakonito boravile u zemlji, zbog neispunjenja kriterija u domaćem pravu koji se odnosi na uobičajeno mjesto boravišta. Primjenjujući kriterijume utvrđene u predmetu *Beeler*, Sud je zaključio da isplata te naknade ne potpada u djelokrug člana 8, navodeći da, osim što ima određeni *učinak* na porodični život, nije moguće tvrditi da je namijenjena svrha te naknade bila da unapređuje porodični život i da nužno utiče na način na koji je on organizovan. Sud je uporedio činjenično stanje s onim u predmetu *Beeler*, smatrajući da ta naknada nije bila, niti je mogla biti, od takve važnosti da bi podnositeljice – kao u predmetu *Beeler* – organizovale ključne aspekte svog svakodnevnog života, makar i djelimično, oslanjajući se na nju. Sud je dodatno primijetio da je period na koji se žalilo bio relativno kratak (nešto više od godinu i osam mjeseci), te da su obje majke, iako nisu ispunjavale uslove za dodjelu dječijeg dodatka u tom periodu, obje majke bile smještene zajedno sa svojom djecom i dobile materijalnu podršku sve dok njihov imigracioni status nije bio pozitivno riješen, nakon čega su stekle pravo na naknadu o kojoj je riječ i počele je primati (*X i drugi protiv Irske*, 2023, stav 74).

152. Nadalje, Sud je smatrao da se proširenje opsega osiguranja od nezgoda i bolesti na vanbračne partnere može posmatrati kao mjera koja ima za cilj da poboljša privatnu i porodičnu situaciju glavno osigurane osobe, te stoga potpada pod domet člana 8. (*P.B. i J.S. protiv Austrije*, 2010, stavovi 33–35, u pogledu istospolnih partnera).

153. Sud je prigovore koji se odnose na penzije ili penzijska prava uglavnom razmatrao pod članom 1. Protokola br. 1 (samostalno ili u vezi sa članom 14) (*Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2010, stavovi 63–65; *Stummer protiv Austrije* [VV], 2011, stavovi 81–86; *Fábián protiv Mađarske* [VV], 2017, stavovi 60–64; *Moskal protiv Poljske*, 2009, stavovi 41–46).

154. Nadalje, u predmetu *Budina protiv Rusije* (odl.), 2009, u kojem se podnositeljica žalila da je njena penzija preniska da bi joj omogućila preživljavanje, Sud nije isključio mogućnost da bi se odgovornost države mogla pokrenuti prema članu 3. u situacijama u kojima se osoba u potpunosti oslanja na državnu pomoć, a suočena je sa službenom ravnodušnošću u stanju teške oskudice ili potrebe koja je nespojiva s ljudskim dostojanstvom. Sud je smatrao da takvo pitanje nije samo po sebi nespojivo *ratione materiae* s članom 3. te je ispitao ekonomske okolnosti podnositeljice, uključujući i iznos njene državne penzije, u cjelini, kako bi utvrdio da li njena situacija potpada pod zabranu ponižavajućeg postupanja. Zaključio je da to nije bio slučaj.

2. Polje slobodne procjene

155. Sud će u pravilu dopustiti široko polje slobodne procjene kada je riječ o opštim mjerama ekonomske ili socijalne strategije (*Luczak protiv Poljske*, 2007, stav 48; *Andrejeva protiv Latvije* [VV], 2009, stav 83). S obzirom na njihovo neposredno poznavanje vlastitog društva i njegovih potreba, domaće vlasti su, u pravilu, u boljem položaju od međunarodnog sudije da ocijene šta je u javnom interesu na socijalnim ili ekonomskim osnovama, te će Sud u načelu poštovati zakonodavčevu političku odluku, osim ako je ona „očevidno lišena razumnog utemeljenja” (*Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2006, stav 52; *Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2010, stav 61). Sud je, štaviše, naglasio suštinski nacionalni karakter sistema socijalne zaštite (*Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2010, stav 85; *X i drugi protiv Irske*, 2023, stavovi 97. i 98²⁶).

²⁶ U prilog svojim zaključcima, Sud se pozvao na Evropsku socijalnu povelju i njen Dodatak, koji se odnosi na zahtjev propisanog perioda boravka prije odobravanja nekontributivnih naknada osobama koje imaju pravo na jednako postupanje u pogledu socijalne zaštite (stavovi 53. i 97).

156. Štaviše, Sud je smatrao da, kako bi bilo koji sistem socijalne zaštite funkcionisao, država može biti primorana da koristi široke kategorizacije radi razlikovanja između različitih grupa u potrebi (*Runkee i White protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 39). U predmetu *Luczak protiv Poljske*, 2007, Sud je utvrdio da se uspostavljanje posebnog sistema socijalne zaštite za poljoprivrednike – koji je u velikoj mjeri subvencioniran iz javnih sredstava i pruža osiguranje onima koji su u njega uključeni pod povoljnijim uslovima nego što je to slučaj u opštem sistemu socijalne zaštite – može smatrati ekonomskom ili socijalnom strategijom koja pada u okvir polja slobodne procjene države (stav 52).

157. Međutim, Sud je naglasio da je potrebno iznijeti naročito uvjerljive razloge kako bi se razlika u postupanju zasnovana isključivo na osnovu državljanstva ili spola smatrala kompatibilnom s Konvencijom (*Gaygusuz protiv Austrije*, 1996, stav 42; *Luczak protiv Poljske*, 2007, stav 48; *Zeibek protiv Grčke*, 2009, stav 46; *P.B. i J.S. protiv Austrije*, 2010, stav 38). Pored toga, Sud je smatrao da čak i u slučajevima kada su izneseni ozbiljni razlozi za isključenje pojedinca iz sistema socijalne zaštite, takvo isključenje ne smije dovesti tu osobu u situaciju u kojoj joj se uskraćuje bilo kakva zaštita iz socijalnog osiguranja – bilo iz opšteg ili iz posebnog sistema – čime bi se ugrozila njena egzistencija (*Luczak protiv Poljske*, 2007, stav 52).

158. Iako opravdanje razlike u postupanju zasnovane isključivo na osnovu državljanstva zahtijeva „naročito uvjerljive razloge“, što implicira usko polje slobodne procjene, Sud je razjasnio primjenu ovog načela u oblasti u kojoj se državi mora priznati široko polje slobodne procjene prilikom oblikovanja opštih mjera (posebno u oblasti ekonomske i socijalne politike). Naime, čak i ocjena toga šta može predstavljati „naročito uvjerljive razloge“ u smislu primjene člana 14. može varirati u određenoj mjeri, zavisno od konteksta i okolnosti (*Savickis i drugi protiv Latvije* [VV], 2022, stav 206). U predmetu *Savickis i drugi*, koji se odnosio na isključenje radnih staževa ostvarenih u drugim državama bivšeg SSSR-a iz obračuna državne penzije za stalno nastanjene osobe bez državljanstva (za razliku od državljana Latvije), Sud je svoju ocjenu sproveo polazeći od širokog polja slobodne procjene države i na kraju zaključio da se razlozi na koje su se pozvale vlasti Latvije mogu smatrati „naročito uvjerljivim razlozima“ (stavovi 207–221).

B. Roditeljske/porodične naknade

159. U predmetu *Weller protiv Mađarske*, 2009, Sud je utvrdio da isključenje bioloških očeva iz prava na ostvarivanje naknade za porodijsko odsustvo – dok su majke, posvojitelji i staratelji imali pravo na tu naknadu – predstavlja diskriminaciju na osnovu roditeljskog statusa, suprotno članu 14. Konvencije u vezi sa članom 8. Sud je naročito istakao da je širok krug ovlaštenih osoba pokazivao da je naknada imala za cilj pružanje podrške novorođenčadi i cijeloj porodici koja se o njima brine, a ne samo ublažavanje poteškoća povezanih s porođajem koje snosi majka (stavovi 30–35). Slično tome, u predmetu *Topčić-Rosenberg protiv Hrvatske*, 2013, koji se odnosio na različito postupanje prema usvojiteljicama u poređenju s biološkim majkama u pogledu prava na porodijske naknade, Sud je utvrdio povredu člana 14. u vezi sa članom 8, naglasivši da domaće vlasti nisu uzele u obzir činjenicu da položaj biološke majke u trenutku rođenja djeteta odgovara položaju usvojiteljice neposredno nakon usvajanja (stavovi 46–47).

160. Sud je došao do sličnih zaključaka i u drugim predmetima koji se odnose na povezane naknade, kao što su porodične naknade ili dječiji dodaci, utvrdivši povredu člana 14. u vezi sa članom 8:

- *Fawsie protiv Grčke*, 2010, u vezi s odbijanjem dodjele naknade za porodice s mnogo djece zbog državljanstva (stavovi 34–40; vidjeti i *Saidoun protiv Grčke*, 2010, stavovi 36–42);
- *Dhahbi protiv Italije*, 2014, u vezi s odbijanjem dodjele naknade za porodice s mnogo djece zbog državljanstva (stavovi 51–54);
- *Okpisz protiv Njemačke*, 2005, u vezi s različitim postupanjem u pogledu dječijeg dodatka prema strancima koji su posjedovali stabilnu dozvolu boravka i onima koji je nisu imali (stav 34; vidjeti i *Niedzwiecki protiv Njemačke*, 2005, stav 33);

- *Yocheva i Ganeva protiv Bugarske*, 2021, u vezi s odbijanjem dodjele porodične naknade za djecu koja imaju samo jednog živog roditelja (stavovi 114–126).

161. Dalje, u predmetu *Efe protiv Austrije*, 2013, Sud je razmatrao navodnu diskriminaciju zbog odbijanja zahtjeva za porodičnu naknadu i poreske olakšice vezane za izdržavanje djece, zbog činjenice da su djeca podnositelja imala boravište u inostranstvu. Sud je smatrao da je, uspostavljanjem prava na porodičnu naknadu kao dijela svog sistema socijalne zaštite i beneficija, država dobrovoljno odlučila obezbijediti dodatno pravo koje potpada pod opšti djelokrug člana 1. Protokola br. 1 (stav 47). Sud nije smatrao da to predstavlja diskriminaciju, ističući naročito da je porodična naknada bila namijenjena zadovoljavanju potreba rezidentnog stanovništva te da je imala za cilj raspodjelu tereta među porodicama u okviru stanovništva kao ulaganje u buduće generacije, u kontekstu „međugeneracijskog ugovora” na koji djeca koja žive izvan države u pravilu ne bi mogla doprinositi u budućnosti (*ibid.*, stavovi 52–53; vidjeti i *Santos Hansen protiv Danske* (odl.), 2010, u vezi s odbijanjem dodjele posebnog dječijeg dodatka za dijete usvojeno u inostranstvu).

162. Što se tiče porodičnih penzija, u predmetu *Muñoz Díaz protiv Španije*, 2009, Sud je razmatrao prigovor koji se odnosio na odbijanje priznanja valjanosti romskog braka radi ostvarivanja prava na porodičnu (preživjelu) penziju. Sud je utvrdio da je bilo nesrazmjerno to što je država, s jedne strane, izdavala podnositeljici i njoj romskoj porodici porodičnu knjižicu, priznala im status višečlane porodice, omogućila zdravstvenu zaštitu njoj i njoj šestoro djece i gotovo devetnaest godina naplaćivala doprinose za socijalno osiguranje njenog romskog supruga — dakle, priznavala njen status supruge — a s druge strane odbila priznati pravne učinke romskog braka kada je riječ o ostvarivanju prava na porodičnu penziju. Situacija podnositeljice otkrila je nesrazmjernu razliku u postupanju u odnosu na slične situacije u kojima su osobe u dobroj vjeri vjerovala da su u braku, iako brak nije bio pravno valjan. Sud je shodno tome utvrdio povredu člana 14. Konvencije u vezi s članom 1. Protokola br. 1 (stavovi 62–71; vidjeti, suprotno, *Şerife Yiğit protiv Turske* [VV], 2010, stavovi 83–88).

163. U predmetu *Beeler protiv Švajcarske* [VV], 2022, koji se odnosio na prestanak isplate porodične penzije udovcu kada je njihovo najmlađe dijete postalo punoljetno — dok udovice u istoj situaciji nastavljaju primati penziju — Sud je utvrdio da je riječ o diskriminatornom postupanju na osnovu spola. Sud je potvrdio svoj ustaljeni stav da se pozivanje na tradiciju, opšte pretpostavke ili dominantne društvene stavove u određenoj državi ne može smatrati dovoljnim opravdanjem za različito postupanje zasnovano na spolu, bilo u korist žena ili muškaraca, te je odbacio pretpostavku da muž finansijski izdržava ženu (koncept „muškarca hranitelja porodice”). Nadalje, Sud je primijetio da su takve „stvarne nejednakosti” između muškaraca i žena u švajcarskom društvu postale manje izražene, ali da relevantno zakonodavstvo doprinosi održavanju predrasuda i stereotipa o ulozi žena u društvu te je nepovoljno po profesionalni život žena i porodični život muškaraca. Sud je naveo da se podnositelj, nakon smrti supruge, u potpunosti posvetio brizi, odgoju i podizanju svojih kćeri i napustio posao. U dobi od 57 godina, kada je isplata penzije prestala, i nakon dugotrajnog odsustva s tržišta rada, nije bilo osnova vjerovati da bi se podnositelj teže vraćao zaposlenju od žene u sličnoj situaciji, niti da bi prestanak isplate penzije imao manji uticaj na njega nego na udovicu u uporedivim okolnostima. Stoga, Sud je zaključio da nisu postojali „vrlo snažni” ili „posebno uvjerljivi i teški” razlozi koji bi opravdali razliku u postupanju na osnovu spola, te je utvrdio povredu člana 14. Konvencije u vezi s članom 8 (stavovi 110–116).

164. Štaviše, u predmetu *Domenech Aradilla i Rodríguez González protiv Španije*, 2023, koji se odnosio na odbijanje priznanja prava na porodičnu penziju podnositeljima zbog nepredvidive retroaktivne primjene novog uslova za sticanje prava — naime, da partnerska zajednica mora biti formalizirana najmanje dvije godine prije smrti jednog od partnera — Sud je utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1. Važno je da je Sud naglasio kako, budući da su partneri podnositelja već bili preminuli kada je novi uslov uveden, oni nikako nisu mogli ispuniti taj uslov. U tom smislu, Sud je smatrao da ne postoje uvjerljivi razlozi od opšteg interesa koji bi opravdali izostanak prelaznog perioda u relevantnom zakonodavstvu za osobe u istom položaju kao podnositelji, a kako ne bi bile odmah i trajno spriječene da ispunе uslove za ostvarivanje penzije. Podnositelji, koji su raspolagali vrlo ograničenim sredstvima

za život, bili su tako jednom zauvijek onemogućeni da ostvare pravo na porodičnu penziju na koju su mogli legitimno računati. Sud je zaključio da se takva kombinacija elemenata teško može uskladiti s vladavinom prava i da je podnositeljima nametnula prekomjeran teret (stavovi 109–113).

165. S druge strane, u predmetu *Shylina protiv Ukrajine*, 2024, koji se odnosio na obustavu isplate posebne mjesečne naknade (namijenjene podršci porodici podnositeljice) interno raseljenoj osobi zbog neispunjavanja zakonskog uslova o otvaranju bankovnog računa u određenoj državnoj banci, Sud nije našao povredu člana 1. Protokola br. 1 (stavovi 42–46).

C. Naknade iz socijalne zaštite i naknade povezane sa zaposlenjem

166. U predmetu *Gaygusuz protiv Austrije*, 1996, Sud je razmatrao odbijanje dodjele hitne pomoći nezaposlenom muškarcu zbog njegovog državljanstva. Sud je smatrao da pravo na hitnu pomoć predstavlja imovinsko pravo za potrebe člana 1. Protokola br. 1, zaključivši da je ovaj član primjenjiv na predmet i utvrdivši povredu istoga u vezi s članom 14, jer se razlika u postupanju nije zasnivala ni na kakvom „objektivnom i razumnom opravdanju” (stavovi 41. i 50; vidjeti i *Willis protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2002, stavovi 36. i 41–43, kao i *Runkee i White protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2007, stav 45, oba predmeta u vezi s nedostupnošću naknada za udovice muškarcima udovcima).

167. U predmetu *Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2006, koji se odnosio na razlike u pravu na primanje socijalnih naknada (naknade za povrede na radu) proizašle iz različite dobi za odlazak u državnu penziju za žene i muškarce, Sud je zaključio da je država imala razumno i objektivno opravdanje da ispravi nepovoljan ekonomski položaj žena u to vrijeme, dok društvene i ekonomske promjene ne uklone potrebu za takvim posebnim postupanjem prema ženama. Slično tome, odluka da se pravo na takve naknade veže uz penzioni sistem bila je opravdana, budući da su se predmetne naknade odnosile na nadoknadu smanjene radne sposobnosti tokom radnog vijeka osobe. Stoga nije došlo do povrede člana 14. Konvencije u vezi s članom 1. Protokola br. 1 (stavovi 54–66; suprotno tome, vidi *Luczak protiv Poljske*, 2007, stavovi 49–60, u vezi s odbijanjem uključivanja u socijalno-osiguravajući sistem za poljoprivrednike zbog državljanstva podnositelja).

168. Štaviše, u predmetu *Čakarević protiv Hrvatske*, 2018, Sud je razmatrao prigovor koji se odnosio na nalog za retroaktivni povrat naknade za nezaposlene iz sistema socijalne zaštite, koja je podnositeljici greškom bila isplaćena. Utvrdivši da je podnositeljica imala legitimno očekivanje, u smislu člana 1. Protokola br. 1, da se pouzda u tu naknadu kao u zakonito stečeno pravo, Sud je posebno istakao prirodu predmetne naknade – čija je svrha bila osiguravanje sredstava za osnovne egzistencijalne potrebe – te činjenicu da je podnositeljica, u trenutku kada je primala naknadu, mogla opravdano očekivati da se njeno pretpostavljeno pravo na taj iznos ne može retroaktivno dovesti u pitanje (stavovi 64–65). Sud je zaključio da je obaveza da vrati iznos pogrešno isplaćenih naknada za nezaposlenost nametnula podnositeljici pretjeran individualni teret, uzimajući u obzir njenu ukupnu finansijsku i ličnu situaciju: radilo se o znatnom iznosu za osobu koja je ostala bez jedinog izvora prihoda; primljeni iznos bio je potrošen na nužne troškove osnovnog životnog standarda; podnositeljica je bolovala od psihijatrijskog oboljenja i duži period je bila nesposobna za rad. Shodno tome, Sud je utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju (stavovi 87–91; vidjeti i, u istom smislu, *Romeva protiv Sjeverne Makedonije*, 2019, stavovi 66–79).

169. Sud je također razmatrao prigovore u vezi s naknadama iz socijalne zaštite u okviru člana 4. Konvencije. U predmetu *Schuitemaker protiv Nizozemske* (odl.), 2010, podnositeljica koja je primala naknadu za nezaposlene žalila se da je, prema novom zakonodavstvu, bila u obavezi da prihvati „opšte prihvatljivo” zaposlenje kao uslov za nastavak primanja naknade. Sud je utvrdio da, kada država uvede sistem socijalne zaštite, ona ima puno pravo da propiše uslove podobnosti za takve naknade. Posebno, uslov da osoba mora dokazivo nastojati da pronađe i prihvati opšte prihvatljivo zaposlenje ne može se smatrati nerazumnim. U konkretnom slučaju, to je bilo još očitije jer zakonodavstvo nije zahtijevalo od korisnika naknada da traže ili prihvate zaposlenje koje nije društveno prihvatljivo ili koje bi bilo u

suprotnosti s njihovim prigovorima savjesti. Sporni uslov se stoga ne može izjednačiti s prisilom na obavljanje prinudnog ili obaveznog rada u smislu člana 4. stav 2. Konvencije.

170. U predmetu *Le Marrec protiv Francuske*, 2024, podnositelju je ukinuta osnovna socijalna pomoć nakon provjera koje su uslijedile pošto se podnositelj prijavio na internet stranicu Kancelarije za porodične naknade koristeći virtualnu privatnu mrežu (VPN), što je prikazalo da se nalazi izvan Francuske. Sud je utvrdio da je provjera podobnosti podnositelja za socijalnu naknadu za koju se prijavio (sprječavanje prevare) težila da ostvari legitimni cilj u interesu ekonomskog blagostanja zemlje i sprječavanja krivičnih djela (stav 76). Sud je primijetio da je korištenje podataka bilo strogo ograničeno na svrhu zbog koje su prikupljeni – utvrđivanje boravišta podnositelja u Francuskoj radi provjere njegove podobnosti za socijalnu pomoć. Stoga je takvo korištenje podataka bilo strogo nužno potrebno u kontekstu javne službe isplate socijalnih naknada i nije bilo utvrđeno nikakvo nepravilno, prekomjerno ili nepotrebno prikupljanje ili korištenje podataka. Samo službenici Kancelarije za porodične naknade imali su neposredan pristup podacima. Osim toga, podnositelj je imao mogućnost da ispravi netačne podatke o lokaciji, objašnjavajući službenicima da je koristio VPN (stavovi 81–83). Sud je utvrdio da mjera nije predstavljala nesrazmjerno miješanje u podnositeljevo pravo na poštovanje privatnog života.

D. Penzije

171. Sud je razmatrao više predmeta koji se odnose na smanjenje, obustavu ili prekid isplate penzija iz sistema socijalnog osiguranja u smislu člana 1. Protokola br. 1. Sud je uočio da su sistemi socijalnog osiguranja izraz opredjeljenja društva za načelo socijalne solidarnosti s njegovim ranjivim članovima: penzije se u pravilu isplaćuju kako bi se nadoknadila umanjena radna sposobnost koja nastupa s godinama. Međutim, kada osoba koja prima starosnu penziju nastavi ili ponovo počne da radi, ne može se smatrati da je njen radni vijek završen, te radna sposobnost i dalje postoji (*Fábián protiv Mađarske* [VV], 2017, stav 70).

172. Pri ispitivanju proporcionalnosti miješanja, Sud je posebno uzimao u obzir faktore poput obima gubitka beneficija, postojanja elementa izbora, kao i stepena gubitka sredstava za život (*Fábián protiv Mađarske* [VV], 2017, stav 73):

- *Moskal protiv Poljske*, 2009, u vezi s ukidanjem prijevremene penzije podnositeljici, koju je zatražila radi brige o djetetu s ozbiljnim zdravstvenim poteškoćama (stavovi 67–76, povreda člana 1. Protokola br. 1);
- *Apostolakis protiv Grčke*, 2009, u vezi s potpunim oduzimanjem penzije kao automatskom posljedicom krivične osude (stavovi 39–43, povreda člana 1. Protokola br. 1; vidjeti, suprotno, *Philippou protiv Kipra*, 2016, stavovi 66–75, gdje Sud nije utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1);
- *Klein protiv Austrije*, 2011, u vezi s potpunim oduzimanjem svih prava na penziju advokatu nakon njegovog brisanja iz advokatske komore, iako je tokom cijele karijere uplaćivao doprinose, individualno i kolektivno (stavovi 52–58, povreda člana 1. Protokola br. 1);
- *Valkov i drugi protiv Bugarske*, 2011, u vezi s gornjom granicom maksimalnog iznosa penzije (stavovi 94–101, nema povrede člana 1. Protokola br. 1);
- *Stefanetti i drugi protiv Italije*, 2014, u vezi s gubitkom otprilike dvije trećine starosne penzije zbog nižih doprinosa uplaćenih tokom rada u inostranstvu (stavovi 59–67, povreda člana 1. Protokola br. 1²⁷);
- *Fábián protiv Mađarske* [VV], 2017, u vezi s obustavom državne penzije penzioneru zaposlenom u civilnoj službi (stavovi 69–85, nema povrede člana 1. Protokola br. 1);

²⁷ U donošenju svoje odluke, Sud se pozvao na minimalni iznos penzije utvrđen od strane Evropskog komiteta za socijalna prava (stavovi 62–64).

- *Savickis i drugi protiv Latvije* [VV], 2022, u vezi s isključivanjem radnih perioda ostvarenih u drugim državama bivšeg SSSR-a iz obračuna penzije za stalno nastanjene osobe bez državljanstva, za razliku od državljana Latvije (stavovi 215–221, nema povrede člana 14. u vezi s članom 1. Protokola br. 1).

173. Sud je također pridavao naročitu važnost načelu „dobrog upravljanja“, prema kojem javne vlasti moraju djelovati s najvećom pažnjom kada odlučuju o pitanjima od vitalnog značaja za pojedince, kao što su socijalne naknade i druga imovinska prava. Iako je Sud smatrao da javne vlasti ne treba sprječavati u ispravljanju svojih grešaka, imajući u vidu važnost socijalne pravde, to ne može prevagnuti u situaciji u kojoj pojedinac mora snositi prekomjeren teret kao rezultat mjere kojom se lišava određene naknade (*Moskal protiv Poljske*, 2009, stavovi 72–73).

174. U predmetu *Bernotas protiv Litve*, 2024, Sud je razmatrao prigovor u vezi s obavezom podnositelja da vlastima socijalne zaštite nadoknadi penziju (zbog potpune nesposobnosti za rad) isplaćenu osobi koju je podnositelj slučajno povrijedio. Sud je najprije primijetio da je podnositelju predstavke u domaćem postupku bila pružena razumna mogućnost da ospori uzročno-posljedičnu vezu između svojih radnji i obima povreda žrtve (stav 105). Nadalje, Sud je naveo da usklađivanje iznosa penzije s promjenama ekonomske situacije u zemlji nije bilo arbitrarno niti nerazumno (stav 107). Sud je također uzeo u obzir mogućnost smanjenja iznosa naknade: ukoliko bi se radna sposobnost žrtve poboljšala; zbog finansijske situacije podnositelja; zbog činjenice da je povreda bila prouzrokovana nenamjerno ili da je žrtva već bila oštećena za znatan dio prouzrokovane štete (stavovi 108–109). Na kraju, Sud je primijetio da su vlasti preduzele mjere s ciljem ublažavanja finansijskog tereta nametnutog podnositelju, naročito time što su mu omogućile da dug otplaćuje u mjesečnim ratama (*ibid.*, stav 111). Prema tome, nije došlo do povrede člana 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju.

175. Nadalje, u pogledu prigovora na navodnu diskriminaciju u sistemima socijalne zaštite ili penzija, Sud je naglasio da je za njegovu ocjenu relevantna usklađenost samog sistema s članom 14, a ne individualne činjenice ili okolnosti konkretnih podnositelja predstavke ili drugih osoba koje su ili bi mogle biti pogođene zakonodavstvom (*Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2010, stav 62, sa daljnjim referencama). Uloga Suda jeste da utvrdi pitanje načela, odnosno da li zakonodavstvo kao takvo nezakonito pravi razliku između osoba koje se nalaze u relevantno sličnom položaju (*ibid.*).

176. U predmetu *Carson i drugi*, koji se odnosio na nepostojanje indeksacije penzija pojedinaca koje žive u zemljama van inostranstva, Sud je utvrdio da se podnositelji nisu nalazili u relevantno sličnom položaju u odnosu na rezidente Ujedinjenog Kraljevstva. Sud je uzeo u obzir, *inter alia*, da je penzioni sistem primarno osmišljen da zadovolji potrebe penzionera koji žive u državi, te da se ne može napraviti poređenje s penzionerima koji žive u inostranstvu zbog širokog spektra ekonomskih i socijalnih razlika koje postoje od države do države. Sud je također naveo da podnositelji, kao nerezidenti, ne doprinose ekonomiji tužene države, posebno jer ne plaćaju poreze kojima bi se nadomjestio trošak bilo kakvog povećanja penzije (stav 86; uporediti sa *Pichkur protiv Ukrajine*, 2013, stavovi 50–51, u vezi s potpunim ukidanjem starosne penzije zbog prebivališta u inostranstvu).

177. U predmetu *Andrle protiv Češke Republike*, 2011, Sud je utvrdio da je snižavanje starosne granice za sticanje prava na penziju za žene koje su odgajale djecu – što nije postojalo za muškarce – bila mjera preduzeta radi ispravljanja predmetne nejednakosti, te da trenutak uvođenja i obim mjera usmjerenih na izjednačavanje starosnih granica nisu bili očigledno nerazumni. Shodno tome, nije došlo do povrede člana 14. u vezi s članom 1. Protokola br. 1 (stavovi 54–61).

178. Nadalje, u predmetu *Stummer protiv Austrije* [VV], 2011, Sud je razmatrao prigovor na diskriminaciju zasnovanu na odbijanju da se u obračun penzije uračuna rad obavljen u zatvoru. Utvrdivši da su radni zatvorenici u relevantno sličnoj situaciji kao i obični radnici, Sud je naglasio da nije odlučujuća priroda ili cilj rada, već potreba da se pojedincima u starosti osigura penzijska zaštita, te time i njihovo obuhvaćanje sistemom starosnog penzionog osiguranja (stav 95). Sud je zaključio da je razlika u postupanju bila proporcionalna, ističući da je pitanje uključenosti zatvorenika u sistem

starosnih penzija usko povezano sa pitanjima krivične i socijalne politike – područjem u kojem država uživa široko polje slobodne procjene. Tuženoj državi se nije moglo prigovoriti što je dala prioritet sistemu osiguranja, naime osiguranju za slučaj nezaposlenosti, koji je smatrala najrelevantnijim za reintegraciju zatvorenika nakon njihovog puštanja na slobodu, a ne sistemu starosnih penzija. Slijedom toga, nije došlo do povrede člana 14. u vezi s članom 1. Protokola br. 1 (stavovi 101–111).

V. Stanovanje²⁸

Član 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

- „1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.
2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, sprječavanja nereda ili sprječavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.”

Član 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.”

Član 1. Protokola br. 1 – Zaštita imovine

- „1. Svako fizičko ili pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.
2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo Države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnim da bi nadzirala korištenje imovine u skladu s opštim interesima ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni.”

Član 2. Protokola br. 4 uz Konvenciju – Sloboda kretanja

- „1. Svako ko se zakonito nalazi na teritoriji jedne države ima, na toj teritoriji, pravo na slobodu kretanja i slobodu izbora boravišta.
2. Svako je slobodan da napusti bilo koju zemlju, uključujući i vlastitu.
3. Nikakva ograničenja ne mogu se postaviti u odnosu na ostvarivanje ovih prava osim onih koja su u skladu sa zakonom i koja su neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti ili javne sigurnosti, radi očuvanja javnog poretka, za sprječavanje kriminala, za zaštitu zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.
4. Prava iz stava 1. mogu se također, u posebnim oblastima ograničiti u skladu sa zakonom i opravdati javnim interesom u demokratskom društvu.”

²⁸ Radi sveobuhvatnije ocjene, vidjeti odjeljak „Stanovanje” u poglavlju „Dom” *Vodiča kroz sudsku praksu o članu 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima*, kao i pododjeljak „Zakup na nekretnini i stambena prava” u poglavlju

A. Opšta razmatranja

1. Opseg primjene

179. Ne postoji pravo na obezbjeđivanje smještaja prema članu 8. Konvencije (*Chapman protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2001, stav 99; *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020, stav 114). Obim svake pozitivne obaveze da se obezbijedi smještaj beskućnicima mora biti ograničen (*O'Rourke protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2001; *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020, stav 114). Međutim, Sud je prihvatio da u izuzetnim slučajevima obaveza obezbjeđivanja skloništa posebno ranjivim pojedincima može proisteci iz člana 8. Konvencije (*Yordanova i drugi*, 2012, stav 130). Nadalje, kao što je Sud ranije utvrdio u vezi s drugim socijalnim naknadama (vidjeti, na primjer, *Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.) [VV], 2005, stav 55), kada se država ugovornica odluči da dodjeljuje takve naknade, mora to činiti na način koji je u skladu s članom 14. Sud je utvrdio da zakonodavstvo koje utiče na uslove podobnosti za dobijanje pomoći pri pronalasku smještaja za osobe kojima prijete beskućništvo utiče na njihov dom i porodični život, te stoga spada u djelokrug člana 8. (*Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2011, stav 40).

180. Zaštita koju pruža član 8. Konvencije može se odnositi i na osobe koje žive u domaćinstvu kao partneri osoba koje imaju stanarska prava (*Prokopovich protiv Rusije*, 2004, stav 37). U predmetu *Karner protiv Austrije*, 2003, Sud je utvrdio povredu člana 14. u vezi s članom 8, gdje je jednoj osobi bila uskraćena mogućnost da naslijedi zakup nakon smrti svog istospolnog partnera (stavovi 41–43; vidjeti i *Kozak protiv Poljske*, 2010, stav 99).

181. Nadalje, član 8. ne garantuje pravo da se živi na određenoj lokaciji (*Codona protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2006; *Garib protiv Nizozemske* [VV], 2017, stav 141), dok se sloboda izbora mjesta boravišta nalazi „u samoj suštini člana 2. stava 1. Protokola br. 4 (sloboda kretanja)”.

182. Iako Konvencija ne štiti pristup sigurnoj vodi za piće kao takav, uporan i dugotrajan nedostatak pristupa sigurnoj vodi za piće može imati štetne posljedice po zdravlje i ljudsko dostojanstvo, efektivno narušavajući samu srž privatnog života i uživanje doma, što može aktivirati pozitivne obaveze države prema članu 8. Postojanje takve pozitivne obaveze i njen konkretan sadržaj određuju se specifičnim okolnostima pogođenih osoba, pravnim okvirom, kao i ekonomskom i socijalnom situacijom države (*Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020, stav 116). Međutim, u predmetu *Hudorovič i drugi*, koji se odnosio na navodno nedovoljne mjere državnih vlasti da obezbijede pristup sigurnoj vodi za piće i sanitarnim uslovima za romske zajednice koje žive u nelegalnim naseljima, Sud je zaključio da država ne može snositi cjelokupan teret obezbjeđivanja tekuće vode u domovima podnositelja, posebno kada, kao u tom slučaju, nije bilo finansijskih ni drugih prepreka koje bi sprječavale podnositelje da poboljšaju vlastite životne uslove. U tim okolnostima, uzimajući u obzir da su vlasti podnositeljima omogućile pristup vodi za piće i da su podnositelji primali socijalne naknade, Sud je zaključio da je tužena država uzela u obzir ranjiv položaj podnositelja i ispunila zahtjeve člana 8. Konvencije (stavovi 149–159).

183. Nadalje, Sud je utvrdio da, kada je osobi na osnovu pravosnažne i izvršne presude dodijeljen smještaj koji ona ima pravo posjedovati i koristiti, te, pod određenim uslovima, otkupiti, može se smatrati da ta osoba ima „imovinu” u smislu člana 1. Protokola br. 1 (*Teteriny protiv Rusije*, 2005, stavovi 48–50). Međutim, u predmetu *Tchokontio Happi protiv Francuske*, 2015, koji se odnosio na neizvršenje sudskog naloga za hitno obezbjeđivanje novog smještaja podnositeljici, Sud je napravio razliku između prava i opcije buduće kupovine. Utvrđeno je da je podnositeljica, prema dobijenom socijalnom najmu, imala pravo da koristi stan, ali samo mogućnost da ga kupi. Sud je zaključio da ne postoji legitimno očekivanje sticanja vlasništva te da njeno pravo na socijalni zakup stana ne predstavlja „imovinu” u smislu člana 1. Protokola br. 1 (stavovi 59–60). Sličnu, ali širu distinkciju Sud

„Pojam ‘imovine’”, kao i odjeljak „Zakupi i kontrola stanarine” u poglavlju „Posebna pitanja” *Vodiča kroz sudsku praksu o članu 1. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*.

je napravio u predmetima protiv država nasljednica koji su se ticali posebno zaštićenih stanarskih prava nakon raspada bivše Jugoslavije (*Mago i drugi protiv Bosne i Hercegovine*, 2012, stav 78).

2. Polje slobodne procjene

184. Sud će obično priznati široko polje slobodne procjene u oblastima koje obuhvataju primjenu socijalnih ili ekonomskih politika, uključujući i one koje se odnose na stanovanje (*Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2004, stav 82; *Yordanova i drugi protiv Bugarske*, 2012, stav 118; *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020, stav 141). Zbog neposrednog poznavanja vlastitog društva i njegovih potreba, domaće vlasti su, u načelu, u boljem položaju od međunarodnog sudije da ocijene šta je u javnom interesu na socijalnim ili ekonomskim osnovama, te će Sud u pravilu poštovati izbor zakonodavne politike osim ako je ona „očigledno bez razumnog opravdanja” (*Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], 2006, stav 52; *Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2011, stav 37). To naročito važi u kontekstu raspodjele ograničenih državnih resursa (*Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020, stav 141; *Šaltinytė protiv Litvanije*, 2021, stavovi 64 i 77). Sud je također istakao da je polje slobodne procjene u pitanjima stanovanja uže kada je riječ o pravima iz člana 8, u poređenju s onima iz člana 1. Protokola br. 1, imajući u vidu središnju važnost člana 8. za identitet pojedinca, samoodređenje, fizički i moralni integritet, kao i očuvanje odnosa s drugima i stabilnu i sigurnu ukorijenjenost u zajednici (*Andrey Medvedev protiv Rusije*, 2016, stav 53; *Gladysheva protiv Rusije*, 2011, stav 93).

185. Sud je smatrao legitimnim da države uspostave kriterijume prema kojima se socijalno stanovanje može dodjeljivati, kada nedostaje raspoloživog stambenog fonda za sve koji ispunjavaju uslove, pod uslovom da ti kriteriji nisu proizvoljni ili diskriminatorni. Države mogu biti opravdane u pravljenu razlika između različitih kategorija imigranata i u ograničavanju pristupa određenih kategorija javne službe poput socijalnog stanovanja (*Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2011, stav 49). Predmet *Bah* odnosio se na odbijanje da se maloljetnik pod imigracionom kontrolom uzme u obzir pri utvrđivanju prioriteta za dodjelu socijalnog stanovanja. Sud nije utvrdio povredu člana 14. u vezi s članom 8, ocijenivši da je različito postupanje kojim je podnositeljica bila podvrgnuta bilo razumno i objektivno opravdano potrebom da se, što pravednije, dodijeli ograničena količina socijalnih stanova u Ujedinjenom Kraljevstvu te legitimnošću uzimanja u obzir imigracionog statusa osoba kojima je stanovanje potrebno (stav 52; vidjeti i *L.F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2022, stavovi 46–48, o isključenju osoba koje nisu pripadnici ortodoksne jevrejske zajednice iz socijalnih stanova kojima upravlja dobrotvorna organizacija te zajednice).

186. Iako je polje slobodne procjene načelno široko, Sud je naglasio da se mjere ekonomske i socijalne politike moraju sprovoditi na način koji ne krši zabranu diskriminacije i koji je u skladu sa zahtjevom proporcionalnosti. U kontekstu člana 14. u vezi s članom 1. Protokola br. 1, Sud je ograničio prihvatanje zakonodavne političke odluke kao one koja nije „očigledno bez razumnog utemeljenja” na okolnosti u kojima navodno različito postupanje proizlazi iz prelazne mjere koja čini dio šeme osmišljene da ispravi postojeću nejednakost. Izvan tog konteksta – a posebno kada se navodna diskriminacija zasniva na invaliditetu ili spolu – polje slobodne procjene države je znatno suženo, te su potrebni „vrlo ozbiljni razlozi” da bi se opravdalo različito postupanje (*J.D. i A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2019, stavovi 88–89, 97. i 104).

187. Nadalje, Sud je u svojoj sudskoj praksi naglašavao nužnost da države uzmu u obzir ranjive i društveno marginalizovane grupe, kao što je, na primjer, romska populacija, kojoj može biti potrebna pomoć kako bi mogla efektivno uživati ista prava kao i većinsko stanovništvo (*Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, 2020, stav 142). Takve okolnosti mogu dovesti do pozitivne obaveze države prema Konvenciji, na osnovu člana 8, da olakša način života Roma (*Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2004, stavovi 84 i 94). Ovo naročito važi ako je stepen zadiranja u prava iz člana 8. ozbiljan, kao u slučajevima koji dovode do beskućništva (*ibid.*, stavovi 85–86). Pored toga, Sud je smatrao specifičnost podnositelja kao društvene grupe i njihove potrebe jednim od relevantnih faktora u ocjeni

proporcionalnosti koju su domaće vlasti dužni sprovesti (*Yordanova i drugi*, 2012, stavovi 129. i 132–133; *Hudorovič i drugi protiv Slovenije*, stavovi 142. i 147).

188. Za sažet prikaz relevantnih opštih načela koja se odnose na polje slobodne procjene države i ocjenu proporcionalnosti u ovoj oblasti, vidjeti *Faulkner i McDonagh protiv Irske* (odl.), 2022, stavovi 94–98.

B. Prinudno iseljenje/Gubitak doma

189. U svojoj sudskoj praksi, Sud je generalno smatrao legitimnim da vlasti nastoje ponovno preuzeti posjed nad zemljištem ili imovinom od osoba koje nisu imale pravo da ih koriste (*Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2004, stav 69; *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2008, stav 48; *Yordanova i drugi protiv Bugarske*, 2012, stav 111).

190. Međutim, prinudna iseljenja ne moraju biti samo propisana domaćim pravom, nego moraju biti i srazmjerna legitimnom cilju kojem se teži, uzimajući u obzir posebne okolnosti slučaja (*Orlić protiv Hrvatske*, 2011, stav 64; *Andrey Medvedev protiv Rusije*, 2016, stav 54). Postojanje procesnih garancija za takve mjere predstavlja ključno razmatranje u ocjeni Suda o proporcionalnosti miješanja (*Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2004, stavovi 83 i 92; *Faulkner i McDonagh protiv Irske* (odl.), 2022, stavovi 101–102). Sud, posebno, mora ispitati da li je postupak donošenja odluke kojom se uređuje miješanje bio pravičan i da li je osigurao dužno poštovanje interesa pojedinca zaštićenih članom 8. Konvencije (*ibid.*; *Brežec protiv Hrvatske*, 2013, stavovi 48–50). Pri utvrđivanju da li je na domaćem nivou izvršena potrebna procjena proporcionalnosti, Sud može razmatrati ukupnu pravičnost postupka u cjelini (analogno članu 6) (*Faulkner i McDonagh protiv Irske* (odl.), 2022, stav 103, gdje je Sud utvrdio da je nepovoljan položaj podnositelja predstavke nastao usljed inicijalnog nedostatka pravnog zastupanja gotovo odmah otklonjen kada im je nekoliko dana kasnije odobrena pravna pomoć).

191. Nadalje, Sud je utvrdio, na osnovu člana 8. Konvencije, da svaka osoba koja je u riziku od gubitka svog doma treba, u principu, imati mogućnost da nezavisan sud ocijeni proporcionalnost mjere, čak i ako je, prema domaćem pravu, pravo na stanovanje prestalo (*McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2008, stavovi 50 i 53). Ovo načelo je razvijeno u kontekstu stanova u državnom ili društvenom vlasništvu (*F.J.M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), 2018, stav 37, sa daljnjim referencama). Međutim, napravljena je razlika između stanodavaca koji su javna vlast i privatnih stanodavaca, tako da se navedeno načelo ne primjenjuje automatski u slučajevima kada povraćaj posjeda zahtijeva pojedinac ili privredno društvo. Naprotiv, u takvim slučajevima smatra se da je ravnoteža između suprotstavljenih interesa privatnih strana (privatnog stanodavca i stanara) postignuta zakonodavstvom čija je svrha zaštita relevantnih prava iz Konvencije (*ibid.*, stavovi 41–46).

192. Kada domaće vlasti u svojim odlukama o naredbi i potvrđivanju prinudnog iseljenja podnositelja nisu dale nikakvo obrazloženje niti su navele razloge koji bi pokazali da je prinudno iseljenje bilo nužno, Sud može izvesti zaključak da legitimni interes države u upravljanju svojom imovinom mora ustupiti mjesto pravu podnositelja na poštovanje njegovog doma (*Bjedov protiv Hrvatske*, 2012, stavovi 70–71; *Yordanova i drugi protiv Bugarske*, 2012, stav 118). U predmetu *Yordanova i drugi* radilo se o planiranom prinudnom iseljenju Roma iz njihovih dugogodišnjih naselja bez obezbjeđivanja alternativnog smještaja. Sud je zaključio da bi prinudno iseljenje predstavljalo povredu člana 8. Konvencije jer domaće vlasti nisu uzele u obzir nepovoljan položaj podnositelja i nisu dale razloge koji bi opravdali potrebu njihovog uklanjanja, posebno budući da bi u nedostatku alternativnog smještaja postali beskućnici (stavovi 122–134; vidjeti i *Nafornita protiv Republike Moldavije*, 2024, stavovi 41–42, koji se odnosio na prinudno iseljenje iz državnog stana nakon dugogodišnjeg zakonitog boravka zasnovanog na ugovoru o korištenju).

193. Sud je povukao analogiju između načela iz člana 8, utvrđenih u gore pomenutim predmetima koji se odnose na prinudno iseljavanje zakupaca i stanara iz javnih stanova ili sa državnog zemljišta, i onih

koji se odnose na gubitak vlastitog doma, potvrđujući svoj stav da ocjena nužnosti miješanja u takvim slučajevima obuhvata ne samo materijalna pitanja već i pitanja postupka, odnosno da li je proces donošenja odluke iskazao dužno poštovanje prema interesima zaštićenim članom 8. (*Ivanova i Cherkeзов protiv Bugarske*, 2016, stavovi 52–53). U predmetu *Ivanova i Cherkeзов*, koji se odnosio na nalog za rušenje doma podnositelja zbog kršenja građevinskih propisa, Sud je utvrdio da bi rušenje predstavljalo povredu člana 8. jer podnositelji nisu imali na raspolaganju postupak koji bi im omogućio odgovarajuće preispitivanje vlastite situacije i proporcionalnosti mjere. Domaći postupak fokusirao se isključivo na nezakonitost objekta, bez razmatranja ličnih okolnosti podnositelja, poput činjenice da je to bio njihov jedini dom i da nisu imali alternativni smještaj (stavovi 56–62). Da je upravo takav obim procjene koji su vlasti dužne provesti u predmetima koji se tiču rušenja doma, Sud je potvrdio i u predmetu *Simonova protiv Bugarske*, 2023, stav 48, koji se također odnosio na nalog za rušenje nezakonito izgrađenog objekta. Sud je utvrdio povredu člana 8. jer domaće vlasti nisu: razmotrile rizik da jedna porodica, koju čine samohrana majka i njena maloljetna djeca, ostanu bez doma; preduzele korake radi obezbjeđivanja adekvatnog alternativnog smještaja; niti su procijenile proporcionalnost mjere u specifičnim okolnostima podnositeljice (stavovi 51–54).

194. Predmeti koji uključuju prinudno iseljenje mogu također podrazumijevati pozitivne obaveze tužene države. U predmetu *Pibernik protiv Hrvatske*, 2004, Sud je smatrao da je propust domaćih vlasti da izvrše nalog za prinudno iseljenje u korist vlasnika predstavljao neizvršenje obaveza države prema članu 8. Konvencije (stavovi 64 i 70; vidjeti i *Cvijetić protiv Hrvatske*, 2004, stavovi 51–53).

C. Kontrola stanarine

195. Sud je priznao da oblasti poput stambenog zbrinjavanja, koje savremena društva smatraju osnovnom socijalnom potrebom i koje imaju ključnu ulogu u socijalnim i ekonomskim politikama država ugovornica, često zahtijevaju određeni oblik državne regulacije. U toj oblasti, odluke o tome da li – i ako da, kada – će se prepustiti u potpunosti djelovanju tržišnih snaga ili će biti podvrgnute državnoj kontroli, kao i izbor mjera za obezbjeđenje stambenih potreba zajednice i vremenski okvir njihove primjene, nužno uključuju razmatranje složenih socijalnih, ekonomskih i političkih pitanja. Smatrajući prirodnim da polje slobodne procjene kojim raspolaže zakonodavac pri sprovođenju socijalnih i ekonomskih politika treba tumačiti široko, Sud je u više navrata izjavio da će poštovati presudu zakonodavca o tome šta je u „javnom” ili „opštem” interesu, osim ako ta presuda nije „očigledno lišena razumne osnove” (*Hutten-Czapska protiv Poljske* [VV], 2006, stavovi 165–166).

196. U predmetu *Mellacher i drugi protiv Austrije*, 1989, koji se odnosio na stanodavce koji su osporavali uvođenje zakonom propisanog smanjenja stanarine na osnovu člana 1. Protokola br. 1, Sud je utvrdio da je bilo razumno da austrijski zakonodavac zaključi da socijalna pravda zahtijeva smanjenje početno utvrđenih stanarina i da ta zakonska smanjenja, iako znatna, nisu nužno predstavljala nesrazmjerno opterećenje za stanodavce (stavovi 53–57).

197. Suprotno tome, u predmetu *Hutten-Czapska protiv Poljske* [VV], 2006, u kojem je Sud razmatrao prigovor stanodavke pogođene restriktivnim sistemom kontrole stanarine uvedenim nakon pada komunističkog režima u Poljskoj, Sud je utvrdio povredu člana 1 Protokola br. 1. Dotična shema, osim što je određivala nivoe stanarine, bila je sačinjena od kombinacije različitih ograničenja prava stanodavaca u pogledu slobode ugovaranja i pregovaranja o uslovima zakupa sa stanarima, kao i određivanja uslova za raskid ugovora o zakupu. Iako je Sud prihvatio legitiman cilj osporavanog sistema kontrole stanarine – obezbjeđenje socijalne zaštite stanara i postepeni prelazak sa državom kontrolisane stanarine na ugovorenu tržišnu stanarinu – te priznao izuzetno teška i socijalno osjetljiva pitanja u vezi s usklađivanjem suprotstavljenih prava stanodavaca i socijalnih prava stanara, utvrdio je da tužena država nije postigla potreban pravičan balans između ta dva interesa, već je u konkretnom slučaju podnositeljici nametnula nesrazmjerno i prekomjerno opterećenje (stavovi 178. i 223–225).

198. Sud se bavio sličnim pitanjima kontrole stanarine u predmetima protiv država članica nakon promjene režima, utvrđujući dodatne povrede člana 1. Protokola br. 1 (*Statileo protiv Hrvatske*, 2014,

stavovi 140–145; *Bittó i drugi protiv Slovačke*, 2014, stavovi 105–119). U predmetu *Kasmi protiv Albanije*, 2020, podnositelj se žalio da ne može povratiti posjed nad imovinom koja je priznata kao vlasništvo njegove porodice nakon privatizacionih reformi, ali koju su koristili stanari koji su – zbog ranjivosti i rizika od beskućništva – uživali posebnu zaštitu. Iako je Sud prihvatio legitiman cilj zakonodavstva, koji je bio da se obezbijedi stanovanje ranjivom dijelu stanovništva po razumno pristupačnim cijenama u zemlji u kojoj je potražnja nadmašivala raspoloživi broj stanova, ipak je utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1, imajući u vidu zakonom nametnute ugovore o zakupu, izostanak adekvatnih mehanizama za zaštitu prava podnositelja da okonča zakup, nizak iznos zakonom propisane stanarine koji nije omogućavao usklađivanje sa inflacijom, kao i dug period pravne nesigurnosti u kojem se podnositelj nalazio (stavovi 76 i 79–85).

199. Sličan zaključak postignut je u predmetu *Berger-Krall i drugi protiv Slovenije*, 2014, iako iz perspektive prava stanara prema članu 1. Protokola br. 1, što je dovelo do utvrđenja da nije bilo povrede Konvencije. Predmet se odnosio na prigovore stanara koji su stanovali u društvenim stanovima na osnovu „posebno zaštićenog stanarskog prava” iz prethodnog režima, a koji su se žalili na povećanje stanarine i smanjenje sigurnosti stanovanja nakon prelaska države na tržišnu ekonomiju. Iako je Sud priznao opšti pad nivoa pravne zaštite stanara usljed reformi, naveo je da su to bile donekle neizbježne posljedice zakonodavnog izbora denacionalizacije i tranzicije ka tržišnoj ekonomiji, u kojoj je država morala adekvatno izbalansirati prava vlasnika i stanara. Osim toga, Sud je smatrao da su podnositelji i dalje uživali posebnu zaštitu, naročito zato što su njihovi ugovori bili zaključeni na neodređeno vrijeme, a povećanje stanarine je i dalje bilo niže od tržišne stanarine i, u svakom slučaju, ne pretjerano u odnosu na njihove prihode. Shodno tome, Sud je zaključio da je tužena država, usklađujući suprotstavljene interese, osigurala pravičnu raspodjelu socijalnog i finansijskog tereta uključenog u stambenu reformu (stavovi 205–212).

200. Nadalje, u predmetu *Edwards protiv Malte*, 2006, koji se odnosio na rekviziciju stanarskog prostora i susjedne parcele podnositelja predstavke od strane Vlade radi obezbjeđenja smještaja za beskućnike, Sud je također utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1, zbog ograničenja koje je osporena mjera nametnula uživanju prava vlasnika. Sud je prihvatio legitiman cilj rekvizicije i kontrole stanarine kojem se težilo – osiguranje pravične raspodjele i korištenja stambenih resursa radi socijalne zaštite stanara, sprječavanja beskućništva i zaštite dostojanstva materijalno ugroženih stanara (stav 67). Međutim, u ocjeni da li je postignut pravičan balans između opšteg interesa zajednice i prava podnositelja na mirno uživanje njegove imovine, Sud je ukazao da je vlasnik izgubio kontrolu nad svojom imovinom gotovo 30 godina, da je naknada koju je primao bila izuzetno niska u odnosu na tržišne cijene, te da nije imao nikakav uticaj na izbor stanara niti na bilo koji od ključnih uslova zakupa. Stoga je Sud utvrdio da je podnositelju nametnut nesrazmjerno težak i prekomjeran teret, jer je on morao snositi najveći dio socijalnih i finansijskih troškova obezbjeđenja smještaja za druge (stavovi 73–79).

201. U predmetu *Lindheim i drugi protiv Norveške*, 2012, zakonske izmjene dale su zakupcima zemljišta korištenog za stalne ili vikend-kuće pravo da produže zakup pod istim uslovima kao i ranije, na neodređeno vrijeme. Sud je također utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1. Smatrao je da su ciljevi socijalne politike kojima je zakonodavstvo težilo – zaštita interesa zakupaca koji su bili slabijeg imovinskog stanja – bili legitimni, naročito jer je ukidanje kontrole zakupnine 2002. godine imalo ozbiljne posljedice po mnoge zakupce koji nisu bili spremni za naglo povećanje zakupnine (stavovi 97–100). Međutim, Sud je zaključio da su zakonske izmjene nametnule podnositeljima predstavke nesrazmjerno opterećenje, imajući u vidu niz faktora, uključujući to što je nivo zakupnine bio izrazito nizak, što su produženja bila neograničenog trajanja, što se zakup mogao povećavati samo prema indeksu potrošačkih cijena, a ne prema vrijednosti zemljišta, te što je samo zakupac mogao raskinuti ugovor o zakupu (stavovi 126–136; vidjeti, suprotno, *The Karibu Foundation protiv Norveške*, 2022, stavovi 75–94, naknadni predmet povezan sa *Lindheim*).

202. Svrha u koju zakupci koriste određenu imovinu može također predstavljati važan faktor u ocjeni proporcionalnosti mjera kontrole stanarine koje vrši Sud. U predmetu *Bradshaw i drugi protiv Malte*,

2018, gdje je predmet zakupa bio prostor koji je koristio muzički klub, Sud je primijetio da se prostor koristio za društvene i kulturne aktivnosti, dakle u komercijalne svrhe, za razliku od, na primjer, socijalnog stanovanja, koje podrazumijeva manje značajan stepen javnog interesa nego u drugim predmetima i koje nije moglo opravdati tako značajno smanjenje stanarine u odnosu na tržišnu vrijednost zakupa (stavovi 58. i 63–66).

D. Ostale mjere državne kontrole

203. U predmetu *Garib protiv Nizozemske* [VV], 2017, Sud je razmatrao prigovor u skladu sa članom 2. Protokola br. 4 uz Konvenciju protiv urbanističkih propisa koji su zahtijevali da osobe koje žele živjeti u određenim gradskim četvrtima ili već šest godina imaju prebivalište u tom području, ili da ostvaruju prihod iz rada, kako bi dobile stambenu dozvolu za tu oblast. Cilj zakonodavstva bio je zaustavljanje propadanja i stigmatizacije siromašnih unutrašnjih gradskih četvrti Roterdama, kao i podsticanje naseljavanja osoba koje ne zavise od socijalne pomoći. Sud je istakao da se, imajući u vidu socijalni i ekonomski kontekst predmeta, zakonodavcu u načelu mora priznati široko polje slobodne procjene i u pogledu njegove odluke da interveniše u toj oblasti i u pogledu detaljnih pravila koja je uspostavio radi postizanja ravnoteže između suprotstavljenih javnih i privatnih interesa. Konkretno, Sud je ponovio da u oblasti složenoj i zahtjevnoj poput urbanog razvoja velikih gradova država uživa široko polje slobodne procjene prilikom provođenja svoje urbanističke politike (stavovi 138–139).

204. Kada je razmatrao da li je miješanje u prava podnositeljice, kojoj je zahtjev za stambenu dozvolu odbijen zbog toga što nije ispunjavala nijedan od propisanih kriterija, bilo opravdano, Sud je analizirao zakonodavni okvir i njene lične okolnosti. Sud je utvrdio da nema dokaza da su političke odluke vlasti u relevantnom periodu bile očigledno pogrešne ili da su proizvele nesrazmjerno negativne posljedice na nivou pojedinca pogođenog mjerom. Naprotiv, pokazalo se da se socioekonomski sastav relevantnih četvrti počeo mijenjati – više novih stanovnika bilo je zaposleno nego ranije (*Garib protiv Nizozemske* [VV], 2017, stavovi 147–148). Osim toga, Sud je pridao znatan značaj postojanju proceduralnih garancija koje su ukazivale na to da su prava i interesi osoba poput podnositeljice bili adekvatno zaštićeni: lokalno je moralo biti dostupno dovoljno alternativnog smještaja za osobe koje ne ispunjavaju uslove; status određenih četvrti morao se preispitivati svake četiri godine; nadležni ministar je svakih pet godina izvještavao Parlament o efektivnosti zakonodavstva i njegovoj primjeni u praksi; te je postojala pojedinačna klauzula o teškim okolnostima. Dodatnu zaštitu pružala je mogućnost sudskog preispitivanja u dva stepena nadležnosti u skladu sa članom 6. Rezultat je bio da Sud zaključi da tužena država nije prekoračila polje slobodne procjene koje joj je bila priznato (stavovi 150–157).

205. Nadalje, prilikom vaganja interesa podnositeljice u odnosu na javni interes koji je zakonodavstvo težilo da postigne, Sud je zaključio da lična situacija podnositeljice, kao posljedica odbijanja stambene dozvole, nije bila naročito uvjerljiva. Sud je primijetio, *inter alia*, da nema nagovještaja da je podnositeljica pretrpjela bilo kakvu stvarnu teškoću, da je odbila objasniti zbog čega – osim lične preferencije – želi ostati u predmetnoj četvrti, te da je prešla u stan subvencioniran od države u drugoj opštini neposredno prije isteka šestogodišnjeg perioda čekanja. Kao rezultat toga, Sud je zaključio da posljedice odbijanja davanja stambene dozvole podnositeljici nisu bile takve prirode i težine da bi njen lični interes prevagnuo nad opštim interesom koji se ostvarivao dosljednom primjenom sporne mjere (*Garib protiv Nizozemske* [VV], 2017, stavovi 160–165). Prihvatanjem neobrazložene lične preferencije potkopala bi se mogućnost domaćih vlasti i Suda da izvagaju javne i privatne interese o kojima je riječ, te bi se potkopalo javno odlučivanje, faktički svodeći polje slobodne procjene države na nulu (stav 166).

E. Stambene naknade

206. Sudska praksa Suda u pogledu stambenih naknada uglavnom se razvila u okviru člana 14. u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju. Predmet *Vrountou protiv Kipra*, 2015, odnosio se na

uskraćivanje izbjegličke kartice – jedinog načina za ostvarivanje prava na stambenu naknadu – na osnovu toga što je podnositeljica bila dijete raseljene žene, a ne raseljenog muškarca. Sud je utvrdio da ne postoji objektivno i razumno opravdanje za takvo različito postupanje, te stoga i da je došlo do povrede ovih odredbi (stav 76). Sud je, između ostalog, smatrao da se stambena naknada očigledno nalazi u okviru primjene člana 1. Protokola br. 1 jer bi, da nije bilo uslova posjedovanja izbjegličke kartice, podnositeljica imala pravo – izvršivo prema domaćem pravu – na stambenu pomoć (stavovi 64–66).

207. U predmetu *J.D. i A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2019, koji se ticao propuštanja da se u korist ranjivih podnositeljica napravi razlika pri smanjenju stambenih naknada, Sud je razmatrao prigovore koji se odnose na pozitivne obaveze države prema članu 14, odnosno obavezu države da različito postupi prema osobama čije su situacije značajno različite. Obe podnositeljice, korisnice socijalnih stanova, žalile su se pod članom 14. u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 da ih je smanjenje stambenih naknada – posljedica promjene zakonske šeme radi uštede javnih sredstava – stavilo u nepovoljniji položaj od ostalih korisnika zbog njihovih specifičnih ličnih okolnosti: prva podnositeljica je puno radno vrijeme brinula o svom djetetu s invaliditetom, dok je druga koristila stan u okviru programa „sanctuary scheme” namijenjenog žrtvama teškog i trajnog nasilja u porodici.

208. Utvrdivši da su podnositeljice, iako znatno različitim okolnosti, bile tretirane identično kao i ostali korisnici stambene naknade, te da su time bile posebno pogođene osporenim mjerom, Sud je razmatrao da li je takvo propuštanje da se pravi razlika objektivno i razumno opravdano. S obzirom na okolnosti predmeta, gdje se tvrdilo da diskriminacija počiva na osnovu invaliditeta i spola, bili bi potrebni vrlo ozbiljni razlozi da se takva mjera u odnosu na podnositeljice opravda (*J.D. i A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2019, stavovi 96–97).

209. U odnosu na prvu podnositeljicu, Sud je smatrao da bi preseljenje za nju bilo izuzetno disruptivno i vrlo nepoželjno, ali ipak moguće – u manji, odgovarajuće prilagođen stan – te da joj je bila dostupna diskreciona stambena naknada. Sud je ocijenio da su ovi faktori predstavljali dovoljno ozbiljne razloge da zaključi da su korištena sredstva bila proporcionalna i da je različito postupanje bilo opravdano (stavovi 101–102). Međutim, u odnosu na drugu podnositeljicu, Sud je smatrao da se cilj smanjenja stambene naknade (kako bi se motivisalo preseljenje u manji stan) sukobljava s ciljem programa „sanctuary scheme” (koji joj je omogućavao da ostane u svom domu radi vlastite sigurnosti), te da nisu dati dovoljno ozbiljni razlozi za davanje prednosti jednom od tih legitimnih ciljeva. Sud je zaključio da nametanje zakonske izmjene toj maloj i jasno određenoj skupini nije bilo opravdano, te da je bilo diskriminatorno (*J.D. i A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2019, stavovi 103–105).

210. Nadalje, u predmetu *Šaltinytė protiv Litvanije*, 2021, koji se odnosio na odbijanje dodjele subvencije za kupovinu prvog doma „mladoj porodici” zbog starosne dobi podnositeljice, Sud je prihvatio da javna politika usmjerena na podsticanje mladih ljudi da imaju više djece – kako bi se ublažili negativni demografski trendovi uzrokovani emigracijom i niskim natalitetom – predstavlja legitiman cilj u javnom interesu. Sud je smatrao da smanjenje broja djece i starenje stanovništva jesu legitimni razlozi za zabrinutost domaćih vlasti koje su dužne tražiti načine da utiču na demografska kretanja upotrebom mjera koje su im na raspolaganju (stavovi 74–75). U mišljenju Suda, odluka da se pruži dodatna socijalna pomoć porodicama mlađe životne dobi ne može se smatrati mjerom koja je „očigledno bez razumnog opravdanja”, posebno imajući u vidu da je finansijska situacija mladih važan faktor koji utiče na njihove odluke o tome hoće li emigrirati, hoće li imati djecu i kada će to učiniti. Shodno tome, uzimajući također u obzir statističke podatke i demografsku situaciju u zemlji, Sud je zaključio da nije došlo do povrede člana 14. u vezi s članom 1. Protokola br. 1 (stavovi 79–83).

VI. Posebne ranjive grupe

Član 3. Konvencije

„Niko neće biti podvrgnut torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju.”

Član 8. Konvencije – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, sprječavanja nereda ili sprječavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.”

Član 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.”

Član 1. Protokola br. 1 – Zaštita imovine

„1. Svako fizičko ili pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.

2. Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo Države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnim da bi nadzirala korištenje imovine u skladu s opštim interesima ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni.”

Član 2. Protokola br. 1 – Pravo na obrazovanje

„Niko ne može biti lišen prava na obrazovanje. U vršenju svih svojih funkcija u oblasti obrazovanja i nastave država poštuje pravo roditelja da osiguraju takvo obrazovanje i nastavu koji su u skladu sa njihovim vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.”

Član 4. Protokola br. 4 – Zabrana grupnog protjerivanja stranaca

„Zabranjeno je kolektivno protjerivanje stranaca.”

211. Ovo poglavlje razmatrat će socijalnu dimenziju sudske prakse Suda u vezi sa određenim ranjivim grupama kao što su migranti/tražioci azila, osobe s invaliditetom i Romi.

Migranti/Tražioci azila²⁹

212. U svojoj ocjeni prava zajemčenih Konvencijom, Sud poklanja naročitu pažnju ranjivom statusu migranata/tražilaca azila, imajući u vidu njihovu nesigurnu situaciju i prethodna iskustva (*M.S.S. protiv Belgije i Grčke* [VV], 2011, stavovi 232. i 251; *B.G. i drugi protiv Francuske*, 2020, stav 78). Ovo se naročito odnosi na slučajeve u kojima su uključena djeca, za koju je Sud naveo da se nalaze u situaciji „ekstremne ranjivosti”, bilo da su u pratnji ili ne, a koja ima prioritet u odnosu na razmatranja vezana

²⁹ Vidjeti također [Vodič kroz sudsku praksu o imigraciji Evropske konvencije o ljudskim pravima](#).

za njihov status neregularnih migranata (*N.T.P. i drugi protiv Francuske*, 2018, stav 44; *Khan protiv Francuske*, 2019, stavovi 73–74. i 92–93; *B.G. i drugi protiv Francuske*, 2020, stav 79).

213. Sud je ponovio da član 3. ne obavezuje države da svakome pod njihovom jurisdikcijom obezbijede dom niti da migrantima pruže finansijsku pomoć koja bi im omogućila održavanje određenog životnog standarda, ali se odgovornost države može aktivirati prema članu 3. kada se podnositelj predstave, u okolnostima u kojima je u potpunosti zavisin od državne podrške, suoči sa službenom ravnodušnošću u situaciji teškog lišavanja ili oskudice nespojive s ljudskim dostojanstvom (*M.S.S. protiv Belgije i Grčke* [VV], 2011, stavovi 249. i 253; *Tarakhel protiv Švajcarske* [VV], 2014, stavovi 95. i 98). U predmetu *M.S.S. protiv Belgije i Grčke* [VV], 2011, Sud je, u okviru člana 3, razmatrao prigovore tražioca azila koji je mjesecima živio na ulici u stanju ekstremnog siromaštva, bez ikakvih sredstava za život (nesposoban da zadovolji i najosnovnije potrebe poput hrane i higijene) i u stalnom strahu od napada i pljačke. Sud je utvrdio povredu člana 3. zbog toga što tužena država nije imala dužno uvažavanje ranjivosti podnositelja kao tražioca azila, a to što ništa nije preduzela povodom toga ga je dovelo u naročito tešku situaciju tokom više mjeseci. Sud je zaključio da je podnositelj bio žrtva ponižavajućeg postupanja koje pokazuje nedostatak poštovanja njegovog dostojanstva i koje je izazvalo osjećanja straha, tjeskobe ili inferiornosti sposobna da dovedu do očaja. Uslovi u kojima je živio, u kombinaciji s dugotrajnom neizvjesnošću u kojoj se nalazio i potpunim nedostatkom perspektive poboljšanja situacije, dostigli su prag ozbiljnosti potreban da bi potpali pod djelokrug člana 3. Konvencije (*M.S.S. protiv Belgije i Grčke* [VV], 2011, stavovi 263–264).

214. Sličan zaključak Sud je donio u predmetu *N.H. i drugi protiv Francuske*, 2020, u vezi s tražiocima azila koji su, zbog administrativnih kašnjenja koja su ih sprječavala da prime podršku predviđenu zakonom tokom trajanja postupka za azil, bili primorani da mjesecima žive na ulici, bez pristupa sanitarnim uslovima, bez sredstava za život i u stalnom strahu od napada ili pljačke. Sud je utvrdio da vlasti nisu ispunile svoje obaveze prema domaćem pravu i da nisu adekvatno reagovala nakon što su obaviještene o teškom položaju podnositelja. Shodno tome, podnositelji su bili žrtve ponižavajućeg postupanja, pri čemu su vlasti pokazale nepoštovanje njihovog dostojanstva, a intenzitet postupanja prešao je prag ozbiljnosti propisan članom 3. Konvencije (stavovi 165–186). S druge strane, Sud nije smatrao da je prag člana 3. bio dostignut u odnosu na jednog podnositelja koji je također mjesecima živio u šatoru, ali je u relativno kraćem roku dobio dokumenta kojima se potvrđuje njegov status tražioca azila i finansijsku pomoć (stav 187).

215. Nadalje, u predmetu *Tarakhel protiv Švajcarske* [VV], 2014, koji se odnosio na planirano vraćanje u Italiju afganistanskog bračnog para – tražilaca azila – i njihovih šestoro maloljetne djece, Sud je zaključio da bi protjerivanje predstavljalo povredu člana 3. u odsustvu garancija pribavljenih od strane tužene države odgovorne za uklanjanje, kojima bi se osiguralo da će podnositelji biti zbrinuti u objektima i uslovima (odgovarajući smještaj, ishrana, zdravstvena zaštita itd.) prilagođenim dobi djece i da će porodica ostati na okupu po dolasku u državu prijema (stavovi 120–122).

216. Sud je došao do sličnih zaključaka i u drugim predmetima koji uključuju djecu:

- *Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije*, 2006, koji se odnosio na pritvaranje petogodišnjeg djeteta bez pratnje u centru namijenjenom odraslima, koji nije bio prilagođen potrebama djeteta, i na njenu deportaciju bez mjera zaštite primjerenih njenoj dobi i ranjivosti (stavovi 50–59. i 66–71);
- *Muskhadzhiyeva i drugi protiv Belgije*, 2010, u vezi s pritvaranjem četvero maloljetnih tražitelja azila, u dobi od sedam mjeseci, tri i po godine, pet i sedam godina u relevantnom periodu, koji su bili u pratnji roditelja, u objektu koji nije bio adekvatno opremljen za djecu, pri čemu je posebno došlo do pogoršanja njihovog psihološkog zdravlja (stavovi 59–63);
- *Popov protiv Francuske*, 2012, u vezi s pritvaranjem maloljetne djece, u postupku protjerivanja, u pratnji njihovih roditelja, tokom petnaest dana, u okruženju za odrasle uz snažno prisustvo policije, bez aktivnosti kojima bi se djeca zabavila, u kombinaciji sa stresom roditelja, što je očigledno bilo neprimjereno njihovom uzrastu (stavovi 91–103);

- *A.B. i drugi protiv Francuske*, 2016, u vezi s pritvaranjem četvorogodišnjeg djeteta, premda u pratnji roditelja, tokom osamnaest dana u pritvorskom centru u kojem je, *inter alia*, bio izložen izuzetno velikoj buci i miješanju s naoružanim policijskim službenicima u uniformi tokom transporta na različita sudska i upravna saslušanja kojima je morao prisustvovati jer nije mogao biti ostavljen bez nadzora (stavovi 112–115);
- *Khan protiv Francuske*, 2019, u vezi s nesigurnim životnim uslovima maloljetnika bez pratnje, stranog državljanstva, koji je tokom nekoliko mjeseci boravio u improvizovanom naselju, okruženju očigledno neprimjerenom djeci, te s propustom vlasti da izvrše sudski nalog o njegovom smještaju i obezbijede brigu i zaštitu podnositelju predstavke, koji se nalazio u ranjivoj situaciji (stavovi 81–95);
- *Moustahi protiv Francuske*, 2020, koji se odnosio na presretanje na moru i kasnijem pritvaranju maloljetnika bez pratnje, pri čemu su pogrešno povezani s odraslom osobom, i njihovoj deportaciji bez potrebnih mjera zaštite (stavovi 58–70);
- *M.A. protiv Italije*, 2023, u vezi sa smještajem maloljetne tražiteljke azila bez pratnje, navodno žrtve seksualnog zlostavljanja, tokom gotovo osam mjeseci u prihvatnom centru za odrasle, koji nije bio opremljen za pružanje odgovarajuće psihološke pomoći koju je zahtijevala njena ranjiva situacija (stavovi 41–48).

217. U predmetu *Moustahi protiv Francuske*, 2020, Sud je također utvrdio povrede članova 5. i 4. Protokola br. 4 uz Konvenciju u pogledu pritvaranja i protjerivanja maloljetnika bez pratnje. Istakao je njihovu izrazitu ranjivost zbog uzrasta (pet i tri godine) i činjenice da su bili prepušteni sami sebi, odvojeni od bilo kojeg člana porodice ili bilo koje odrasle osobe zadužene da se o njima brine (stavovi 91–94; stavovi 103–104; i stavovi 133–137). Pored toga, Sud je utvrdio povredu člana 8. u vezi s odbijanjem vlasti da dopuste ocu da se ponovo ujedini ili sretne sa svojom djecom koja su bila smještena u pritvoru, imajući u vidu nezakonitost pritvaranja djece i, što je ključno, propust da se osigura poštovanje najboljeg interesa djece tako što su ona proizvoljno povezana s odraslom osobom s kojom nisu bila u srodstvu (stavovi 113–115; vidjeti i *Popov protiv Francuske*, 2012, stavovi 140–148, o „najboljem interesu djeteta” u smislu člana 8. u kontekstu pritvaranja djece migranata).

218. U drugim predmetima, međutim, Sud je zaključio da nema povrede člana 3:

- *N.T.P. i drugi protiv Francuske*, 2018, gdje su podnositelji predstavke (majka i njeno troje male djece) imali obezbijeden noćni smještaj u privatnom prihvatilištu finansiranom od strane vlasti, kao i hranu i medicinsku njegu, a djeca su pohađala školu (stavovi 45–49);
- *B.G. i drugi protiv Francuske*, 2020, gdje su podnositelji (porodice s maloljetnom djecom) privremeno boravili u kampu sa šatorima postavljenom na parking, uz mjere vlasti radi poboljšanja materijalnih uslova života, naročito osiguravanjem medicinske pomoći i školovanja djece, te njihovim kasnijim smještajem u stan (stavovi 87–89).

B. Osobe s invaliditetom³⁰

219. Sud je razmatrao predmete koji se odnose na prava osoba s invaliditetom prema različitim članovima Konvencije. Sud je identifikovao osobe s invaliditetom kao posebno ranjivu grupu, napominjući da su historijski bile izložene diskriminaciji i predrasudama koje su rezultirale njihovom društvenom isključenošću. Takve predrasude mogu dovesti do zakonodavnog stereotipiziranja koje sprječava pojedinačnu procjenu njihovih sposobnosti i potreba. Stoga je Sud naglasio potrebu sprječavanja diskriminacije osoba s invaliditetom i podsticanje njihovog potpunog učešća i integracije u društvo, ističući da je polje slobodne procjene države u ovom kontekstu znatno suženo i da država

³⁰ Vidjeti i pododjeljak „Zdravlje i invaliditet” u poglavlju „Diskriminacija po osnovu” *Vodiča kroz sudsku praksu o članu 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima*, kao i pododjeljak „Pitanja invaliditeta” u poglavlju „Privatni život” *Vodiča kroz sudsku praksu o članu 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima*.

mora imati veoma jake razloge da bi opravdala ograničavanje osnovnih prava takvih osoba (*Glor protiv Švajcarske*, 2009, stav 84; *Guberina protiv Hrvatske*, 2016, stav 73).

1. Pristup određenim prostorima, zgradama i uslugama

220. Sud je utvrdio da se član 8. ne može smatrati opšte primjenjivim svaki put kada dođe do ometanja svakodnevnog života osobe koja tvrdi da joj je onemogućen pristup javnoj ustanovi: on se primjenjuje samo u izuzetnim slučajevima kada takav nedostatak pristupa javnim zgradama i zgradama otvorenim za javnost utiče na život osobe na način koji zadire u njeno pravo na lični razvoj i njeno pravo da uspostavlja i razvija odnose s drugim ljudskim bićima i spoljnim svijetom. U takvim okolnostima, država može imati pozitivnu obavezu da obezbijedi pristup dotičnim zgradama (*Zehnalova i Zehnal protiv Češke Republike* (odl.), 2002; *Farcaș protiv Rumunije* (odl.), 2010, stav 68; *Arnar Helgi Lárusson protiv Islanda*, 2022, stavovi 44–46).

221. U predmetu pristupa privatnoj plaži za osobu s invaliditetom, Sud je smatrao da se pravo na koje se poziva odnosi na međuljudske odnose toliko širokog i neodređenog opsega da nije bilo moguće uspostaviti zamislivu neposrednu vezu između mjera koje se od države zahtijevalo da preduzme, kako bi otklonila propuste privatnih kupališnih objekata, i privatnog života podnositelja predstavke. Prema tome, član 8. nije bio primjenjiv (*Botta protiv Italije*, 1998, stav 35).

222. Nadalje, u predmetima koji se odnose na ograničen pristup određenim zgradama i uslugama osobama s invaliditetom, Sud je zaključio da član 8. nije primjenjiv i odbacio prigovore kao inkompatibilne *ratione materiae*. U predmetu *Zehnalova i Zehnal protiv Češke Republike* (odl.), 2002, koji se odnosio na pristup javnim zgradama i drugim zgradama otvorenim za javnost, Sud je smatrao da ne postoji poseban odnos između nedostatka pristupa dotičnim zgradama i posebnih potreba privatnog života podnositelja predstavke. Sud je izrazio sumnju, imajući u vidu veliki broj zgrada na koje se prigovor odnosio, u pogledu toga koliko je podnositeljima bilo nužno koristiti ih svakodnevno i da li je postojala direktna i neposredna veza između mjera koje se zahtijevaju od države i privatnog života podnositelja. Prema tome, Sud je zaključio da član 8. nije primjenjiv.

223. Na sličnim osnovama Sud je zaključio da član 8. nije primjenjiv u predmetu *Farcaș protiv Rumunije* (odl.), 2010, koji se odnosio na prigovor podnositelja na navodni propust vlasti da preduzmu pozitivne mjere radi olakšavanja pristupa određenim javnim zgradama i javnom prevozu. Pored toga, Sud je primijetio da domaće vlasti nisu ostale neaktivne i da se situacija u gradu u kojem je podnositelj živio postepeno poboljšavala, kroz usvajanje zakonodavstva koje podstiče integraciju osoba s invaliditetom u društveni, ekonomski i kulturni život i nameće obaveze različitim subjektima u javnom životu da olakšaju pristup tim osobama zgradama namijenjenim javnosti i njihovu integraciju u društvo (stavovi 68–71).

224. U predmetu *Glaisen protiv Švajcarske* (odl.), 2019, Sud je razmatrao prigovor u vezi s nedostatkom pristupa privatnom bioskopu za paraplegičnu osobu koja je željela da pogleda film koji nije bio prikazivan u bioskopima s pristupom prilagođenim osobama s invaliditetom. Iako je uzeo u obzir socijalnu i porodičnu situaciju podnositelja i priznao da odlazak u bioskop ne podrazumijeva samo gledanje filma već i interakciju s drugim ljudima, Sud je ipak smatrao da se član 8. ne može tumačiti kao davanje prava na pristup određenom bioskopu radi gledanja konkretne projekcije. Sud je posebno naglasio da je postojao opšti pristup drugim bioskopima u blizini koja su bila prilagođena potrebama podnositelja (stavovi 48–49). Shodno tome, odbijanje da se podnositelju predstavke omogući ulazak u bioskop radi gledanja konkretnog filma nije uticalo na njegov život na takav način da bi predstavljalo miješanje u njegovo pravo na lični razvoj ili na uspostavljanje i razvijanje odnosa s drugim ljudima i spoljnim svijetom (stav 50).

225. Međutim, Sud je razlikovao gore navedene predmete od predmeta podnositelja u *Arnar Helgi Lárusson protiv Islanda*, 2022, koji se odnosio na korisnika invalidskih kolica koji je bezuspješno vodio postupke kako bi se poboljšala dostupnost dviju javnih zgrada (umjetničkih i kulturnih centara) u njegovom gradu. Sud je utvrdio da nedostatak pristupa za invalidska kolica potpada u djelokrug

„privatnog života” garantovanog članom 8. Sud je smatrao da je podnositelj jasno identifikovao dvije konkretne zgrade koje su bile u javnom vlasništvu i/ili pod javnim upravljanjem i koje su, čini se, imale važnu ulogu u lokalnom životu njegove opštine, a čiji mu je nedostatak pristupa onemogućavao da prisustvuje značajnom dijelu kulturnih aktivnosti, društvenih događaja i zabava koje je nudila njegova zajednica. Naglašavajući evropske i međunarodne standarde prema kojima osobama s invaliditetom treba omogućiti punu integraciju u društvo i jednake mogućnosti za učešće u životu zajednice, Sud je smatrao da bi sporna situacija mogla uticati na podnositeljeva prava na lični razvoj, kao i na uspostavljanje i razvoj odnosa sa spoljnim svijetom, te da stoga potpada u „djelokrug” člana 8 (stavovi 44–46). U meritumu, Sud nije našao povredu Konvencije, naročito zbog toga što su domaće vlasti već preduzele značajne napore da poboljšaju pristupačnost javnih zgrada u opštini, dajući prioritet obrazovnim i sportskim objektima, što Sud nije smatrao ni proizvoljnim ni nerazumnim (stavovi 63–65).

226. U drugim slučajevima, Sud je razmatrao primjenjivost člana 8. na određene prigovore, ali bez zauzimanja konačnog stava o tom pitanju. Predmet *Mółka protiv Poljske* (odl.), 2006, odnosio se na nepostojanje pomoći osobi s invaliditetom da uđe u biračko mjesto kako bi glasala. Sud je, iako je smatrao da nije potrebno utvrđivati primjenjivost člana jer je predstavka bila nedopuštena po drugim osnovama, ipak nije isključio mogućnost postojanja dovoljne veze s članom 8, imajući u vidu da je učešće podnositelja u životu lokalne zajednice i obavljanje njegovih građanskih dužnosti bilo pogođeno, što utiče na njegovu mogućnost da razvija društvene odnose s drugima i na njegov lični razvoj.³¹ Slično tome, u predmetu *Farcaș protiv Rumunije* (odl.), 2010, podnositelj se žalio na navodnu nemogućnost da ospori odluke svog poslodavca i različitih upravnih vlasti zbog arhitektonskih prepreka koje su mu onemogućavale pristup zgradama nadležnih vlasti i sudova, a Sud je indikovao da ne isključuje primjenjivost člana 8, uzimajući u obzir posljedice spornih odluka na podnositeljev svakodnevni život (stavovi 62–63). U predmetu *Bayrakci protiv Turske*, 2013, u vezi s nedostatkom toaletnih prostorija prilagođenih invaliditetu podnositelja na njegovom radnom mjestu, Sud je istakao da nema sumnje da bi odsustvo takvih prostorija moglo imati stvarne i ozbiljne posljedice na svakodnevni život podnositelja. Pored toga, Sud je smatrao da se ne može isključiti da je nedostatak toaletnih prostora prilagođenih podnositeljevim potrebama, s obzirom da je želio da vodi normalan aktivan život, mogao izazvati osjećanja poniženja i uznemirenosti koja mogu uticati na njegovu ličnu autonomiju, a time i na kvalitet njegovog privatnog života. Shodno tome, Sud nije isključio postojanje direktne i neposredne veze između mjera koje je podnositelj zahtijevao i njegovog privatnog života, te je zaključio da se član 8. može primijeniti u okolnostima konkretnog slučaja (stavovi 26–27).

227. Nadalje, Sud je također razmatrao prigovore podnositelja u predmetu *Farcaș protiv Rumunije* (odl.), 2010 (vidjeti prethodni paragraf), u vezi s njegovom navodnom nemogućnošću pristupa zgradi suda i javnim službama, u kontekstu članova 6. stava 1. (pravo na pristup sudu) i 34. (pravo na pojedinačnu predstavku) Konvencije. Sud je smatrao da je član 6. stav 1. primjenjiv, budući da je prigovor podnositelja u vezi s nemogućnošću da pokrene sudski postupak zbog svog invaliditeta imala neposredne implikacije na njegova građanska prava i obaveze u smislu člana 6. stava 1 (stavovi 47–48). Sud je također smatrao da član 34. može biti relevantan ukoliko bi se pokazalo da podnositelj nije bio u mogućnosti da iscrpi domaće pravne lijekove, da se konsultuje s advokatom radi pripreme odbrane pred domaćim sudovima ili da slobodno komunicira sa Sudom. U tom pogledu, od države se mogu očekivati pozitivne mjere u smislu člana 34. (stav 49). Međutim, prema činjeničnom stanju predmeta, Sud je zaključio da podnositelju pravo na pristup sudu i pravo na pojedinačnu predstavku nisu bila uskraćena takvim nepremostivim preprekama koje bi ga spriječile da pokrene postupke ili da podnese predstavku ili komunicira sa Sudom, naročito imajući u vidu mogućnost korištenja poštanskih usluga ili posrednika u te svrhe (stavovi 50–54).

³¹ U odjeljku „Relevantno domaće i međunarodno pravo”, Sud se pozvao na različite akte Vijeća Evrope koji naglašavaju značaj punog učešća osoba s invaliditetom u društvu, posebno u političkom i javnom životu, poput Preporuke br. R (92) 6 i Preporuke br. Rec(2006)5 Komiteta ministara, Preporuke 1185 (1992) Parlamentarne skupštine, kao i člana 15. revidirane Evropske socijalne povelje.

2. Invalidnine / Poreske olakšice

228. Sud je imao u vidu posebne karakteristike invalidnina i okolnosti osoba na koje se odnose, naročito kada takve naknade predstavljaju njihov jedini ili glavni izvor prihoda (*Bélané Nagy protiv Mađarske* [VV], 2016, stav 123; *Kjartan Ásmundsson protiv Islanda*, 2004, stav 44).

229. U predmetu *Bélané Nagy protiv Mađarske* [VV], 2016, Sud je razmatrao ukidanje invalidnine podnositeljici zbog uvođenja novih zakonskih kriterija za ostvarivanje prava. Iako je prihvatio da je miješanje bilo u skladu sa zakonom i imalo je legitimnu svrhu (zaštita javnih fondova), Sud je utvrdio da nije postojao razuman odnos srazmjernosti između cilja kojem se težilo i primijenjenih sredstava, jer je podnositeljica na taj način bila u potpunosti lišena bilo kakvih prava. Sud je naročito naglasio da podnositeljica nije imala nikakvih drugih značajnih prihoda za izdržavanje, da je očigledno imala poteškoće u obavljanju bilo kakvog plaćenog posla i da je pripadala posebno ranjivoj grupi osoba s invaliditetom. Shodno tome, Sud je utvrdio povredu člana 1. Protokola br. 1 (stavovi 123–126).

230. Slično tome, u predmetu *Kjartan Ásmundsson protiv Islanda*, 2004, koji se odnosio na potpuno ukidanje invalidske naknade nakon zakonodavnih izmjena, Sud je primijetio da je takva potpuna obustava pogodila podnositelja na naročito težak način, budući da ju je primao redovno dvadeset godina i da je predstavljala najmanje jednu trećinu njegovog bruto mjesečnog prihoda (stav 44). Sud je, pored toga, uočio da je legitimna želja da se riješe finansijske poteškoće Penzionog fonda teško spojiva s činjenicom da je ogromna većina od 689 penzionera s invaliditetom nastavila da prima naknade u istom iznosu kao i prije stupanja na snagu novih pravila, dok je 54 osobe, među kojima i podnositelj, moralo snositi najdrastičniju mjeru – potpuni gubitak svojih prava iz penzijskog osiguranja. Na taj način je podnositelj, kao pojedinac, bio primoran da podnese pretjerano i nesrazmjerno opterećenje, suprotno članu 1. Protokola br. 1 (stavovi 43–45).

231. Nadalje, u predmetu *Mocie protiv Francuske*, 2003, Sud je razmatrao prigovor u pogledu nerazumnog trajanja postupka nakon zahtjeva za povećanje podnositeljeve vojne invalidnine. Sud je utvrdio povredu člana 6. stava 1. Konvencije, ukazujući naročito na to da je invalidnina činila najveći dio podnositeljevog prihoda i da je postupak, koji je u suštini imao za cilj povećanje penzije zbog pogoršanja njegovog zdravstvenog stanja, bio od posebnog značaja za podnositelja, te je od vlasti zahtijevao posebnu marljivost (stav 22).

232. Sud je razmatrao i druge prigovore u vezi s invalidninama u kontekstu zabrane diskriminacije iz člana 14. Konvencije:

- *Koua Poirrez protiv Francuske*, 2003, koji se odnosio na odbijanje da se osobi stranog državljanstva sa fizičkim invaliditetom dodijeli invalidska naknada zbog njegovog državljanstva (stavovi 47–50; povreda člana 14. u vezi sa članom 1. Protokola br. 1);
- *Di Trizio protiv Švajcarske*, 2016, u vezi s odbijanjem invalidske naknade podnositeljici zasnovanim na metodi obračuna invalidske koristi zbog njene odluke da radi nepuno radno vrijeme nakon porođaja (stavovi 88–104; povreda člana 14. u vezi s članom 8);
- *Belli i Arquier-Martinez protiv Švajcarske*, 2018, koji se odnosio na ukidanje ne-doprinosnih invalidskih naknada zbog boravka podnositeljica u inostranstvu; prva podnositeljica je od rođenja bila gluha, imala poteškoće u govoru svog maternjeg jezika i nije imala sposobnost rasuđivanja zbog teškog invaliditeta koji je zahtijevao sveobuhvatan terapijski tretman tokom cijelog života, dok je druga podnositeljica, njena majka, pružala potrebnu njegu i ujedno bila njena starateljica (stavovi 95–113; nema povrede člana 14. u vezi sa članom 8);
- *Popović i drugi protiv Srbije*, 2020, u vezi s navodno diskriminatornim postupanjem civilnih korisnika invalidnina, koji su primali niži iznos istog prava u odnosu na korisnike razvrstane kao vojni invalidi, uprkos tome što su svi imali identičan paraplegični invaliditet (stavovi 74–80; nema povrede člana 14. u vezi sa članom 1. Protokola br. 1).

233. U kontekstu poreskih olakšica zasnovanih na invaliditetu, u predmetu *Glor protiv Švajcarske*, 2009, Sud je razmatrao prigovor u vezi s obavezom plaćanja poreza na oslobađanje od vojne obavezu

od strane osobe koja je proglašena nesposobnom za vojnu obavezu zbog dijabetesa, budući da su nadležne poreske vlasti njegov invaliditet smatrali manjim. Što se tiče primjenjivosti člana 8, Sud je smatrao da porez koji ubire država, a koji ima svoje porijeklo u nesposobnosti za služenje vojske iz zdravstvenih razloga – dakle faktoru izvan kontrole pojedinca – očigledno potpada u djelokrug tog člana. Zatim je, utvrđujući da domaće vlasti nisu uspjele uspostaviti pravičnu ravnotežu između zaštite interesa zajednice i poštovanja Konvencijom zagarantovanih prava i sloboda podnositelja, Sud naročito ukazao na podnositeljevu spremnost na izvršenje vojne obaveze, na iznos koji je morao da plati, a koji nije bio zanemarljiv imajući u vidu njegova skromna primanja, te na izostanak alternativa porezu, kao što je obezbjeđivanje posebnih službi u vojsci koje bi zahtijevale manji fizički napor za osobe u situaciji sličnoj podnositeljevoj. Shodno tome, Sud je utvrdio povredu člana 14. Konvencije u vezi s članom 8. (stavovi 90–98; vidjeti i *Ryser protiv Švajcarske*, 2021, stav 28. i stavovi 55–63).

234. Nadalje, u predmetu *Guberina protiv Hrvatske*, 2016, u vezi s podobnošću za poresku olakšicu prilikom kupovine odgovarajuće prilagođene imovine, Sud je u obzir uzeo stambene potrebe i potrebe dostupnosti za dijete podnositelja s invaliditetom prilikom razmatranja različitog postupanja podnositelja na osnovu člana 14. u vezi s članom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju. Sud je ukazao na porodičnu situaciju podnositelja, koja se značajno promijenila rođenjem sina sa višestrukim invaliditetom, a posebno na stambene uslove u kojima su živjeli – stan u stambenoj zgradi bez lifta. Utvrdio je da je takva situacija ozbiljno ograničavala pokretljivost djeteta i, shodno tome, ugrožavala njegov lični razvoj i mogućnost da ostvari svoj puni potencijal, čineći izuzetno teškim njegovo puno učešće u životu zajednice, kao i u obrazovnim, kulturnim i društvenim aktivnostima dostupnim djeci (stavovi 80–82). Zatim je, zaključujući da nije postojalo objektivno i razumno opravdanje za različito postupanje, Sud naglasio da nadležne domaće vlasti nisu uzele u obzir principa vezanih za specifične okolnosti slučaja, kao što su razumno prilagođavanje, dostupnost i zabrana diskriminacije osoba s invaliditetom u pogledu njihovog punog i ravnopravnog učešća u svim aspektima društvenog života³² (stavovi 92–93).

3. Obrazovanje³³

235. Sud je ukazao na značaj temeljnih principa univerzalnosti i zabrane diskriminacije u ostvarivanju prava na obrazovanje. Inkluzivno obrazovanje smatra se najprimjerenijim sredstvom za garantovanje takvih fundamentalnih principa, budući da je usmjereno na podsticanje jednakih mogućnosti za sve, uključujući osobe s invaliditetom. Inkluzivno obrazovanje nesumnjivo čini dio međunarodne odgovornosti država (*Enver Şahin protiv Turske*, 2018, stav 55; *G.L. protiv Italije*, 2020, stav 53).

236. Zaštita osoba s invaliditetom podrazumijeva obavezu država da obezbijede „razuman smještaj” kako bi osobama s invaliditetom omogućile da u potpunosti ostvare svoja prava, a neispunjavanje te obaveze predstavlja diskriminaciju (*Çam protiv Turske*, 2016, stavovi 65–67; *Enver Şahin protiv Turske*, 2018, stav 60; *G.L. protiv Italije*, 2020, stav 62).³⁴ U oblasti obrazovanja, Sud je smatrao da „razuman smještaj” može imati različite oblike, bilo fizičke ili ne-fizičke, obrazovne ili organizacione, u smislu arhitektonske pristupačnosti školskih zgrada, obuke nastavnika, prilagođavanja nastavnog plana i programa ili obezbjeđivanja odgovarajućih uslova: takvo definisanje, međutim, u načelu je povjereno domaćim vlastima, a ne Sudu (*Çam protiv Turske*, 2016, stav 66; *Enver Şahin protiv Turske*, 2018, stav 61; *G.L. protiv Italije*, 2020, stav 63). Ipak, Sud je naglasio da domaće vlasti moraju biti naročito pažljive prema uticaju svojih odluka na visoko ranjive grupe, kao što su djeca s autizmom (*Sanlısoy protiv Turske* (odl.), 2016, stav 61).

³² Sud se pozvao na principe utvrđene u odredbama Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD), kao i na praksu Komiteta za prava osoba s invaliditetom i Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava (stavovi 34–37).

³³ Vidjeti pododjeljak „Osobe s invaliditetom” u poglavlju „Pravo na obrazovanje” *Vodiča kroz sudsku praksu o članu 2. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*.

³⁴ Sud je ukazao na potrebu da se član 14. tumači u svjetlu zahtjeva utvrđenih u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD).

237. U predmetu *Çam protiv Turske*, 2016, Sud je razmatrao odbijanje upisa podnositeljice, koja je bila slijepa, kao studentice Turske muzičke akademije zbog nedostatka odgovarajuće infrastrukture. Sud je primijetio da relevantne domaće vlasti ni u jednom trenutku nisu nastojale da utvrde potrebe podnositeljice ili da objasne na koji način bi njeno sljepilo moglo da predstavlja prepreku muzičkom obrazovanju, niti su razmotrili fizička prilagođavanja kako bi se odgovorilo na eventualne posebne obrazovne potrebe proistekle iz njenog oštećenja vida. Kao rezultat, Sud je smatrao da je podnositeljici uskraćena, bez ikakvog objektivnog i razumnog opravdanja, mogućnost da studira na Muzičkoj akademiji, isključivo zbog njenog vizuelnog invaliditeta, te je utvrdio povredu člana 14. Konvencije u vezi s članom 2. Protokola br. 1 (stavovi 68–69).

238. Nadalje, u predmetu *Enver Şahin protiv Turske*, 2018, Sud je razmatrao odbijanje zahtjeva studenta s invaliditetom da univerzitet izvrši neophodne izmjene i radove kako bi se nastavni prostori učinili pristupačnim. Sud je zaključio da su domaće obrazovne vlasti, time što su kao alternativu usljed nedostatka raspoloživih sredstava ponudile samo ljudsku pomoć, propustile da sprovedu individualnu procjenu potreba studenta s invaliditetom i da razmotre potencijalne posljedice takve pomoći na njegovu sigurnost, dostojanstvo i autonomiju. Pozivajući se na pojam lične autonomije iz člana 8, za koji je smatrao da je srodan članu 2. Protokola br. 1, Sud je ocijenio da se predložena mjera pomoći ne može smatrati razumnom u smislu člana 8, jer je zanemarila podnositeljevu potrebu da živi što je moguće samostalnije i autonomnije (stavovi 62–65). Naknadna sudska reakcija također nije uspjela da identifikuje stvarne potrebe podnositelja i načine i sredstva za njihovo zadovoljenje, a da se vlastima ne nametne nesrazmjerno ili prekomjerno opterećenje (stavovi 66–67). Shodno tome, Sud je zaključio da domaće vlasti nisu reagovala s potrebnom marljivošću kako bi obezbijedile da podnositelj i dalje može da ostvaruje svoje pravo na obrazovanje pod istim uslovima kao i drugi studenti i, shodno tome, da uspostave pravičnu ravnotežu između konkurentnih interesa u konkretnom slučaju, čime je povrijeđen član 14. Konvencije u vezi s članom 2. Protokola br. 1 (stav 68).

239. Sud je do sličnog zaključka došao u predmetu *G.L. protiv Italije*, 2020, stavovi 70–72, koji se odnosio na dijete oboljelo od neverbalnog autizma, koje, usljed nedostatka finansijskih sredstava, nije moglo da dobije specijalizovanu pomoć na koju je imalo pravo prema relevantnom zakonodavstvu, što je spriječilo nastavak pohađanja osnovne škole u uslovima ekvivalentnim onima u kojima su se školovala djeca bez invaliditeta. Sud je posebno primijetio da domaće vlasti nikada nisu razmatrale mogućnost da se nedostatak resursa nadomjesti, ne promjenom vrste razumnog prilagođavanja radi obezbjeđivanja jednakih mogućnosti za djecu s invaliditetom, već smanjenjem ukupnog obima obrazovne ponude, pri čemu bi se jednako raspodijelila između djece bez invaliditeta i djece s invaliditetom. U tom pogledu, Sud je smatrao da svaka budžetska ograničenja moraju imati jednak uticaj na pružanje obrazovanja i djeci s invaliditetom i djeci bez invaliditeta. Podnositeljica je trebalo da ima korist od specijalizovane pomoći usmjerene na podsticanje njene autonomije i lične komunikacije, kao i na unapređenje njenog učenja, društvenog života i školske integracije, kako bi se izbjegao rizik od marginalizacije (stavovi 68–69)³⁵. Štaviše, Sud je smatrao da je diskriminacija koju je podnositeljica trpjela bila utoliko ozbiljnija što se odvijala u kontekstu osnovne škole, koja predstavlja temelj dječijeg obrazovanja i društvene integracije i djetetu pruža prvo iskustvo zajedničkog života u zajednici (stav 71).

C. Romi

240. Kao što proizlazi iz predmeta koji se odnose na prinudna iseljenja (vidjeti Poglavlje „Stanovanje” iznad), Sud je naglasio potrebu da države uzmu u obzir ranjiv i nepovoljan položaj Roma u pogledu zaštite njihovih prava, što u određenim okolnostima može dovesti i do postojanja pozitivne obaveze

³⁵ U prilog svojim zaključcima, Sud se pozvao na član 15. revidirane Evropske socijalne povelje, prema kojem države treba da „promovišu punu socijalnu integraciju i učešće [osoba s invaliditetom] u životu zajednice, naročito putem mjera, uključujući tehnička pomagala, kojima se nastoji prevazići prepreke u komunikaciji i mobilnosti”, kao i na član 24. Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom.

prema Konvenciji. Sud smatra da se ovaj zahtjev za posebnom zaštitom proteže i na oblast obrazovanja, ponavljajući da su Romi, kao posljedica svoje historije, posebna vrsta ugrožene i ranjive manjine (*D.H. i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2007, stav 182; *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], 2010, stav 147). U preduzimanju mjera s ciljem postizanja socijalne i obrazovne integracije Roma, države moraju obezbijediti zaštitne mehanizme kojima se garantuje dovoljno uvažavanje njihovih posebnih potreba kao pripadnika ugrožene grupe (*D.H. i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2007, stavovi 205–207; *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], 2010, stavovi 180–182).

241. Sud je utvrdio povrede člana 14. u vezi s članom 2. Protokola br. 1 u brojnim predmetima koji se odnose na pravo na obrazovanje romskih učenika. Ovi predmeti obuhvatali su nesrazmjerno čest smještaj romske djece u specijalne škole za djecu s mentalnim teškoćama (*D.H. i drugi protiv Češke Republike* [VV], 2007; *Horváth i Kiss protiv Mađarske*, 2013), u odjeljenja sastavljena samo od romskih učenika (*Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], 2010), u škole isključivo za Rome (*Lavida i drugi protiv Grčke*, 2013), ili u posebna odjeljenja (*Salay protiv Slovačke*, 2025), kao i njihovu nemogućnost pohađanja škole prije raspoređivanja u posebna odjeljenja u aneksu glavne osnovne škole (*Sampanis i drugi protiv Grčke*, 2008). U svim ovim predmetima Sud je utvrdio da je različito postupanje kojim su romski učenici bili izloženi, iako nenamjerno, predstavljalo oblik indirektno diskriminacije.

242. Sud je također uzeo u obzir posebne potrebe Roma i u drugim oblastima. Na primjer, u predmetu *Muñoz Díaz protiv Španije*, 2009, koji se ticao odbijanja priznanja valjanosti romskog braka u svrhu ostvarivanja prava na porodičnu penziju, Sud je naglasio da ranjiv položaj Roma podrazumijeva da se mora posvetiti posebna pažnja njihovim potrebama i njihovom drugačijem načinu života, kako u relevantnim propisima, tako i u odlučivanju u konkretnim predmetima (stav 61).

Lista citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču odnosi se na presude i odluke koje je donio Sud i na odluke i izvještaje Evropske komisije za ljudska prava („Komisije”).

Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference se odnose na presude o meritumu koje je donijelo neko Vijeće Suda. Skraćenica „(odl.)” upućuje na odluku Suda, dok skraćenica „[VV]” označava da je predmet razmatralo Veliko vijeće.

Presude vijeća koje nisu pravosnažne u smislu člana 44. Konvencije označene su znakom (*) na donjem spisku. Član 44. stav 2. Konvencije glasi kako slijedi: „Presuda vijeća postaje konačna (a) kada stranke izjave da neće zahtijevati da se predmet iznese pred Veliko vijeće; ili (b) tri mjeseca poslije donošenja presude, ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko vijeće; ili (c) kada odbor Velikog vijeća odbije zahtjev za razmatranje na osnovu člana 43”. Kada odbor Velikog vijeća prihvati zahtjev da predmet bude izniet pred Veliko vijeće, presuda vijeća ne postaje pravosnažna i samim tim nema pravno dejstvo; pravosnažna postaje potonja presuda Velikog vijeća.

Hiperlinkovi za navedene predmete u elektronskoj verziji Vodiča vode do baze podataka HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), koja pruža pristup sudskoj praksi Suda (presude i odluke Velikog vijeća, vijeća i komiteta, predmeti o kojima je dostavljeno obavještenje, savjetodavna mišljenja i pravni sažeci iz Informativne bilješke o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izvještaji), kao i do rezolucija Komiteta ministara.

Sud presude i odluke izriče na engleskom i/ili francuskom jeziku, koja su njegova dva službena jezika. HUDOC također sadrži prevode mnogih važnih predmeta na više od 30 nezvaničnih jezika, kao i linkove za oko stotinu online zbirki sudske prakse čiji su autori treća lica. Svim jezičkim verzijama koje su dostupne za navedene predmete može se pristupiti preko taba „Language versions” (Jezičke verzije) u bazi podataka *HUDOC*; to je tab koji se može naći nakon što kliknete na hiperlink predmeta.

—A—

A. B. i drugi protiv Francuske, br. 11593/12, 12. jula 2016.

A, B i C protiv Irske [VV], br. 25579/05, ESLJP 2010.

A.K. protiv Latvije, br. 33011/08, 24. juna 2014.

Savjetodavno mišljenje u vezi s priznavanjem u domaćem pravu zakonskog odnosa roditelj–dijete između djeteta rođenog putem gestacijskog surogat-materinstva u inostranstvu i namjeravane majke [VV], zahtjev br. P16-2018-001, Kasacioni sud Francuske, 10. aprila 2019.

Airey protiv Irske, 9. oktobra 1979, Serija A br. 32.

Aizpurua Ortiz i drugi protiv Španije, br. 42430/05, 2. februara 2010.

Albanese protiv Italije, br. 77924/01, 23. marta 2006.

Aldeguer Tomás protiv Španije, br. 35214/09, 14. juna 2016.

Alexandridis protiv Grčke, br. 19516/06, 21. februara 2008.

Andrejeva protiv Latvije [VV], br. 55707/00, ESLJP 2009.

Andrle protiv Češke Republike, br. 6268/08, 17. februara 2011.

Andrey Medvedev protiv Rusije, br. 75737/13, 13. septembra 2016.

Apostolakis protiv Grčke, br. 39574/07, 22. oktobra 2009.

Arnar Helgi Lárusson protiv Islanda, br. 23077/19, 31. maja 2022.

Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen (ASLEF) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 11002/05, 27. februara 2007.

Association of Civil Servants and Union for Collective Bargaining i drugi protiv Njemačke, br. 815/18 i četiri druga, 5. jula 2022.

—B—

B.G. i drugi protiv Francuske, br. 63141/13, 10. septembra 2020.
Bah protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 56328/07, ESLJP 2011.
Baka protiv Mađarske [VV], br. 20261/12, 23. juna 2016.
Barış i drugi protiv Turske (odl.), br. 66828/16 i drugi, 14. decembra 2021.
Bayrakci protiv Turske, br. 2643/09, 5. februara 2013.
Bélané Nagy protiv Mađarske [VV], br. 53080/13, 13. decembra 2016.
Beeler protiv Švajcarske [VV], br. 78630/12, 11. oktobra 2022.
Belli i Arquier-Martinez protiv Švajcarske, br. 65550/13, 11. decembra 2018.
Berger-Krall i drugi protiv Slovenije, br. 14717/04, 12. juna 2014.
Berisha protiv Švajcarske (odl.), br. 4723/13, 24. januara 2023.
Bernotas protiv Litvanije, br. 59065/21, 30. januara 2024.
Bielau protiv Austrije, br. 20007/22, 27. avgusta 2024.
Bittó i drugi protiv Slovačke, br. 30255/09, 28. januara 2014.
Biriuk protiv Litvanije, br. 23373/03, 25. novembra 2008.
Bjedov protiv Hrvatske, br. 42150/09, 29. maja 2012.
Blokhin protiv Rusije [VV], br. 47152/06, 23. marta 2016.
Botta protiv Italije, 24. februara 1998, Izveštaji o presudama i odlukama 1998-I.
Budimir protiv Hrvatske, br. 44691/14, 16. decembra 2021.
Budina protiv Rusije (odl.), br. 45603/05, 18. juna 2009.
Burdov protiv Rusije, br. 59498/00, ESLJP 2002-III.
Bradshaw i drugi protiv Malte, br. 37121/15, 23. oktobra 2018.
Bražauskienė protiv Litvanije (odl.), br. 7120/17, 5. decembra 2023.
Brežec protiv Hrvatske, br. 7177/10, 18. jula 2013.
Brincat i drugi protiv Malte, br. 60908/11 i četiri druga, 24. jula 2014.

—C—

C.N. i V. protiv Francuske, br. 67724/09, 11. oktobra 2012.
C.C. protiv Španije, br. 1425/06, 6. oktobra 2009.
Carson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 42184/05, ESLJP 2010.
Chapman protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 27238/95, ESLJP 2001-I.
Codona protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 485/05, 7. februara 2006.
Connors protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 66746/01, 27. maja 2004.
Costa i Pavan protiv Italije, br. 54270/10, 28. avgusta 2012.
Chowdury i drugi protiv Grčke, br. 21884/15, 30. marta 2017.
Cimperšek protiv Slovenije, br. 58512/16, 30. juna 2020.
Cudak protiv Litvanije [VV], br. 15869/02, ESLJP 2010.
Cvijetić protiv Hrvatske, br. 71549/01, 26. februara 2004.
Čakarević protiv Hrvatske, br. 48921/13, 26. aprila 2018.
Çam protiv Turske, br. 51500/08, 23. februara 2016.

—D—

D. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2. maja 1997, Izveštaji o presudama i odlukama 1997-III.
D.H. i drugi protiv Češke Republike [VV], br. 57325/00, ESLJP 2007-IV.
Da Conceição Mateus i Santos Januário protiv Portugala (odl.), br. 57725/12 i 62235/12, 8. oktobra 2013.
Da Silva Carvalho Rico protiv Portugala (odl.), br. 13341/14, 1. septembra 2015.
Dahlab protiv Švajcarske (odl.), br. 42393/98, ESLJP 2001-V.
Danilenkov i drugi protiv Rusije, br. 67336/01, ESLJP 2009 (izvodi).
Demir i Baykara protiv Turske [VV], br. 34503/97, ESLJP 2008.

Denisov protiv Ukrajine [VV], br. 76639/11, 25. septembra 2018.
Dhahbi protiv Italije, br. 17120/09, 8. aprila 2014.
Dian protiv Danske (odl.), br. 44002/22, 21. maja 2024.
Di Trizio protiv Švajcarske, br. 7186/09, 2. februara 2016.
Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 44362/04, ESLJP 2007-V.
Dilek i drugi protiv Turske, br. 74611/01 i dva druga, 17. jula 2007.
Domenech Pardo protiv Španije (odl.), br. 55996/00, 3. marta 2001.
Domenech Aradilla i Rodríguez González protiv Španije, br. 32667/19 i 30807/20, 19. januara 2023.

—E—

Ebrahimian protiv Francuske, br. 64846/11, ESLJP 2015.
Edwards protiv Malte, br. 17647/04, 24. oktobra 2006.
Efe protiv Austrije, br. 9134/06, 8. januara 2013.
Emel Boyraz protiv Turske, br. 61960/08, 2. decembra 2014.
Enerji Yapı-Yol Sen protiv Turske, br. 68959/01, 21. aprila 2009.
Enver Şahin protiv Turske, br. 23065/12, 30. januara 2018.
Eşim protiv Turske, br. 59601/09, 17. septembra 2013.
Evans protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 6339/05, ESLJP 2007-I.
Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 48420/10 i tri druga, ESLJP 2013 (izvodi).

—F—

F.J.M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 76202/16, 6. novembra 2018.
Fábián protiv Mađarske [VV], br. 78117/13, 5. septembra 2017.
Farcaş protiv Rumunije (odl.), br. 32596/04, 14. septembra 2010.
Faulkner i McDonagh protiv Irske (odl.), br. 30391/18 i 30416/18, 8. marta 2022.
Fawsie protiv Grčke, br. 40080/07, 28. oktobra 2010.
Fernández Martínez protiv Španije [VV], br. 56030/07, ESLJP 2014 (izvodi).

—G—

G.L. protiv Italije, br. 59751/15, 10. septembra 2020.
García Mateos protiv Španije, br. 38285/09, 19. februara 2013.
Garib protiv Nizozemske [VV], br. 43494/09, 6. novembra 2017.
Gawlik protiv Lihtenštajna, br. 23922/19, 16. februara 2021.
Gaygusuz protiv Austrije, 16. septembra 1996, *Izveštaji o presudama i odlukama* 1996-IV.
Gladysheva protiv Rusije, br. 7097/10, 6. decembra 2011.
Glaisen protiv Švajcarske (odl.), br. 40477/13, 25. juna 2019.
Glor protiv Švajcarske, br. 13444/04, ESLJP 2009.
Gouarré Patte protiv Andore, br. 33427/10, 12. januara 2016.
Grzęda protiv Poljske [VV], br. 43572/18, 15. marta 2022.
Guberina protiv Hrvatske, br. 23682/13, 22. marta 2016.
Guja protiv Moldavije [VV], br. 14277/04, ESLJP 2008.

—H—

Heinisch protiv Njemačke, br. 28274/08, ESLJP 2011 (izvodi).
Herbai protiv Mađarske, br. 11608/15, 5. novembra 2019.
Hoppen i sindikat zaposlenih AB Amber Grid protiv Litvanije, br. 976/20, 17. januara 2023.
Horváth i Kiss protiv Mađarske, br. 11146/11, 29. januara 2013.
Howald Moor i drugi protiv Švajcarske, br. 52067/10 i 41072/11, 11. marta 2014.
Hudorovič i drugi protiv Slovenije, br. 24816/14 i 25140/14, 10. marta 2020.
Humpert i drugi protiv Njemačke [VV], br. 59433/18 i tri druga, 14. decembra 2023.

Hutten-Czapska protiv Poljske [VV], br. 35014/97, ESLJP 2006-VIII.

—I—

I.B. protiv Grčke, br. 552/10, ESLJP 2013.

I.G. i drugi protiv Slovačke, br. 15966/04, 13. novembra 2012.

Ivanova i Cherkezov protiv Bugarske, br. 46577/15, 21. aprila 2016.

—J—

J.D. i A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 32949/17 i 34614/17, 24. oktobra 2019.

Jankauskas protiv Litvanije (br. 2), br. 50446/09, 27. juna 2017.

Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) protiv Španije, br. 45892/09, 21. aprila 2015.

Jurčić protiv Hrvatske, br. 54711/15, 4. februara 2021.

—K—

Karlheinz Schmidt protiv Njemačke, 18. jula 1994, Serija A br. 291-B.

Karner protiv Austrije, br. 40016/98, ESLJP 2003-IX.

Kasmi protiv Albanije, br. 1175/06, 23. juna 2020.

Kaya i Seyhan protiv Turske, br. 30946/04, 15. septembra 2009.

Kaymak i drugi protiv Turske, br. 62239/12, 20. juna 2023.

Khan protiv Francuske, br. 12267/16, 28. februara 2019.

Kjartan Ásmundsson protiv Islanda, br. 60669/00, ESLJP 2004-IX.

Klein protiv Austrije, br. 57028/00, 3. marta 2011.

Kosiek protiv Njemačke, 28. avgusta 1986, Serija A br. 105.

Konstantin Markin protiv Rusije [VV], br. 30078/06, ESLJP 2012 (izvodi).

Koua Poirrez protiv Francuske, br. 40892/98, ESLJP 2003-X.

Koufaki i Adedy protiv Grčke (odl.), br. 57665/12 i 57657/12, 7. maja 2013.

Kozak protiv Poljske, br. 13102/02, 2. marta 2010.

Kubát i drugi protiv Češke Republike, br. 61721/19 i pet drugih, 22. juna 2023.

Kudeshkina protiv Rusije, br. 29492/05, 26. februara 2009.

Kurtulmuş protiv Turske (odl.), br. 65500/01, ESLJP 2006-II.

—L—

L.F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 19839/21, 24. maja 2022.

L.L. protiv Francuske, br. 7508/02, ESLJP 2006-XI.

Lacatus protiv Švajcarske, br. 14065/15, 19. januara 2021.

Larissis i drugi protiv Grčke, 24. februara 1998, *Izveštaji o presudama i odlukama 1998-I*.

Lavida i drugi protiv Grčke, br. 7973/10, 30. maja 2013.

Le Marrec protiv Francuske (odl.), br. 52319/22, 5. novembra 2024.

Leander protiv Švedske, 26. marta 1987, Serija A br. 116.

Lindheim i drugi protiv Norveške, br. 13221/08 i 2139/10, 12. juna 2012.

Lombardi Vallauri protiv Italije, br. 39128/05, 20. oktobra 2009.

Luczak protiv Poljske, br. 77782/01, 27. novembra 2007.

Lustig-Prean i Beckett protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 31417/96 i 32377/96, 27. septembra 1999.

—M—

M.A. protiv Italije, br. 70583/17, 31. avgusta 2023.

M.A. i drugi protiv Francuske, br. 63664/19 i četiri druga, 25. jula 2024.

M.S.S. protiv Belgije i Grčke [VV], br. 30696/09, ESLJP 2011.

Mago i drugi protiv Bosne i Hercegovine, br. 12959/05 i pet drugih, 3. maja 2012.

Manole i "Romanian Farmers Direct" protiv Rumunije, br. 46551/06, 16. juna 2015.
Matelly protiv Francuske, br. 10609/10, 2. oktobra 2014.
Matúz protiv Mađarske, br. 73571/10, 21. oktobra 2014.
McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 19009/04, ESLJP 2008.
Menesson protiv Francuske, br. 65192/11, ESLJP 2014 (izvodi).
Mocie protiv Francuske, br. 46096/99, 8. aprila 2003.
Moraru i Marin protiv Rumunije, br. 53282/18 i 31428/20, 20. decembra 2022.
Moustahi protiv Francuske, br. 9347/14, 25. juna 2020.
Mótká protiv Poljske (odl.), br. 56550/00, 11. aprila 2006.
Moskal protiv Poljske, br. 10373/05, 15. septembra 2009.
Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije, br. 13178/03, ESLJP 2006-XI.
Muñoz Díaz protiv Španije, br. 49151/07, ESLJP 2009.
Muskhadzhiyeva i drugi protiv Belgije, br. 41442/07, 19. januara 2010.
Mytilinaios i Kostakis protiv Grčke, br. 29389/11, 3. decembra 2015.

—N—

N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 26565/05, ESLJP 2008.
N.B. protiv Slovačke, br. 29518/10, 12. juna 2012.
N.H. i drugi protiv Francuske, br. 28820/13 i dva druga, 2. jula 2020.
N.T.P. i drugi protiv Francuske, br. 68862/13, 24. maja 2018.
Nafornița protiv Republike Moldavije, br. 49066/12, 16. januara 2024.
Naidin protiv Rumunije, br. 38162/07, 21. oktobra 2014.
Napotnik protiv Rumunije, br. 33139/13, 20. oktobra 2020.
National Union of Belgian Police protiv Belgije, 27. oktobra 1975, Serija A br. 19.
National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 31045/10, ESLJP 2014.
Niedzwiecki protiv Njemačke, br. 58453/00, 25. oktobra 2005.

—O—

O'Rourke protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 39022/97, 26. juna 2001.
Obst protiv Njemačke, br. 425/03, 23. septembra 2010.
Ognevenko protiv Rusije, br. 44873/09, 20. novembra 2018.
Okpiz protiv Njemačke, br. 59140/00, 25. oktobra 2005.
Oleksandr Volkov protiv Ukrajine, br. 21722/11, ESLJP 2013.
Orlić protiv Hrvatske, br. 48833/07, 21. juna 2011.
Oršuš i drugi protiv Hrvatske [VV], br. 15766/03, ESLJP 2010.
Özpınar protiv Turske, br. 20999/04, 19. oktobra 2010.

—P—

P. i S. protiv Poljske, br. 57375/08, 30. oktobra 2012.
P.B. i J.S. protiv Austrije, br. 18984/02, 22. jula 2010.
Pajqk i drugi protiv Poljske, br. 25226/18 i tri druga, 24. oktobra 2023.
Palomo Sánchez i drugi protiv Španije [VV], br. 28955/06 i tri druga, ESLJP 2011.
Paposhvili protiv Belgije [VV], br. 41738/10, 13. decembra 2016.
Paradiso i Campanelli protiv Italije [VV], br. 25358/12, 24. januara 2017.
Pasquinelli i drugi protiv San Marina, br. 24622/22, 29. avgusta 2024.
Pengezov protiv Bugarske, br. 66292/14, 10. oktobra 2023.
Perkins i R. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 43208/98 i 44875/98, 22. oktobra 2002.
Petrovic protiv Austrije, 27. marta 1998, *Izveštaji o presudama i odlukama* 1998-II.
Philippou protiv Kipra, br. 71148/10, 14. juna 2016.

Pibernik protiv Hrvatske, br. 75139/01, 4. marta 2004.
Pichkur protiv Ukrajine, br. 10441/06, 7. novembra 2013.
Piškin protiv Turske, br. 33399/18, 15. decembra 2020.
Polyakh i drugi protiv Ukrajine, br. 58812/15 i četiri druga, 17. oktobra 2019.
Popov protiv Francuske, br. 39472/07 i 39474/07, 19. januara 2012.
Popović i drugi protiv Srbije, br. 26944/13 i tri druga, 30. juna 2020.
Prokopovich protiv Rusije, br. 58255/00, ESLJP 2004-XI (izvodi).

—R—

R.R. protiv Poljske, br. 27617/04, ESLJP 2011 (izvodi).
Rantsev protiv Kipra i Rusije, br. 25965/04, ESLJP 2010 (izvodi).
Rainys i Gasparavičius protiv Litvanije, br. 70665/01 i 74345/01, 7. aprila 2005.
Redfearn protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 47335/06, 6. novembra 2012.
Regner protiv Češke Republike [VV], br. 35289/11, 19. septembra 2017.
Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 32555/96, ESLJP 2005-X.
Romeva protiv Sjeverne Makedonije, br. 32141/10, 12. decembra 2019.
Runkee i White protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 42949/98 i 53134/99, 10. maja 2007.
Ryser protiv Švajcarske, br. 23040/13, 12. januara 2021.

—S—

S.H. i drugi protiv Austrije [VV], br. 57813/00, ESLJP 2011.
S.M. protiv Hrvatske [VV], br. 60561/14, 25. juna 2020.
S.-H. protiv Poljske (odl.), br. 56846/15 i 56849/15, 16. novembra 2021.
Sabah El Leil protiv Francuske [VV], br. 34869/05, 29. juna 2011.
Salay protiv Slovačke, br. 29359/22, 27. februara 2025.
Šaltinytė protiv Litvanije, br. 32934/19, 26. oktobra 2021.
Sampanis i drugi protiv Grčke, br. 32526/05, 5. juna 2008.
Sanlısoy protiv Turske (odl.), br. 77023/12, 8. novembra 2016.
Santos Hansen protiv Danske (odl.), br. 17949/07, 9. marta 2010.
Savickis i drugi protiv Latvije [VV], br. 49270/11, 9. juna 2022.
Savran protiv Danske [VV], br. 57467/15, 7. decembra 2021.
Schmidt i Dahlström protiv Švedske, 6. februara 1976, Serija A br. 21.
Schuler-Zraggen protiv Švajcarske, 24. juna 1993, Serija A br. 263.
Schuitemaker protiv Nizozemske (odl.), br. 15906/08, 4. maja 2010.
Schüth protiv Njemačke, br. 1620/03, ESLJP 2010.
Şerife Yiğit protiv Turske [VV], br. 3976/05, 2. novembra 2010.
Shylina protiv Ukrajine, br. 2412/19, 15. februara 2024.
Siebenhaar protiv Njemačke, br. 18136/02, 3. februara 2011.
Sidabras i Džiautas protiv Litvanije, br. 55480/00 i 59330/00, ESLJP 2004-VIII.
Sigurður A. Sigurjónsson protiv Islanda, 30. juna 1993, Serija A br. 264.
Siliadin protiv Francuske, br. 73316/01, ESLJP 2005-VII.
Simonova protiv Bugarske, br. 30782/16, 11. aprila 2023.
Sindicatul "Păstorul cel Bun" protiv Rumunije [VV], br. 2330/09, ESLJP 2013 (izvodi).
Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 33985/96 i 33986/96, ESLJP 1999-VI.
Solomakhin protiv Ukrajine, br. 24429/03, 15. marta 2012.
Sørensen i Rasmussen protiv Danske [VV], br. 52562/99 i 52620/99, ESLJP 2006-I.
Statileo protiv Hrvatske, br. 12027/10, 10. jula 2014.
Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.) [VV], br. 65731/01 i 65900/01, ESLJP 2005-X.
Stec i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 65731/01 i 65900/01, ESLJP 2006-VI.
Stefanetti i drugi protiv Italije, br. 21838/10 i sedam drugih, 15. aprila 2014.
Straume protiv Latvije, br. 59402/14, 2. juna 2022.

Stummer protiv Austrije [VV], br. 37452/02, ESLJP 2011.

Swedish Transport Workers Union protiv Švedske (odl.), br. 53507/99, ESLJP 2004-XII (izvodi).

—T—

Tarakhel protiv Švajcarske [VV], br. 29217/12, ESLJP 2014 (izvodi).

Tchokontio Happi protiv Francuske, br. 65829/12, 9. aprila 2015.

Teteriny protiv Rusije, br. 11931/03, 30. juna 2005.

The Karibu Foundation protiv Norveške, br. 2317/20, 10. novembra 2022.

Thlimmenos protiv Grčke [VV], br. 34369/97, ESLJP 2000-IV.

Topčić-Rosenberg protiv Hrvatske, br. 19391/11, 14. novembra 2013.

Travaš protiv Hrvatske, br. 75581/13, 4. oktobra 2016.

Tüm Haber Sen i Çınar protiv Turske, br. 28602/95, ESLJP 2006-II.

Tysiqc protiv Poljske, br. 5410/03, ESLJP 2007-I.

—U—

Unite the Union protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 65397/13, 3. maja 2016.

—V—

V.C.L. i A.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 77587/12 i 74603/12, 16. februara 2021.

Valdís Fjölnisdóttir i drugi protiv Islanda, br. 71552/17, 18. maja 2021.

Valkov i drugi protiv Bugarske, br. 2033/04 i osam drugih, 25. oktobra 2011.

Vavrička i drugi protiv Češke Republike [VV], br. 47621/13 i pet drugih, 8. aprila 2021.

Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske [VV], br. 63235/00, ESLJP 2007-II.

Vilnes i drugi protiv Norveške, br. 52806/09 i 22703/10, 5. decembra 2013.

Vlahov protiv Hrvatske, br. 31163/13, 5. maja 2022.

Vogt protiv Njemačke, 26. septembra 1995, Serija A br. 323.

Vrontou protiv Kipra, br. 33631/06, 13. oktobra 2015.

Vörður Ólafsson protiv Islanda, br. 20161/06, ESLJP 2010.

—W—

Weller protiv Mađarske, br. 44399/05, 31. marta 2009.

Willis protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 36042/97, ESLJP 2002-IV.

—X—

X i drugi protiv Irske, br. 23851/20 i 24360/20, 22. juna 2023.

Xhoxhaj protiv Albanije, br. 15227/19, 9. februara 2021.

—Y—

Yakut Republican Trade-Union Federation protiv Rusije, br. 29582/09, 7. decembra 2021.

Yılmaz protiv Turske, br. 36607/06, 4. juna 2019.

Yocheva i Ganeva protiv Bugarske, br. 18592/15 i 43863/15, 11. maja 2021.

Young, James i Webster protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 13. avgusta 1981, Serija A br. 44.

Yordanova i drugi protiv Bugarske, br. 25446/06, 24. aprila 2012.

—Z—

Z protiv Finske, 25. februara 1997, *Izveštaji o presudama i odlukama* 1997-I.

Zakharova i drugi protiv Rusije, br. 12736/10, 8. marta 2022.

Zanola protiv Italije (odl.), br. 59963/21, 21. novembra 2023.

Žegarac protiv Srbije (odl.), br. 54805/15 i deset drugih, 17. januara 2023.

Zehnalova i Zehnal protiv Češke Republike (odl.), br. 38621/97, 14. maja 2002.
Zeibek protiv Grčke, br. 46368/06, 9. jula 2009.